



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ & ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ – MASTER IN LAW AND ECONOMICS
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΥΤΥΧΙΑ Ν. ΒΑΡΔΑ

ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ:
Η ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: κ. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΧΑΤΖΗΣ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2022

Παράρτημα Β΄: Βεβαίωση Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, «Δίκαιο και Οικονομία» με τίτλο **«ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: Η ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ» - “INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR ECONOMIC DEVELOPMENT: THE EFFICIENCY OF THE GREEK JUDICIAL SYSTEM”** έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

ΕΥΤΥΧΙΑ Ν. ΒΑΡΔΑ

20-05-2022

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Κατ' αρχάς, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς τον επιβλέποντά μου, Καθηγητή, κ. Αριστείδη Χατζή, που με τίμησε, αποδεχόμενος να συνεργαστούμε σε αυτό το κρίσιμο στάδιο ολοκλήρωσης του κύκλου των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Τον ευχαριστώ θερμά για την πολύπλευρη στήριξή του σε κάθε στάδιο αυτού του ερευνητικού «ταξιδιού» εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, την ανεκτίμητη επιστημονική του καθοδήγηση, καθώς και για τον πολύτιμο χρόνο που μου αφιέρωσε, προκειμένου να καταστεί εφικτή η ολοκλήρωσή του εγχειρήματος αυτού.

Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω και τα λοιπά μέλη της Τριμελούς Επιτροπής αξιολόγησης της διπλωματικής μου εργασίας, τον Καθηγητή και Πρύτανη του Πανεπιστημίου Πειραιώς, κ. Α. Κότιο, και την Ομότιμη Καθηγήτρια, κ. Β. Πέκκα-Οικονόμου για τον παραγωγικό διάλογο που ανεπτύχθη επί του θέματος κατά την υποστήριξη της παρούσας και συνέβαλε σημαντικά στις τελευταίες «πινελιές» βελτίωσής της.

Τέλος, εξέχουσα σημασία έχει για μένα να ευχαριστήσω τον Νίκο, που ήταν δίπλα μου από την αρχή ως το τέλος, με αμέριστη κατανόηση και διαρκή συμπαράσταση, πιστεύοντας ακλόνητα σε μένα και σε κάθε μου εγχείρημα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
----------------	---

§1. ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1. Εισαγωγικά	12
1.2. Η αποτύπωση του προβλήματος μέσω στατιστικών στοιχείων των ελληνικών πόλεων	13
1.3. Η αποτύπωση του προβλήματος μέσω γραφημάτων: Η κατάταξη της Ελλάδας σε ευρωπαϊκό επίπεδο	24
1.4. Η κατάταξη της Ελλάδας σε παγκόσμιο επίπεδο	38

§2. ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

2.1. Εισαγωγικά	40
2.2. Παράγοντες άμεσα συνδεδεμένοι με την αναποτελεσματικού του εθνικού δικαστικού συστήματος: Μια πρώτη διάγνωση.....	41
2.3. Η θεσμική κρίση ως αιτία του προβλήματος: Μια βαθύτερη διάγνωση	49

§3. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

3.1. Εισαγωγικά	53
3.2. Οι οικονομικές θεωρίες ως «σύμβουλοι» μεταρρυθμιστικών προτάσεων	55
3.3. Μεταρρυθμιστικές προτάσεις σε οργανωτικό και λειτουργικό επίπεδο	60
3.3.1. Χωροταξική οργάνωση & διάρθρωση	60
3.3.2. Διοίκηση.....	63
3.3.3. Αξιολόγηση-επιθεώρηση	65
3.3.4. Ανθρώπινοι πόροι	67
3.3.5. Ψηφιοποίηση.....	70

3.4. Μεταρρυθμιστικές προτάσεις σε δικονομικό επίπεδο.....	76
3.5. Ένα πρώτο συμπέρασμα	84
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	86
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	91
ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	96

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

.... «εκείνο, το οποίο είναι καθολικόν νόσημα παρ' ημίν και το οποίο αποτελεί αυτό-χρημα άρνησιν πάσης δικαιοσύνης είναι η βραδύτης, με την οποία απονέμεται αύτη βραδύτης ανήκουστος, άγνωστος εις οιανδήποτε πεπολιτισμένην χώραν», λέει από το βήμα της Βουλής το 1915 ο σπουδαίος αναμορφωτής της ελληνικής δικαιοσύνης, Νικόλαος Π. Δημητρακόπουλος (Τσούκας 2012: 56). Καθώς συνεχίζει, επισημαίνοντας την ανάγκη ριζικής δικαστικής αναδιοργάνωσης της χώρας, αναγνωρίζει την σημασία της τελευταίας ως βάσης και θεμελίου της οικονομικής ανόρθωσης, διότι «άνευ δικαστικής ανορθώσεως, χίμαιρα πρέπει να θεωρηθή η επιδιωκόμενη οικονομική ανόρθωσις».

Τα λόγια αυτά, 106 χρόνια μετά, εξακολουθούν να ηχούν εξίσου επίκαιρα και αντιπροσωπευτικά της σημερινής κατάστασης της χώρας μας στον τομέα της δικαιοσύνης.

Έναν αιώνα τώρα, η Ελλάδα δεν έχει κατορθώσει -ακόμα- να διασώσει το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης από την κατάρρευση, στην οποία έχει περιέλθει από την υπερφόρτωσή του με σωρεία εκκρεμών υποθέσεων και από διαρκείς παρεμβάσεις, δήθεν «διορθωτικού» χαρακτήρα, κατά τα λοιπά πρακτικά μη εφαρμόσιμες και ατελέσφορες.

Η παρατηρούμενη κατάσταση δεν σχετίζεται απλώς με τη συστηματική παραβίαση του εύλογου χρόνου που θέτει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

(ΕΔΔΑ) για την εκδίκαση των υποθέσεων,¹ έχοντας προς τούτο επιφέρει σωρεία καταδικών για τη χώρα μας, αλλά λαμβάνει προεκτάσεις ευρύτατης κλίμακας αρνησιδικίας. Εξ αυτού του λόγου, διακινδυνεύει η ίδια η λειτουργία των ελληνικών δικαστηρίων ως θεσμού επίλυσης των διαφορών της κοινωνίας μας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται.²

Η ανάλυση που θα ακολουθήσει εκκινεί από την αποτύπωση του προβλήματος³ των καθυστερήσεων στην απονομή της δικαιοσύνης μέσω παράθεσης συγκριτικών στοιχείων και εμπειρικών διαπιστώσεων· συνεχίζει με την διάγνωσή του, μέσω της ένταξης του φαινομένου σε μια γενικότερη προβληματική· και ολοκληρώνεται με τη διατύπωση ορισμένων μεταρρυθμιστικών προτάσεων. Οι τελευταίες, έχοντας επιλεγεί βάσει των εργαλείων της σύγχρονης οικονομικής ανάλυσης του δικαίου και των νεοθεσμικών οικονομικών, προσανατολίζονται σε θέματα διευκόλυνσης της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, επάρκειας των πόρων (ανθρώπινων και οικονομικών), αποτελεσματικών εργαλείων αξιολόγησης και ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης, ως αναγνωρισμένων για τη συμβολή τους στην υψηλή ποιότητα των συστημάτων απονομής της δικαιοσύνης παραγόντων.⁴

Προσεγγίζοντας τα θέματα οργάνωσης του δικαστικού σώματος και των ελληνικών δικαστηρίων, προς τον σκοπό εξασφάλισης συνθηκών απονομής ποιοτικά «καλής»

¹ Άρθρο 6§1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) περί του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, έκφανση του οποίου είναι η απονομή της δικαιοσύνης σε εύλογο χρόνο. Βλ. και άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης περί του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου.

² Βλ. Τσακυράκη (2019: 249) ο οποίος, μάλιστα, αντιπαραβάλλει τον χρόνο εκδίκασης των υποθέσεων στην Ελλάδα με τον προσδόκιμο χρόνο ζωής των διαδίκων.

³ Όπως θα καταδειχθεί στη συνέχεια, στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για πραγματικό πρόβλημα, αλλά για «(επί)φαινόμενο» (Χρυσόγονος 2009 σε Τσουκά 2012: 300), το οποίο με τη σειρά του γεννά κάποια άλλα προβλήματα.

⁴ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή Των Περιφερειών, «Πίνακας αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης 2021», [COM(2021) 389]: <https://ec.europa.eu/>.

δικαιοσύνης εις τρόπο «έγκαιρο και ορθό» (Γιαννίδης 2016: 87) θα καταδειχθεί η καθοριστικής σημασίας συμβολή ενός αποτελεσματικού συστήματος απονομής της δικαιοσύνης στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Κι αυτό διότι στις μέρες μας δεν είναι μονάχα κρίσιμη η οργάνωση και λειτουργία του θεσμού της δικαιοσύνης σε καθεστώς ανεξαρτησίας. Όπως αναφέρεται σε πρόσφατη μελέτη για τη δικαιοσύνη στην Ελλάδα, «μια ανεξάρτητη, αλλά βραδυπορούσα και ασθμαίνουσα δικαιοσύνη» συνιστά τροχοπέδη στην οικονομική ανάπτυξη (διαΝΕΟσις 2019: 27).

Η αλληλεπίδραση δεν είναι τυχαία. Σειρά μελετών και επιστημονικών συγγραμμάτων, μεταξύ άλλων του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου,⁵ της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας,⁶ του ΟΟΣΑ,⁷ του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ⁸ και της Παγκόσμιας Τράπεζας,⁹ έχει τεκμηριώσει τον ευεργετικό αντίκτυπο των καλά λειτουργούντων εθνικών συστημάτων απονομής δικαιοσύνης στην οικονομία.

⁵ Regional Economic Outlook, International Monetary Fund. European Department. 2017 «Europe: Europe Hitting its Stride», Nov 2017: σ. xviii, 40, 70: <https://www.imf.org/>.

⁶ European Central Bank, 2018: «Structural policies in the euro area», ECB Occasional Paper Series No 210: <https://www.ecb.europa.eu/>.

⁷ Βλ. π.χ.: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2013 «What makes civil justice effective?», OECD Economics Department Policy Notes, No. 18, June 2013 <https://www.oecd.org/> και Palumbo, G., et al. (2013).

⁸ Schwab, Klaus (World Economic Forum 2019): <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2019>.

⁹ World Bank. 2017. «World Development Report 2017. «World Development Report 2017: Governance and the Law, Chapter 3: The role of law», σ. 83, 140: <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2017>.

Σύμφωνα με τον καταρτισθέντα πίνακα αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2021,¹⁰ βάσει εκπονηθείσας μελέτης καταδείχθηκε ότι μείωση της διάρκειας των δικαστικών διαδικασιών κατά 1% [μετρούμενη σε χρόνο εκδίκασης¹¹] μπορεί να αυξήσει την ανάπτυξη των επιχειρήσεων (Bove & Elia 2017) και ότι υψηλότερο ποσοστό εταιρειών που θεωρούν ότι το σύστημα απονομής δικαιοσύνης είναι ανεξάρτητο κατά 1% τείνει να συνδέεται με υψηλότερο κύκλο εργασιών και αύξηση της παραγωγικότητας. Άλλη μελέτη (Dogru 2012) έδειξε θετική συσχέτιση μεταξύ εκλαμβανόμενης ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και ροών άμεσων ξένων επενδύσεων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη.¹²

Επιπλέον, σειρά ερευνών έχει καταδείξει τη σημασία της αποτελεσματικότητας των εθνικών συστημάτων απονομής δικαιοσύνης για τις εταιρείες. Για παράδειγμα, σε μία έρευνα, το 93% των μεγάλων επιχειρήσεων απάντησε ότι εξετάζει συστηματικά και σε συνεχή βάση τις συνθήκες που σχετίζονται με το κράτος δικαίου (συμπεριλαμβανομένης της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων) στις χώρες στις οποίες επενδύει.¹³ Σε άλλη έρευνα, περισσότερες από τις μισές μικρομεσαίες επιχειρήσεις απάντησαν ότι το κό-

¹⁰ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Πίνακας αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης 2021», [COM(2021) 389]: <https://ec.europa.eu/>. Όμοια και στον Πίνακα αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης 2020», [COM(2020) 306 final], σ. 6: <https://ec.europa.eu/>.

¹¹ Ο δείκτης του «χρόνου εκδίκασης» προκύπτει από τη διαίρεση του αριθμού των μη κριθεισών υποθέσεων διά του αριθμού των κριθεισών υποθέσεων στη λήξη ενός έτους και τον πολλαπλασιασμό του πηλίκου επί 365 (ημέρες). Πρόκειται για τυποποιημένο δείκτη που έχει καθοριστεί από την CEPEJ του Συμβουλίου της Ευρώπης: <http://www.coe.int/>.

¹² Τα κράτη μέλη της Ε.Ε. που περιλαμβάνονταν στη μελέτη ήταν τα εξής: Βουλγαρία, Κροατία, Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λετονία, Λιθουανία, Ρουμανία, Σλοβακία, Σλοβενία.

¹³ The Economist Intelligence Unit: «Risk and Return – Foreign Direct Investment and the Rule of Law», 2015 <http://www.biiicl.org/>, σ. 22.

στος και η υπερβολική διάρκεια των δικαστικών διαδικασιών, αντίστοιχα, ήταν οι βασικοί λόγοι για τη μη κίνηση δικαστικής διαδικασίας λόγω προσβολής δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας (ΔΔΙ).¹⁴

Τέλος, πληροφορίες σχετικά με τη σημασία των αποτελεσματικών συστημάτων απονομής δικαιοσύνης για τη λειτουργία της ενιαίας αγοράς, ιδίως για τις επιχειρήσεις, αντλούνται, επίσης, από την ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο «Εντοπισμός και αντιμετώπιση των φραγμών στην ενιαία αγορά»¹⁵ και το σχέδιο δράσης για την επιβολή των κανόνων της ενιαίας αγοράς.¹⁶

Εκ των ανωτέρω γίνεται αντιληπτό ότι οι επιχειρηματίες και οι επενδυτές αξιολογούν ως πιθανότερη τη συμμετοχή τους στην αγορά, όταν διασφαλίζεται ότι οποιαδήποτε διένεξη οδηγηθεί στα δικαστήρια κατά τη διάρκεια της οικονομικής τους δραστηριότητας, θα επιλυθεί σε εύλογο χρόνο και τα αποτελέσματα της δικαστικής απόφασης θα γίνουν σεβαστά από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές. Περαιτέρω, με την εγγύηση της πραγμάτωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω του δικαστικού συστήματος, αυξάνονται οι πιθανότητες δανεισμού εκ μέρους των πιστωτών, οι επιχειρήσεις αποθαρρύνονται να μετέλθουν καιροσκοπικών συμπεριφορών και το κόστος των συναλλαγών μειώνεται.¹⁷

¹⁴ Γραφείο Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ε.Ε. (EUIPO), Πίνακας αποτελεσμάτων των ΜΜΕ στον τομέα της διανοητικής ιδιοκτησίας το 2016: <https://euipo.europa.eu/>.

¹⁵ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Εντοπισμός και αντιμετώπιση των φραγμών στην ενιαία αγορά», [COM(2020) 93 final και SWD(2020) 54].

¹⁶ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών «Μακροπρόθεσμο σχέδιο δράσης για τη βελτίωση της εφαρμογής και της επιβολής των κανόνων της ενιαίας αγοράς» [COM(2020) 94] — βλ. ιδίως δράσεις 4, 6 και 18.

¹⁷ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Πίνακας αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης 2021», [COM(2021) 389].

Έτσι, η αποτελεσματικότητα του εθνικού συστήματος απονομής της δικαιοσύνης, πέραν των μεμονωμένων συνεπειών που έχει για τα μέρη μιας διαταραχθείσας έννομης σχέσης, αναδεικνύεται σε αποφασιστικό παράγοντα για την οικονομική ζωή της χώρας. Τοποθετούμενη στο ίδιο επίπεδο με τις άλλες δύο ουσιώδεις παραμέτρους, την ανεξαρτησία και την ποιότητα,¹⁸ καθορίζει -σχεδόν- κυριαρχικά την υλοποίηση αποφάσεων υποψήφιων επενδυτών για τη χρηματοδότηση μεγάλων έργων στην Ελλάδα, αλλά και μεσαίων επιχειρηματιών για την ανάπτυξη μικρότερης εμβέλειας δράσεων, με προεκτάσεις σε όλους τους τομείς της οικονομίας.

¹⁸ Σύμφωνα με τις αρχές του EU Justice Scoreboard, η ποιότητα, η ανεξαρτησία και η αποδοτικότητα συνιστούν τα βασικά συστατικά ενός αποτελεσματικού δικαστικού συστήματος και αποτελούν σοβαρούς δομικούς παράγοντες για βιώσιμη ανάπτυξη και κοινωνική σταθερότητα στα κράτη-μέλη.

§1. ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1. Εισαγωγικά

Έχοντας καταστεί κοινοτοπία πλέον ότι προαπαιτούμενο για την επιτυχία των νομικών μεταρρυθμίσεων σε όλους τους τομείς, αποτελεί ένα πιο αποτελεσματικό δικαστικό σύστημα, η Ελλάδα έχει θέσει σε προτεραιότητα τη μεταρρύθμιση του τελευταίου, στην πορεία της προς την ανάκαμψη, ύστερα από μια δεκαετή οικονομική κρίση.¹⁹ Παρόλο που γίνονται κατά καιρούς ενέργειες για τον εκσυγχρονισμό των δικαστηρίων και την εισαγωγή νέας νομοθεσίας προς τον σκοπό προώθησης της έγκαιρης διευθέτησης των διαφορών, με αποτέλεσμα η χώρα μας να έχει σημειώσει πρόοδο σε δείκτες απονομής δικαιοσύνης την τελευταία δεκαετία, εντούτοις, υπάρχουν ακόμα σημαντικά περιθώρια βελτίωσης.

Αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι κατά την αξιολόγηση των παραγόντων που επηρεάζουν το επενδυτικό δυναμικό της Ελλάδας, το δικαστικό σύστημα εξακολουθεί να παραμένει μεταξύ των διαπιστούμενων εμποδίων.²⁰ Ακόμα κι αν αναγνωρίζεται κάποια περιορισμένη πρόοδος στις σημειούμενες μεταρρυθμίσεις, δεν παύουν να επισημαίνονται σημαντικές αδυναμίες. Επιβεβαιώνεται, λοιπόν, ότι ο χρόνος απονομής της δικαιοσύνης αποτελεί μια από τις σοβαρότερες «αγκυλώσεις» που πλήττουν διαχρονικώς τη χώρα μας, και δη όσους έχουν ανάγκη την άμεση και δραστική παρέμβαση της.

¹⁹ International Monetary Fund Country Report No. 18/248. 2018 Article IV Consultation and Proposal for Post-Program Monitoring —Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Greece σε Έκθεση *Doing Business in the European Union 2020: Greece* [υποσημ. 54].

²⁰ Έκθεση χώρας – Ελλάδα 2020, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, [SWD(2020) 507 final], σ. 70.

Στην παρούσα ενότητα θα ακολουθήσει μια προσπάθεια σκιαγράφησης των παθογενειών που παρουσιάζει το ελληνικό σύστημα απονομής της δικαιοσύνης. Αρωγοί στην προσπάθεια αυτή θα αποτελέσουν πρόσφατες έρευνες, καθώς και η παράθεση στατιστικών στοιχείων που έχουν συλλεγεί από αρμόδιους φορείς και όργανα σε εθνικό, ενωσιακό, αλλά και παγκόσμιο επίπεδο.

1.2. Η αποτύπωση του προβλήματος μέσω στατιστικών στοιχείων των ελληνικών πόλεων

Ιδιαίτερα χρήσιμα στοιχεία, ενδεικτικά της υφιστάμενης κατάστασης του δικαστικού συστήματος στην Ελλάδα, αντλούνται από την έκθεση *Doing Business in the European Union 2020: Greece, Ireland and Italy*, ιδίως από το κεφάλαιο που αφορά ειδικώς την Ελλάδα και περιέχει σύγκριση κανονισμών που αφορούν την επιχειρηματικότητα για εγχώριες επιχειρήσεις σε 6 ελληνικές πόλεις με 189 άλλες χώρες.

Ειδικότερα, στη ενότητα εξέτασης του δείκτη *Doing Business* αναφορικά με την εκτέλεση συμβατικών υποχρεώσεων, διαπιστώνεται ότι απαιτούνται τρία χρόνια κατά μέσο όρο για την εκδίκαση μιας εμπορικής διαφοράς, καθώς και για την εκτέλεση της απόφασης.²¹ Σχεδόν 15 μήνες περισσότερο από τον μέσο όρο της Ε.Ε. Ομοίως, μακρινή από τον μέσο όρο της Ε.Ε. φαίνεται και η απόσταση της Ελλάδας αναφορικά με την ποιότητα των δικαστικών διαδικασιών, όπου αξιολογείται με 10 από συνολικά 18 μονάδες, κατατασσόμενη κάτω ακριβώς από τη μέση βαθμολογία των 11,6 μονάδων της Ε.Ε. Ωστόσο, η μέση δαπάνη άσκησης προσφυγής και εκτέλεσης μιας απόφασης

²¹ Επί τη βάσει της θεωρητικής υπόθεσης για απαίτηση από αθέτηση όρων σύμβασης ύψους 33.051 ευρώ, αρμοδιότητας Μονομελούς Πρωτοδικείου.

στην Ελλάδα, η οποία αντιστοιχεί σε 20,2% του ποσού απαίτησης, εκτιμάται ως ελαφρώς μικρότερη από τον μέσο όρο της Ε.Ε. (21,2%).

Πιο συγκεκριμένα, ξεκινώντας από μια συγκριτική επισκόπηση έξι ελληνικών πόλεων -Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Λάρισας, Αλεξανδρούπολης, Πάτρας και Ηρακλείου- τα συμπεράσματα της ανωτέρω έκθεσης έχουν ως εξής:

Ενώ η Αθήνα κατατάσσεται πρώτη στον δείκτη ποιότητας δικαστικών διαδικασιών, εντούτοις, έρχεται στην έκτη και τελευταία θέση στην κατάταξη αναφορικά με την ταχύτητα επίλυσης μιας εμπορικής διαφοράς, καθότι η διάρκεια της διαδικασίας εκτιμάται σε τέσσερα χρόνια και εννέα μήνες (1.711 μέρες). Το χρονοβόρο της διαδικασίας δυσχεραίνει ιδιαίτερα την εκτέλεση των συμβατικών υποχρεώσεων στην πόλη. Δεν μπορεί, όμως, να παραβλεφθεί το γεγονός ότι τα αθηναϊκά δικαστήρια είναι επιφορτισμένα με μεγαλύτερο όγκο εισακτέων προς εκδίκαση υποθέσεων λόγω της διευρυμένης δικαιοδοσίας-αρμοδιότητας, γι' αυτό και οι πολιτικές δίκες έχουν διπλάσια και πλέον διάρκεια σε σύγκριση με τον μέσο όρο σε άλλες πόλεις.

Στην πρώτη θέση ως προς την ευκολία εκτέλεσης των συμβατικών υποχρεώσεων κατατάσσεται η Θεσσαλονίκη, η δεύτερη (μετά τη Λάρισα) ταχύτερη πόλη στην επίλυση μιας εμπορικής διαφοράς και η δεύτερη στην κατάταξη του δείκτη ποιότητας δικαστικών διαδικασιών.

Οι υπόλοιπες τέσσερις πόλεις έχουν παρεμφερείς επιδόσεις, με κοινή βαθμολογία στον δείκτη ποιότητας δικαστικών διαδικασιών και μικρότερες διαφορές αναφορικά με τον χρόνο και τη δαπάνη.

Ειδικότερα, ως προς τον χρόνο εκδίκασης και έκδοσης της απόφασης, η διάρκεια της δίκης κυμαίνεται από έναν χρόνο και πέντε μήνες στη Λάρισα, ενώ στην Αθήνα έως

λίγο λιγότερο από τέσσερα χρόνια. Το μέγεθος του πληθυσμού είναι ίσως ένας καθοριστικός παράγοντας για το αξιοσημείωτο της διαφοράς. Ωστόσο, παρατηρώντας, για παράδειγμα, ότι η Λάρισα, η πόλη με τους συντομότερους χρόνους, επωφελούμενη εν μέρει από το σχετικά μικρό μέγεθός της, έχει καλύτερες επιδόσεις από την Αλεξανδρούπολη, μια πόλη με τον μισό πληθυσμό, υποδεικνύεται ότι υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που εμποδίζουν τις πόλεις να επιτύχουν βέλτιστες επιδόσεις. Τέτοιοι παράγοντες συνιστούν, μεταξύ άλλων, η αναποτελεσματική οργάνωση του φόρτου εργασίας, οι ελλείψεις στη στελέχωση, ανάγκες υποδομής και συσσώρευση εκκρεμοτήτων.

Στοιχεία που έχουν συλλεγεί καταδεικνύουν ότι, ακόμα κι ανάμεσα σε πόλεις παρεμφερούς μεγέθους, τοπικές πρωτοβουλίες των δικαστηρίων, κυρίως σε οργανωτικά-διαχειριστικά θέματα, είναι ικανές να συμβάλουν στην αύξηση της αποτελεσματικότητας. Για παράδειγμα, η Θεσσαλονίκη, η δεύτερη πόλη σε πληθυσμό, αλλά και η δεύτερη ταχύτερη πόλη αναφορικά με τον χρόνο της δίκης και έκδοσης της απόφασης, πέτυχε αυτόν τον ρυθμό παρά το γεγονός ότι έχει διπλάσιο πληθυσμό από τη Λάρισα, την πόλη με τον συντομότερο χρόνο. Η σχετική αποτελεσματικότητα της Θεσσαλονίκης οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην πολύ πρακτική προσέγγιση που ακολουθεί στη διαχείριση ο πρόεδρος του δικαστηρίου. Με δική του πρωτοβουλία, το δικαστήριο έχει εκδώσει εσωτερικούς κανονισμούς με ρυθμίσεις για τη λειτουργία του δικαστηρίου, αποσκοπώντας στη βελτίωση της διαχείρισης του δικαστηρίου το 2018. Επιπλέον, το δικαστήριο χρησιμοποιεί ηλεκτρονικό σύστημα για τη διαχείριση του ημερολογιακού του προγράμματος και την κατανομή των ημερομηνιών των ακροάσεων. Συνεπώς, ο προγραμματισμός είναι συγκριτικά σημαντικά βελτιωμένος.

Ως προς τη διάρθρωση των δικαστηρίων και των διαδικασιών, τα δικαστήρια στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη είναι χωρισμένα ανά τμήματα (λ.χ. τμήματα εμπορικών

διαφορών), με το Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης να έχει έξι τμήματα. Η θητεία των δικαστών ανά τμήμα είναι τετραετής. Ο διαχωρισμός αυτός εκτιμάται ως θετικός ως προς την εξειδίκευση και τη διασφάλιση της συνεχούς εφαρμογής του νόμου. Ωστόσο, η έλλειψη στην Ελλάδα ειδικού εμπορικού δικαστηρίου ή ειδικού τμήματος, συγκροτούμενου από δικαστές που θα εξετάζουν αποκλειστικά εμπορικές υποθέσεις, εκτιμάται ως αρνητική.

Περαιτέρω, η εναλλαγή των δικαστών μεταξύ ποινικής και αστικής δικαιοδοσίας λαμβάνεται υπόψη ως ενδεχόμενη υπονόμηση της αποτελεσματικότητας χειρισμού του εύρους των υποθέσεων. Στο Πρωτοδικείο Πατρών για παράδειγμα, κάθε δικαστής έχει περισσότερες από 170 αστικές υποθέσεις μόνο κάθε χρόνο, σε σύγκριση με έναν μέσο αριθμό 150 αστικών υποθέσεων κατά προσέγγιση σε άλλα μέρη της χώρας. Επίσης, ο μη συνυπολογισμός κατά την ανάθεση των υποθέσεων του σύνθετου χαρακτήρα των αστικών υποθέσεων κάθε δικαστή και του όγκου των ήδη αναληφθεισών ποινικών υποθέσεων επιτείνει ακόμα περισσότερο τη δυσκολία διαχείρισης των συσσωρευμένων αστικών υποθέσεων, με αποτέλεσμα τον περιορισμό της δυνατότητας των δικαστηρίων να επιτύχουν τον επιθυμητό ρυθμό διεκπεραίωσης.

Οι ελλείψεις σε προσωπικό αναφέρονται ως ένα ακόμα εμπόδιο στην αποτελεσματικότητα των δικαστηρίων. Παραδείγματος χάριν, τον Μάρτιο του 2019 υπήρχαν τέσσερις κενές θέσεις δικαστικών λειτουργών στο Ηράκλειο και μία στην Αλεξανδρούπολη. Επιπλέον, δεν υπάρχει αποτελεσματικός μηχανισμός αντικατάστασης των δικαστών, που βρίσκονται σε άδεια μακράς διάρκειας ή σε εξωτερική υπηρεσία. Κατά συνέπεια, το προηγούμενο δικαστικό έτος η Πάτρα δεν στάθηκε δυνατόν να αντικαταστήσει προσωρινά 2 από τους 20 δικαστές της. Σύμφωνα με μαρτυρίες, οι προσωρινές απουσίες είναι ένα ζήτημα που αντιμετωπίζει κατ' επανάληψη και η Αθήνα. Παρεμπιπτόντως, η

Πάτρα και η Αθήνα είναι οι δύο πόλεις με το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από τη συζήτηση έως την έκδοση της απόφασης.

Και η έλλειψη σε υποδομές (π.χ. δικαστικές αίθουσες) δεν είναι αμελητέα. Στο Ηράκλειο, για παράδειγμα, υπάρχουν δύο μόνον αίθουσες για τις συζητήσεις του μονομελούς πρωτοδικείου. Ομοίως και στην Αλεξανδρούπολη, υπάρχει μία μόνο δικαστική αίθουσα. Συχνά οι δικαστές χρησιμοποιούν για τις συζητήσεις τα γραφεία τους ή άλλες αίθουσες των δικαστηρίων. Μετά τους χρόνους που έχουν καταγραφεί για το Πρωτοδικείο Αθηνών, πρόκειται για τα δύο δικαστήρια με τους μεγαλύτερους χρόνους αναμονής από την κατάθεση της αγωγής έως τη συζήτηση, που φτάνουν το ένα έτος.

Τα προβλήματα τόσο των φαινομένων διαχείρισης τεράστιου όγκου υποθέσεων από δικαστήρια μη στελεχωμένα με το αναγκαίο ανθρώπινο δυναμικό, όσο και των ελλείψεων σε κτιριακές υποδομές, εντάσσεται στη γενικότερη εικόνα που παρουσιάζει η χωροταξική οργάνωση των δικαστηρίων της χώρας.

Καταγράφοντας την υφιστάμενη κατάσταση, η οποία εμφανίζει σοβαρές δυσλειτουργίες, το κείμενο πολιτικής που καταρτίστηκε τον Ιανουάριο του 2021 από έξι εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς, σε συνέχεια έρευνας που πραγματοποιήθηκε από την διαΝΕΟσις²² το 2019,²³ χαρακτηρίζει αναχρονιστική τη χωροταξία των ελληνικών δικαστηρίων.

²² Η «διαΝΕΟσις» είναι ένας ανεξάρτητος, μη κερδοσκοπικός ερευνητικός οργανισμός. Ο στόχος του είναι να συμβάλλει στον κοινωνικό διάλογο και να προτείνει συγκεκριμένες λύσεις μέσα από μια σειρά μελετών και ερευνών που αφορούν τα σημαντικότερα οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα της χώρας. Το ερευνητικό έργο του οργανισμού περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, μελέτες για τους τομείς της οικονομίας και της ανάπτυξης, της κοινωνικής πολιτικής, της δημόσιας διοίκησης, της καινοτομίας, της προστασίας του περιβάλλοντος και της επιχειρηματικότητας. Περισσότερες πληροφορίες: <https://www.dianeosis.org>.

²³ Αναφορικά με μεταρρυθμίσεις σε τρεις κρίσιμους τομείς του δικαστικού συστήματος (χωροταξία των δικαστηρίων και των εισαγγελιών, διεύθυνση και διοίκηση των δικαστηρίων και των εισαγγελιών και αξιολόγηση των δικαστών και των εισαγγελέων). Το κείμενο είναι διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <https://www.dianeosis.org/>.

Ειδικότερα, παρατηρούνται τα εξής:

Ως προς τα πολιτικά-ποινικά δικαστήρια, στην Ελλάδα λειτουργούν 63 Πρωτοδικεία και 19 Εφετεία. Αναφορικά με τα Πρωτοβάθμια Δικαστήρια, από τη μελέτη του δικαστικού χάρτη διαπιστώνεται η ανορθολογική ίδρυση και λειτουργία τους, καθώς υπάρχουν νομοί με δύο ή και τρία ακόμη Πρωτοδικεία, που μπορεί να απέχουν λίγα χιλιόμετρα μεταξύ τους, όταν στο νομό Αττικής σωρεύεται στο Πρωτοδικείο Αθηνών κάθε δικαστικό έτος τεράστιος όγκος πολιτικών και ποινικών υποθέσεων, με αποτέλεσμα να εξετάζεται ο διαχωρισμός του σε δύο μεσαίας τάξης Πρωτοδικεία. Αναφορικά δε με τον αριθμό των Δευτεροβαθμίων Δικαστηρίων, ενδεικτικά αναφέρεται ως αφετηρία προβληματισμού ότι στη Γερμανία, με πληθυσμό που υπερβαίνει τους 80.000.000 κατοίκους, λειτουργούν 24 Εφετεία, ενώ στην Ολλανδία με πληθυσμό 16.000.000 κατοίκους μόλις 5 Εφετεία. Κρίνεται, λοιπόν, ότι το υφιστάμενο μοντέλο δικαστικής χωροταξίας επί τη βάση τοπικών κριτηρίων δεν εξυπηρετεί στην παραγωγή αποτελεσματικού έργου από μέρους των υπηρετούντων δικαστικών λειτουργιών.

Το ίδιο τοπικό μοντέλο εφαρμόζεται και στη διάρθρωση των Εισαγγελιών της χώρας.²⁴ Έτσι, σε κάθε πόλη λειτουργεί και μια Εισαγγελία Πρωτοδικών, ενώ σε ορισμένους Νομούς λειτουργούν δύο ή τρεις Εισαγγελίες Πρωτοδικών σε πόλεις, που απέχουν λίγα χιλιόμετρα η μία από την άλλη. Ως εκ τούτου, λειτουργούν Εισαγγελίες Πρωτοδικών, που συγκεντρώνουν 900-2.000 μηνύσεις τον χρόνο, ενώ ταυτόχρονα λειτουργούν Εισαγγελίες, που γειτνιάζουν γεωγραφικά με αυτές απέχοντας λίγα χιλιόμετρα η μία από την άλλη και συγκεντρώνουν έως 4.000-5.000 μηνύσεις το χρόνο. Ως ιδιαίτερη περίπτωση αναφέρεται μάλιστα ο νομός Αχαΐας όπου λειτουργούν τρεις Εισαγγελίες

²⁴ Οι Εισαγγελίες Πρωτοδικών στη χώρα είναι 63 και οι Εισαγγελίες Εφετών 19.

Πρωτοδικών, καθώς επίσης και τρία Πρωτοδικεία. Παράλληλα, λειτουργούν και Εισαγγελίες Πρωτοδικών, με χαρακτηριστικότερη την Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών, που συγκεντρώνουν εξαιρετικά μεγάλο αριθμό μηνύσεων, απαιτούν μεγάλο αριθμό ακροατηρίων και κατά συνέπεια λόγω της έλλειψης των υποδομών, απαιτείται ο διαχωρισμός τους για την πιο εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία τους. Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό ότι έτσι απασχολείται διπλάσιος αριθμός Εισαγγελέων και η παραγωγή του δικανικού έργου δεν γίνεται στη χώρα συνολικά με βάση ένα σταθερό, ενιαίο και οπωσδήποτε λειτουργικό κριτήριο. Κατά συνέπεια, στις Εισαγγελίες Πρωτοδικών ο χρόνος απασχόλησης των Εισαγγελέων στις εσωτερικές υπηρεσίες, οδηγεί σε απασχόληση του διπλάσιου αριθμού από εκείνον που θα απαιτούνταν αν οι Εισαγγελίες λειτουργούσαν με βάση το λειτουργικό μοντέλο των μεσαίων δικαστικών οργανισμών, ενώ η κατανομή του υπόλοιπου υπηρεσιακού έργου (αριθμός δικογραφιών προς διεκπεραίωση, συμμετοχή στη σύνθεση των Δικαστηρίων) δε γίνεται στη βάση στατιστικών και λειτουργικών κριτηρίων ενιαία στη χώρα.

Τέλος, ως προς τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, εκτός από το Συμβούλιο της Επικρατείας και το Ελεγκτικό Συνέδριο, αριθμούνται 39 Τακτικά Διοικητικά Δικαστήρια, από τα οποία, 9 Διοικητικά Εφετεία και 30 Διοικητικά Πρωτοδικεία. Παρόμοιες με τις ανωτέρω «αστοχίες», ελλείπει ορθού προγραμματισμού και μελέτης, εντοπίζονται και στον χώρο της διοικητικής δικαιοσύνης. Κατά παράβαση της αρχής της ορθολογικής οργάνωσης και λειτουργίας της δικαιοσύνης,²⁵ ο αριθμός των διοικητικών δικαστηρίων είναι μεγαλύτερος σε σχέση με την αναλογία πληθυσμού συγκριτικά με τις περισσότερες

²⁵ Η αρχή της ορθολογικής οργάνωσης και λειτουργίας της δικαιοσύνης αποτελεί συνταγματική αρχή, απορρέουσα κατά το ΕΔΔΑ και από το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ, 25.2.2000, Gast and Popp κ. Γερμανίας, §75).

ευρωπαϊκές χώρες,²⁶ ενώ, παράλληλα, εκτιμάται ότι ορισμένα από τα υφιστάμενα δικαστήρια ενδέχεται σε μερικά χρόνια να μειώσουν αισθητά -έως και να εκμηδενίσουν- τις εκκρεμότητές τους, εφόσον διατηρήσουν έναν κανονικό ρυθμό στην εκροή υποθέσεων. Επιπλέον, τα περισσότερα από τα λειτουργούντα δικαστήρια στερούνται στοιχειωδών προδιαγραφών δικαστικού κτιρίου σύμφωνα με τις κατευθυντήριες οδηγίες που έχει διατυπώσει το Συμβούλιο της Ευρώπης.²⁷

Έτι περαιτέρω, σύμφωνα με την προμνησθείσα έκθεση Doing Business στην Ελλάδα 2020, στη διαμόρφωση της κατάστασης έχει συμβάλει αποφασιστικά και η συσσώρευση εκκρεμών υποθέσεων. Αδιαμφισβήτητα οφείλεται σε υφιστάμενες ανεπάρκειες, μερικές εκ των οποίων αναφέρθηκαν ανωτέρω, σε συνδυασμό, όμως, με άλλους παράγοντες, αναδεικνύεται κι αυτή ως εμπόδιο στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας. Παρόλο που οι μικρότερες ελληνικές πόλεις έχουν διαχειριστεί καλύτερα τη συσσώρευση εκκρεμών υποθέσεων, η Αθήνα, με τη μεγαλύτερη δικαιοδοσία, αντιμετωπίζει ασύγκριτη συμφόρηση.

Η συσσώρευση εκκρεμών υποθέσεων, συμπεριλαμβανομένων όσων προϋπήρχαν της νέας τακτικής διαδικασίας, δεν επιτρέπουν στο μεγάλο Πρωτοδικείο της πρωτεύουσας να επωφεληθεί από τις απλοποιημένες διαδικασίες και συντομότερες προθεσμίες που εισήγαγε ο προσφάτως τροποποιηθείς Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας,²⁸ σε σύγκριση με άλλα δικαστήρια. Πριν από τον Σεπτέμβριο του 2018, οι δικαστές του Πρωτοδικείου Αθηνών δικάζαν περισσότερες πολιτικές υποθέσεις που είχαν κατατεθεί

²⁶ Ενδεικτικά, σε χώρες με ανάλογο πληθυσμό όπως η Αυστρία, η Πορτογαλία και η Σουηδία, λειτουργούν 9, 16 και 12 πρωτοβάθμια διοικητικά δικαστήρια αντίστοιχα.

²⁷ CEPEJ Guidelines. Guidelines on the Creation of Judicial Maps to Support Access to Justice within a Quality Judicial System. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <https://rm.coe.int/>.

²⁸ Ως ισχύει βάσει του ν. 4335/2015 (ΦΕΚ Α' 87). Από 01.01.2022 τίθενται σε ισχύ οι διατάξεις του νέου ν. 4842/2021.

με την παλαιά τακτική διαδικασία, η οποία προέβλεπε αναβολές, και λιγότερες υποθέσεις που είχαν κατατεθεί με τη νέα τακτική διαδικασία. Στη συνέχεια, τα δικαστήρια μετέβησαν σε ίσο ποσοστό υποθέσεων νέας και παλαιάς τακτικής διαδικασίας ανά δικαστή, αναμένοντας να ολοκληρώσουν την εκδίκαση των εκκρεμών υποθέσεων της παλαιάς διαδικασίας μέχρι το τέλος του 2021.²⁹

Περαιτέρω, εν μέρει λόγω της συσσώρευσης εκκρεμών υποθέσεων, κανένα δικαστήριο κατά μέσο όρο δεν μπορεί να τηρήσει την προθεσμία των οκτώ μηνών³⁰ για την έκδοση απόφασης μετά την συζήτηση, με εξαίρεση τη Λάρισα. Αν ένας δικαστής υπερβεί την προθεσμία, η διοίκηση του δικαστηρίου μπορεί να αναθέσει εκ νέου την υπόθεση και να ασκήσει πειθαρχικά μέτρα³¹. Ωστόσο, λόγω της συμφόρησης, τα δικαστήρια είναι επιεική ως προς τις προθεσμίες, ειδικά στην Αθήνα, όπου απαιτούνται δύο χρόνια και πλέον από τη συζήτηση έως την έκδοση της απόφασης.

Πέραν της τακτικής διαδικασίας, στην πολιτική δικαιοδοσία, παρόμοιες προβλεπόμενες από τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας προθεσμίες, επίσης, δεν τηρούνται στην πράξη. Για παράδειγμα, οι ανακοπές του άρθρου 933 ΚΠολΔ προσδιορίζονται υποχρεωτικά σε 60 ημέρες και η απόφαση εκδίδεται υποχρεωτικά μέσα σε 60 ημέρες από τη συζήτηση της ανακοπής. Ανεφάρμοστη παραμένει, εντούτοις, ιδίως στο Πρωτοδικείο Αθηνών. Ως εκ τούτου, παρατηρείται το ανορθόδοξο να παρέχεται μεν στον καθ'ού η εκτέλεση, που επισπεύδεται πλειστηριασμός στην ακίνητη περιουσία του, το ένδικο βοήθημα της ανακοπής, χωρίς, ωστόσο, να του παρέχεται ουσιαστική δικαστική προστασία,³² αφού η ανακοπή του θα εκδικαστεί πιθανότατα έπειτα από τρία -

²⁹ Βλ. έκθεση Doing Business, σ. 40.

³⁰ Βλ. άρθ. 307 ΚΠολΔ.

³¹ Βλ. και άρθ. 91 Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Δικαστικών Λειτουργιών.

³² Δεδομένης και της κατάργησης της προβλεφθείσας κατά το προϊσχύον άρθρο 938 ΚΠολΔ αναστολής εκτέλεσης. Βλ. και άρθ. 938 ΚΠολΔ, μετά την τροποποίηση του από τον ν. 4842/2021.

κατ' ελάχιστο- χρόνια, με αποτέλεσμα, εάν εκδοθεί απόφαση ακυρωτική του εκτελεστού τίτλου, να έχει ήδη χάσει το ακίνητό του.

Αδυναμία εφαρμογής παρατηρείται και ως προς τη διάταξη του άρθρου 691 ΚΠολΔ, η οποία μέχρι πρόσφατα³³ όριζε ότι η απόφαση των ασφαλιστικών μέτρων δημοσιεύεται το αργότερο μέχρι 48 ώρες από το πέρας της προθεσμίας υποβολής του σημειώματος και μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις ο δικαστής δημοσιεύει την απόφαση μέσα σε αποκλειστική προθεσμία 30 ημερών από το πέρας της προθεσμίας υποβολής του σημειώματος. Πλείστες είναι οι περιπτώσεις όπου η έκδοση αποφάσεων επί ασφαλιστικών μέτρων ξεπερνά σε χρόνο ακόμα και αυτές της τακτικής διαδικασίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα τείνουν σε παραγραφή (όπως σε ασφαλιστικά μέτρα νομής).

Στο πλαίσιο αυτό, στο θέμα της διαχείρισης εκκρεμών υποθέσεων, πέραν των ανεπαρκειών που εκτίθενται ανωτέρω, συχνά αποδίδεται μερίδιο ευθύνης και στους ίδιους τους δικαστικούς λειτουργούς. Ειδικότερα, όσοι ασκούν διοικητικά καθήκοντα δεν αξιολογούνται βάσει της παραμέτρου διαχείρισης των εισερχόμενων υποθέσεων του δικαστηρίου που υπηρετούν, καθότι δεν αποτυπώνονται σχετικά ειδικά κριτήρια στον Οργανισμό των Δικαστηρίων.

Η ανωτέρω παρατήρηση εντάσσεται στο γενικότερο πρόβλημα της νομοθετικής οργάνωσης της επιθεώρησης των δικαστικών λειτουργιών. Συγκεκριμένα, το νομοθετικό πλαίσιο δεν διασφαλίζει τις αναγκαίες προϋποθέσεις για ουσιαστική και σε βάθος αξιολόγηση, ιδίως όσον αφορά στο προς αξιολόγηση «υλικό», το οποίο βασίζεται σε δείγμα -και όχι στο σύνολο- δικαστικών αποφάσεων που έχουν εκδοθεί με εισήγηση των αξιολογούμενων, κατ' επιλογή των τελευταίων. Έτσι, καθίσταται δυσχερώς εφαρμόσιμη στην πράξη η αρχή της αξιοκρατίας κατά την εξέλιξη της σταδιοδρομίας τους,

³³ Η συγκεκριμένη νομοθετική πρόβλεψη της παραγράφου 3 της εν λόγω διάταξης απαλείφθηκε κατά την πρόσφατη τροποποίηση του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας με την εισαγωγή του ν. 4842/2021.

με συνέπεια η προαγωγή των δικαστικών λειτουργιών μέχρι τους ανώτατους βαθμούς να στηρίζεται αποκλειστικά στο τυπικό κριτήριο του χρόνου διορισμού στον εισαγωγικό βαθμό.

Ως προς τον χρόνο (αναγκαστικής) εκτέλεσης, σύμφωνα με την έκθεση του προγράμματος Doing Business, εκτιμάται ως παρεμφερής σε όλες τις υπό εξέταση ελληνικές πόλεις, κυμαινόμενος από οκτώμισι μήνες στην Αθήνα έως δέκα μήνες στην Πάτρα. Ως διαδικασία θεωρείται σχετικά αργή λόγω της ρύθμισης του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας περί υποχρεωτικής παρέλευσης επταμήνου από την κατάσχεση προ της διενέργειας πλειστηριασμού. Ο μόνος παράγοντας απόκλισης ανάμεσα στις πόλεις αφορά στην διενέργεια των διαδικασιών κατασχέσεως και πλειστηριασμού από τους δικαστικούς επιμελητές και συμβολαιογράφους, η αναλογία των οποίων συγκριτικά με τους κατοίκους είναι καλύτερη στις μεγαλύτερες πόλεις. Γι' αυτό και η διαδικασία της εκτέλεσης είναι ταχύτερη στις τρεις μεγαλύτερες πόλεις.

Εκτός από τις καθυστερήσεις στην εκτέλεση των συμβάσεων, η Παγκόσμια Τράπεζα στην έκθεση Doing Business ξεχωρίζει ως προβληματικά για την Ελλάδα και τα πεδία της καταχώρισης τίτλων ιδιοκτησίας, καθώς και του πτωχευτικού θεσμικού πλαισίου, επιτείνοντας την αναποτελεσματικότητα του δικαιοδοτικού μηχανισμού, αλλά και της δημόσιας διοίκησης να λειτουργήσουν ως μοχλοί επανεκκίνησης της οικονομίας (Χατζής 2020: 6).

Το πρόβλημα της βραδύτητας φυσικά δεν περιορίζεται μόνο στην πολιτική δικαιοσύνη. Αντίστοιχα, στην ποινική δικαιοσύνη παρατηρείται το εξίσου παράδοξο, να προσδιορίζονται προς εκδίκαση υποθέσεις στα πρωτοβάθμια δικαστήρια με τέτοια χρονική καθυστέρηση που τελικά πολλές από αυτές να παραγράφονται μέχρι τον χρόνο έκδοσης της τελικής απόφασης. Αυτό οφείλεται βέβαια και στο γεγονός ότι από τις προσδιορι-

ζόμενες προς συζήτηση υποθέσεις, εκδικάζονται συνήθως οι μισές, αφού οι περισσότερες αναβάλλονται για διάφορους λόγους, κυρίως δε λόγω συμπλήρωσης του ωραρίου απασχόλησης των γραμματέων. Επίσης, σοβαρό πλήγμα που θίγει το κύρος της δικαιοσύνης αποτελεί και ο απίστευτα μεγάλος αριθμός των ανεκτέλεστων ποινικών αποφάσεων (Δούμπης 2002 σε Τσούκα 2012: 264-265).

Και ο κλάδος της ουσιαστικής διοικητικής δικαιοσύνης, καθώς και η ακυρωτική διαδικασία του Συμβουλίου της Επικρατείας πλήττεται βέβαια από αυτής της μορφής την αναποτελεσματικότητα. Πέραν των διαδικαστικών καθυστερήσεων στον προσδιορισμό προς συζήτηση των υποθέσεων και στον χρόνο δημοσίευσης των αποφάσεων, ιδιαίτερα σοβαρό πρόβλημα δημιουργείται από τη συχνή μη συμμόρφωση της Διοίκησης προς το διατακτικό των «εις βάρος της» αποφάσεων.

1.3. Η αποτύπωση του προβλήματος μέσω γραφημάτων: Η κατάταξη της Ελλάδας σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Οι προκλήσεις που εξακολουθεί να αντιμετωπίζει το σύστημα απονομής τη δικαιοσύνης στην Ελλάδα ως προς τη συνολική του αποδοτικότητα διαπιστώνονται, επιπλέον, από την Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 2021 για το κράτος δικαίου στην Ελλάδα.³⁴ Για τις σχετικές εκτιμήσεις, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αξιοποίησε κυρίως τις

³⁴ Έκθεση του 2021 για το κράτος δικαίου - Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, συνοδεύουσα την ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, [SWD(2021) 709 final]: <https://ec.europa.eu/>.

στατιστικές που αποτυπώνονται στον πίνακα αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2021 (2021 EU Justice Scoreboard).^{35,36}

Από την επισκόπηση του ανωτέρω πίνακα αντλούνται περαιτέρω ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με την αποτελεσματικότητα του ελληνικού συστήματος απονομής δικαιοσύνης, ιδίως σε αντιπαραβολή με τα λοιπά ευρωπαϊκά συστήματα. Τα στοιχεία αυτά έχουν προκύψει από τη συλλογή δεδομένων περιόδου οκτώ ετών (2012-2019), γεγονός που αποδεικνύει ότι οι μεταρρυθμίσεις στον τομέα της δικαιοσύνης συχνά χρειάζονται χρόνο για να επιφέρουν τον αντίκτυπό τους, ενώ ορισμένοι μόνο επιμέρους πίνακες έχουν καταρτιστεί κατόπιν συλλογής δεδομένων του έτους 2020.

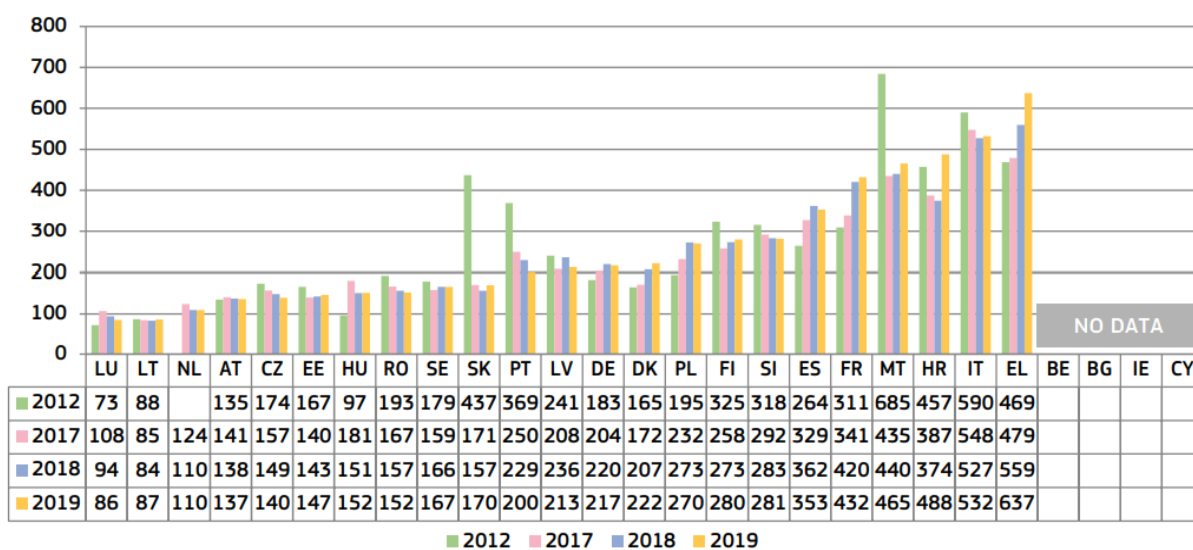
Σύμφωνα, λοιπόν, με ορισμένα εκ των γραφημάτων του πίνακα, η Ελλάδα εξακολουθεί να διαθέτει έναν από τους υψηλότερους χρόνους διεκπεραίωσης υποθέσεων, είτε πρόκειται για αστικές/εμπορικές είτε για διοικητικές υποθέσεις.

³⁵ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Πίνακας αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης 2021», [COM(2021) 389]: <https://ec.europa.eu/>.

³⁶ Ο πίνακας αυτός, συντασσόμενος ετησίως από την Επιτροπή από το 2013, αξιολογεί δεδομένα για την επικρατούσα κατάσταση των εθνικών δικαστικών συστημάτων, προερχόμενα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (European Commission for the Efficiency of Justice, στο εξής CEPEJ), αποτυπώνει τις επιδόσεις των δικαστικών συστημάτων των κρατών-μελών σε επιμέρους δείκτες, εστιάζοντας κυρίως στις αστικές και εμπορικές υποθέσεις αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας, καθώς και στις διοικητικές υποθέσεις και εξετάζει παράγοντες που είναι γενικά αποδεκτοί ως συναφείς για τη βελτίωση της ποιότητας της δικαιοσύνης.

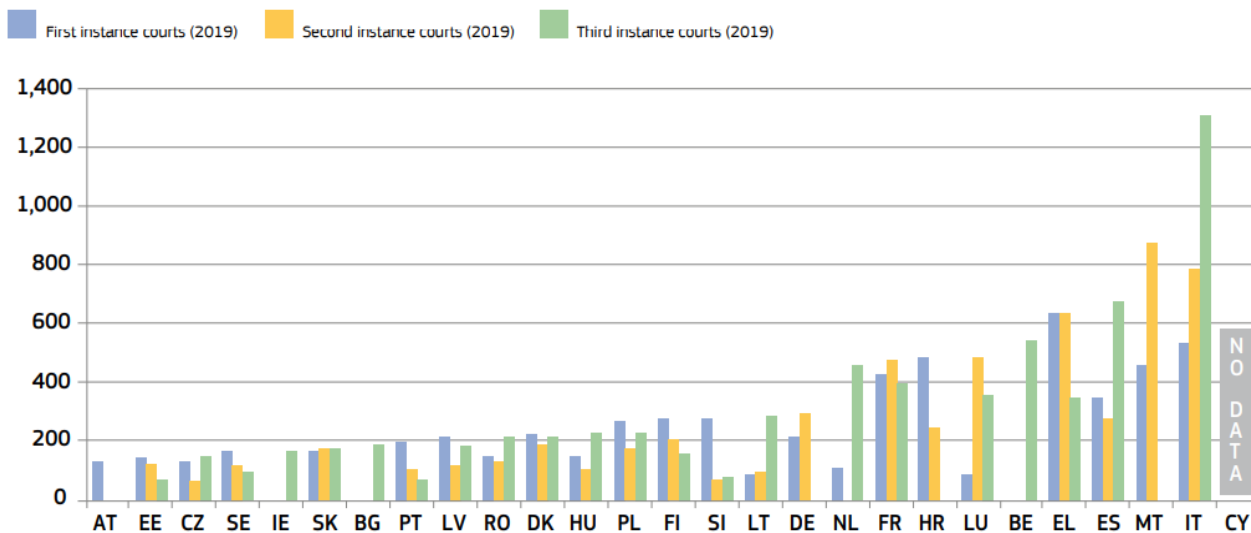
Figure 7 Estimated time needed to resolve litigious civil and commercial cases at first instance in 2012, 2017-2019 (*) (1st instance/in days)

(source: CEPEJ study)



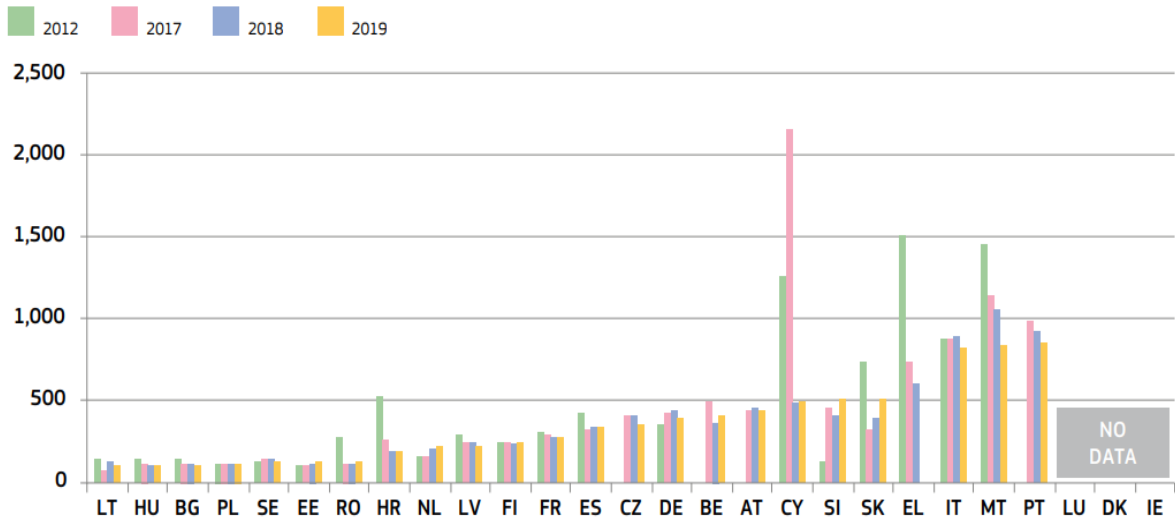
(*) Under the CEPEJ methodology, litigious civil/commercial cases concern disputes between parties, e.g. disputes about contracts. Non-litigious civil/commercial cases concern uncontested proceedings, e.g. uncontested payment orders. Methodology changes in **EL** and **SK**. Pending cases include all instances in **CZ** and, until 2016, in **SK**. Data for **NL** include non-litigious cases.

Figure 8 Estimated time needed to resolve litigious civil and commercial cases at all court instances in 2019 (*) (1st, 2nd and 3rd instance/in days) (source: CEPEJ study)



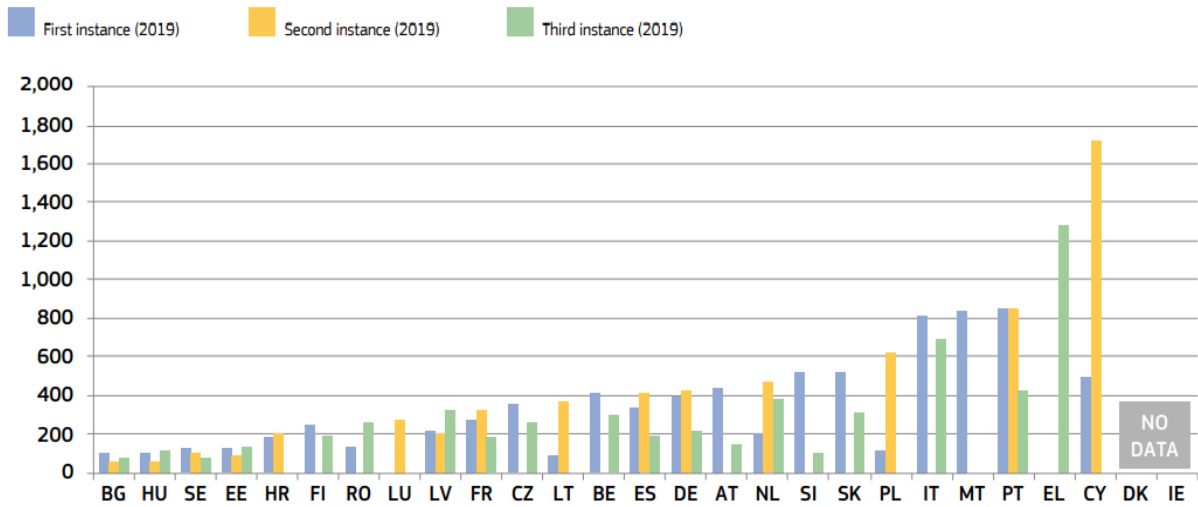
(*) The order is determined by the court instance with the longest proceedings in each Member State. No data are available for first and second instance courts in **BE**, **BG** and **IE**, for second instance courts in **NL**, for second and third instance courts in **AT** or for third instance courts in **DE** and **HR**. There is no third instance court in **MT**. Access to a third instance court may be limited in some Member States.

Figure 9 Estimated time needed to resolve administrative cases at first instance in 2012, 2017 – 2019 (*) (1st instance/in days) (source: CEPEJ study)



(*) Administrative law cases concern disputes between individuals and local, regional or national authorities, under the CEPEJ methodology. Methodology changes in **EL** and **SK**. Pending cases include all court instances in **CZ** and, until 2016, in **SK**. **DK** and **IE** do not record administrative cases separately. **CY**: in 2018, the number of resolved cases has increased as a consequence of cases being tried together, the withdrawal of 2 724 consolidated cases and the creation of an Administrative Court in 2015.

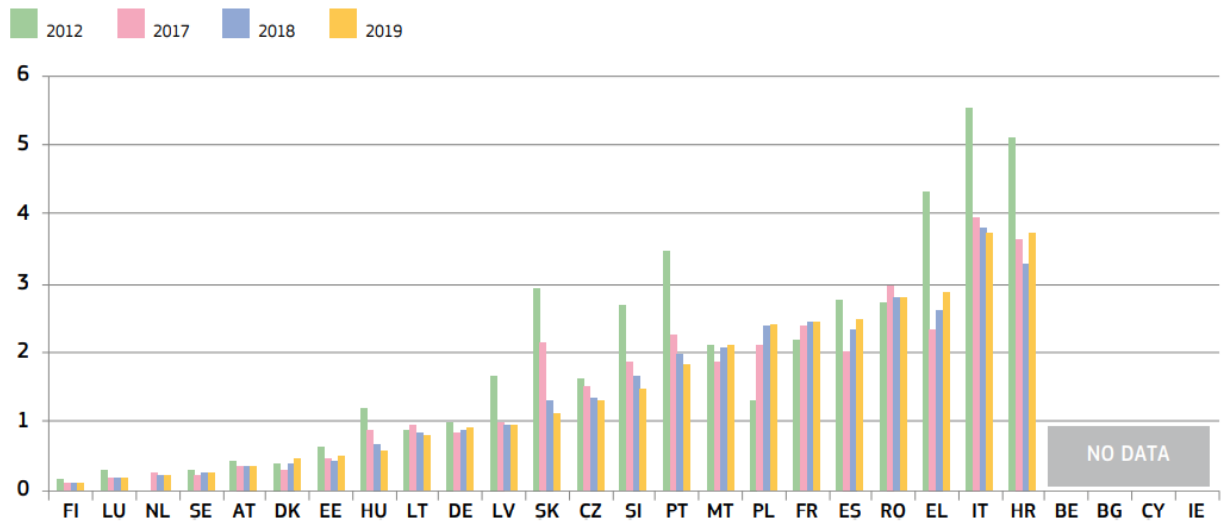
Figure 10 Estimated time needed to resolve administrative cases at all court instances in 2019 (*) (1st and, where applicable, 2nd and 3rd instance/in days) (source: CEPEJ study)



(*) The order is determined by the court instance with the longest proceedings in each Member State. No data available: for the first instance court in **LU**, and for the second instance courts in **MT** and **RO**, and for the third instance court in **PL**. The supreme or another highest court is the only appeal instance in **CZ**, **IT**, **CY**, **AT**, **SI** and **FI**. There is no third instance court for these types of cases in **HR**, **LT**, **LU** and **MT**. The highest Administrative Court is the first and only instance for certain cases in **BE**. Access to third instance court may be limited in some Member States. **DK** and **IE** do not record administrative cases separately.

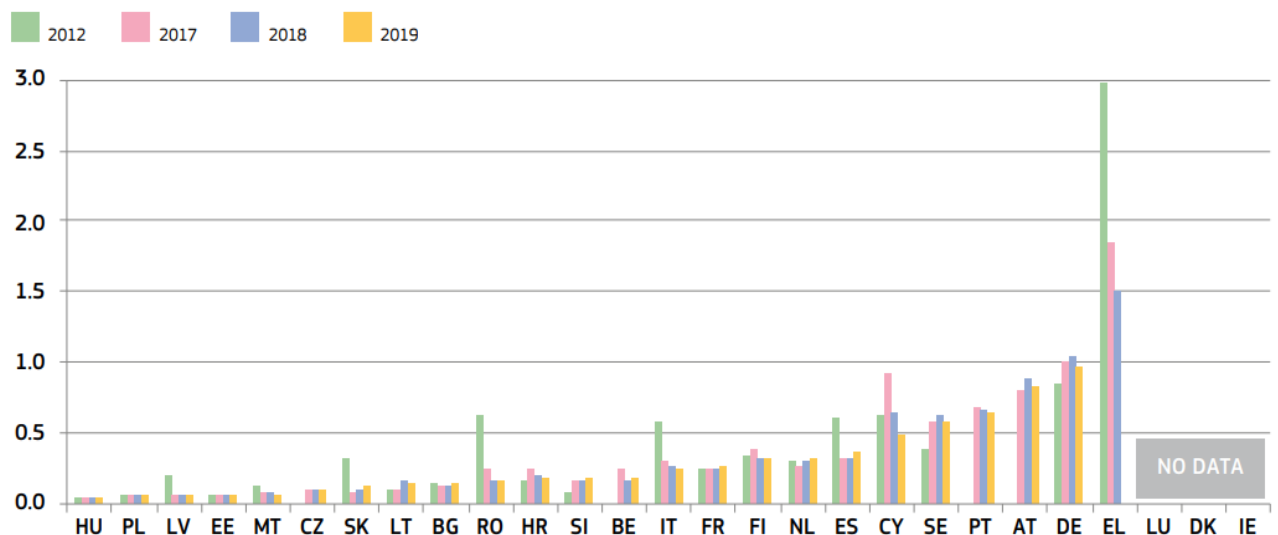
Υψηλός κρίνεται και ο αριθμός των εκκρεμών υποθέσεων ενώπιον των δικαστηρίων της Ελλάδας, με την κατάσταση στη διοικητική δικαιοσύνη να φαίνεται βελτιωμένη, χωρίς, όμως, να υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα για το 2019.

Figure 15 Number of pending litigious civil and commercial cases in 2012, 2017 – 2019 (*) (1st instance/per 100 inhabitants) (source: CEPEJ study)



(*) Methodology changes in **EL** and **SK**. Pending cases include all instances in **CZ** and, until 2016, in **SK**. **IT**: different classification of civil cases introduced in 2013. Data for **NL** include non-litigious cases.

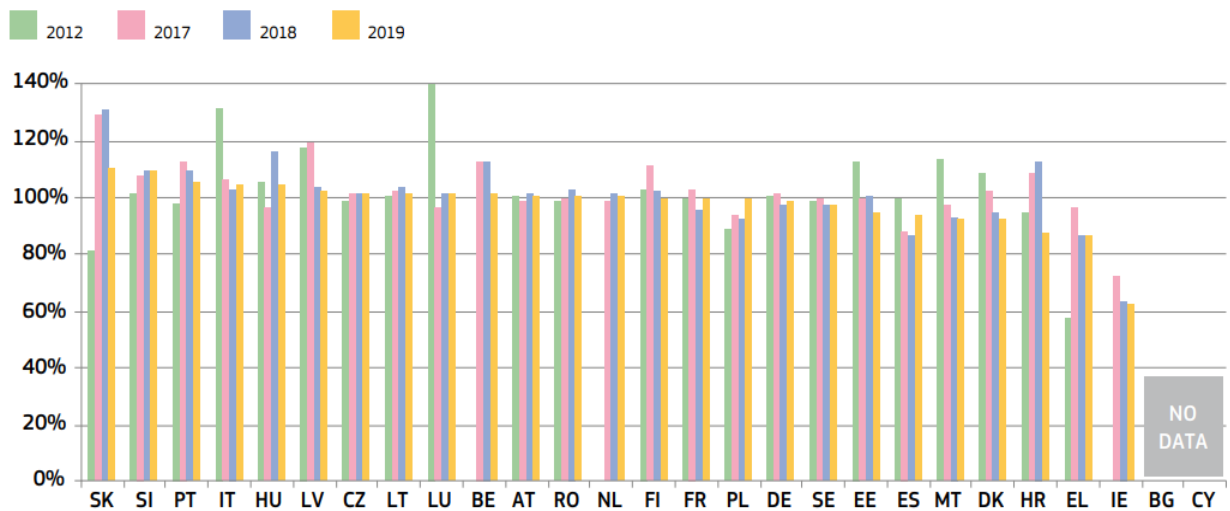
Figure 16 Number of pending administrative cases in 2012, 2017 – 2019 (*) (1st instance/per 100 inhabitants) (source: CEPEJ study)



(*) Past values for some Member States have been reduced for presentation purposes (**EL** in 2012=3.5). Methodology changes in **EL** and **SK**. Pending cases include all instances in **CZ** and, until 2016, in **SK**. **DK** and **IE** do not record administrative cases separately.

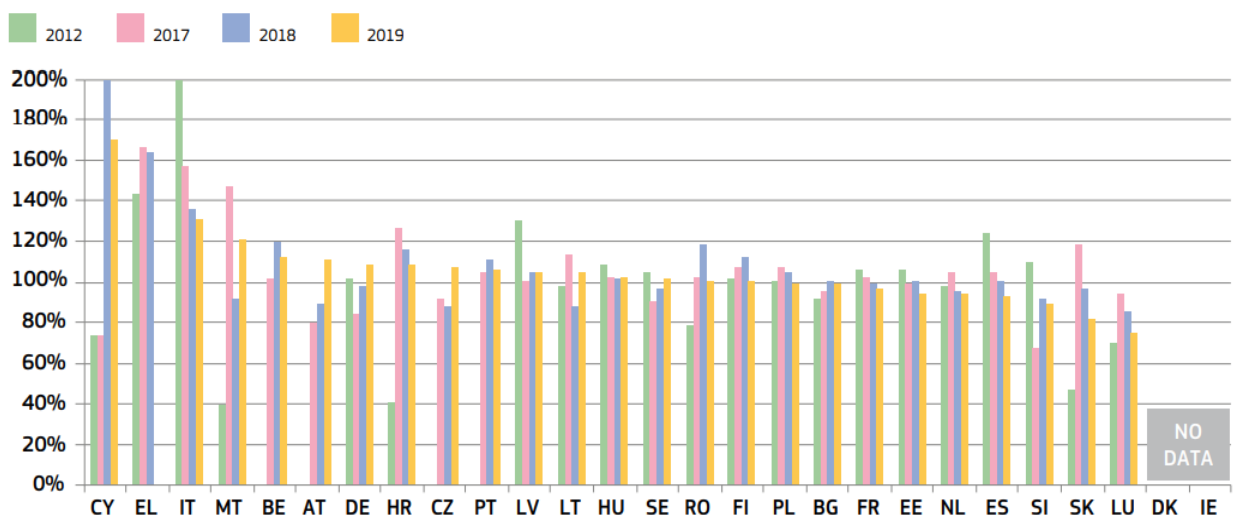
Ως προς τον ρυθμό επίλυσης διαφορών, η Ελλάδα διαθέτει έναν από τους χαμηλότερους αναφορικά με τις αστικές/εμπορικές υποθέσεις, εν αντιθέσει με τις διοικητικές, όπου σημειώνει έναν από τους υψηλότερους.

Figure 12 Rate of resolving litigious civil and commercial cases in 2012, 2017 – 2019 (*) (1st instance/in %) (source: CEPEJ study)



(*) Methodology changes in **EL** and **SK**. **IE**: the number of resolved cases is expected to be underreported due to the methodology. **IT**: different classification of civil cases introduced in 2013. Data for **NL** include non-litigious cases.

Figure 13 Rate of resolving administrative cases in 2012, 2017 – 2019 (*) (1st instance/in %) (source: CEPEJ study)



(*) Past values for some Member States have been reduced for presentation purposes (**CY** in 2018 = 219%; **IT** in 2012=279.8%); Methodology changes in **EL** and **SK**. **DK** and **IE** do not record administrative cases separately. In **CY** the number of resolved cases has increased as a consequence of cases being tried together, the withdrawal of 2 724 consolidated cases and the creation of an administrative court in 2015.

Αναφορικά με τις δαπάνες στη Δικαιοσύνη, μειώθηκαν ελάχιστα το 2019 σε σχέση με το 2018.

Figure 29 General government total expenditure on law courts in EUR per inhabitant, 2012, 2017 – 2019 (*)
(source: Eurostat)

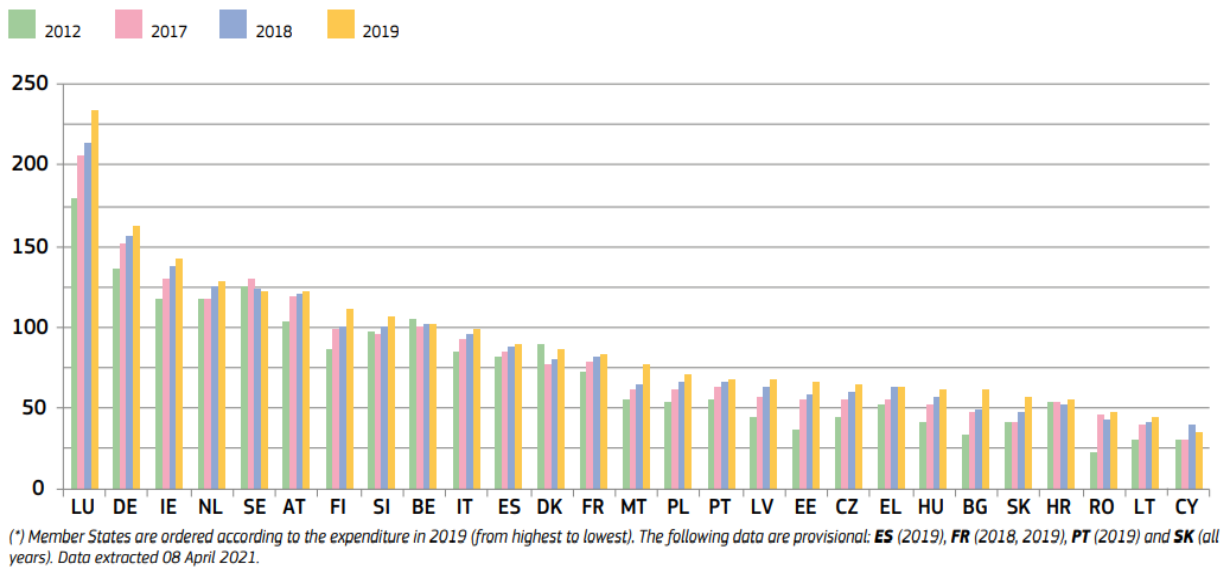
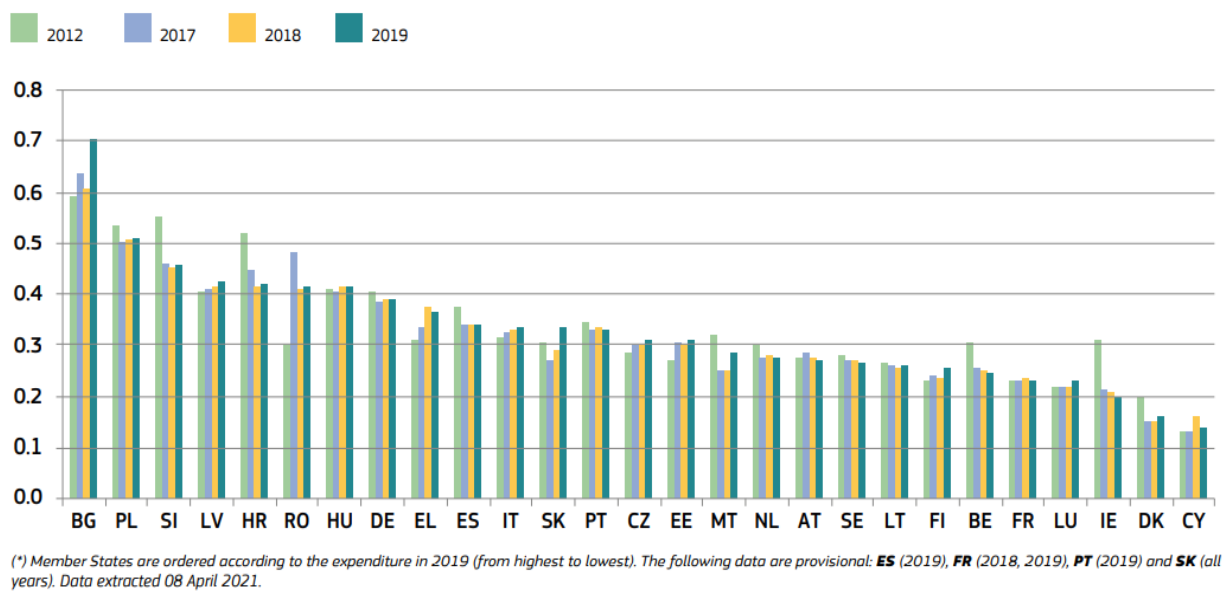
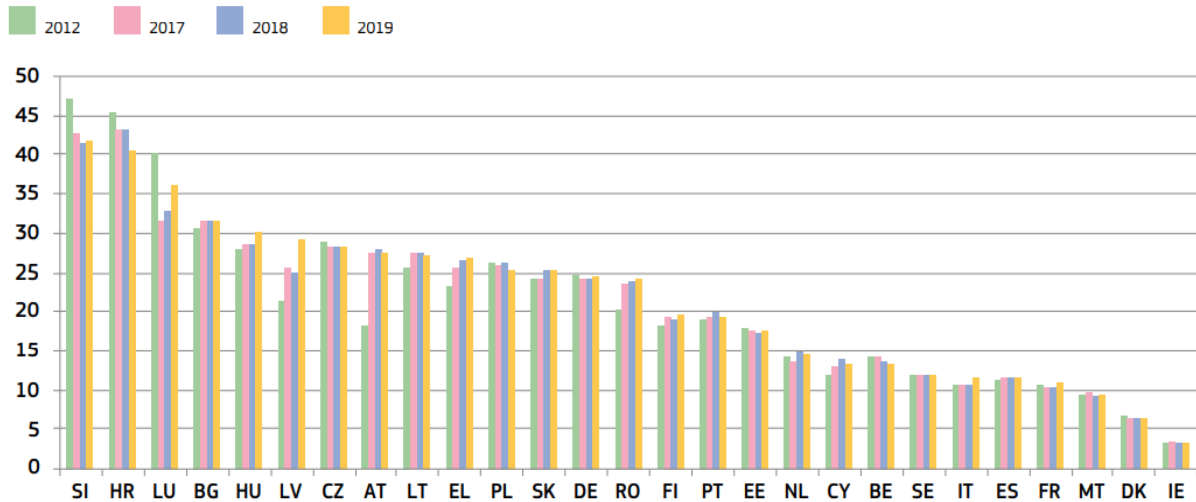


Figure 30 General government total expenditure on law courts as a percentage of GDP, 2012, 2017 – 2019 (*)
(source: Eurostat)



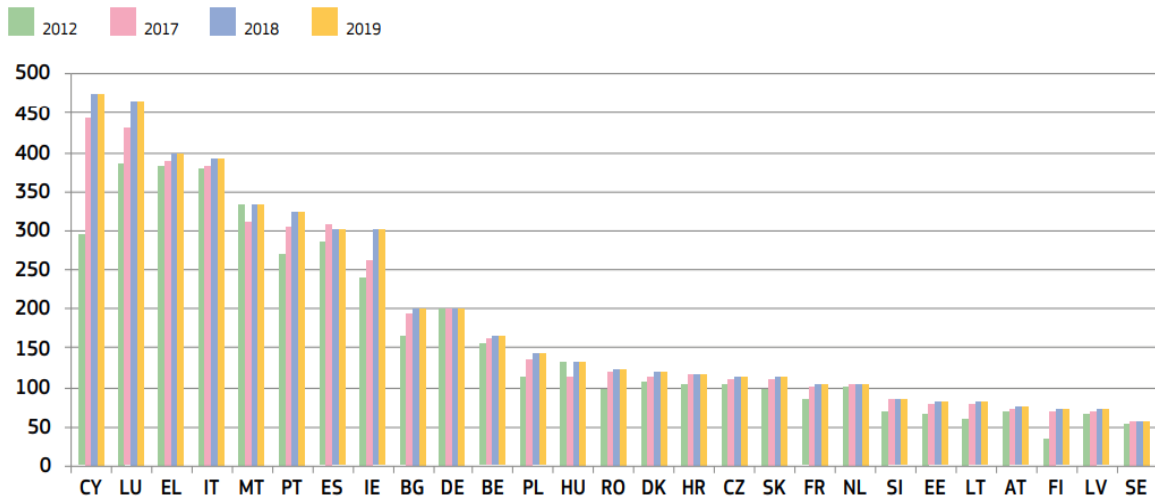
Σε ό,τι αφορά τον αριθμό των δικαστών σημειώθηκε μικρή αύξηση το 2019, ενώ όσον αφορά τον αριθμό των δικηγόρων, η αναλογία ανά κάτοικο παραμένει υψηλή, με τη χώρα μας να κατατάσσεται τρίτη στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Figure 32 Number of judges, 2012-2019 (*) (per 100 000 inhabitants) (source: CEPEJ study)



(*) This category consists of judges working full-time, under the CPFFJ methodology. It does not include the Rechtspfleger/court clerks that exist in some Member States. **AT:** Data on administrative justice is introduced in the data since 2016. **EL:** Since 2016, data on number of professional judges includes all the ranks for criminal and political justice as well as administrative judges. **IT:** The regional audit commissions, local tax commissions and military courts are not taken into consideration. Administrative justice has been taken into account since 2018.

Figure 34 Number of lawyers, 2012 - 2019 (*) (per 100 000 inhabitants) (source: CEPEJ study)

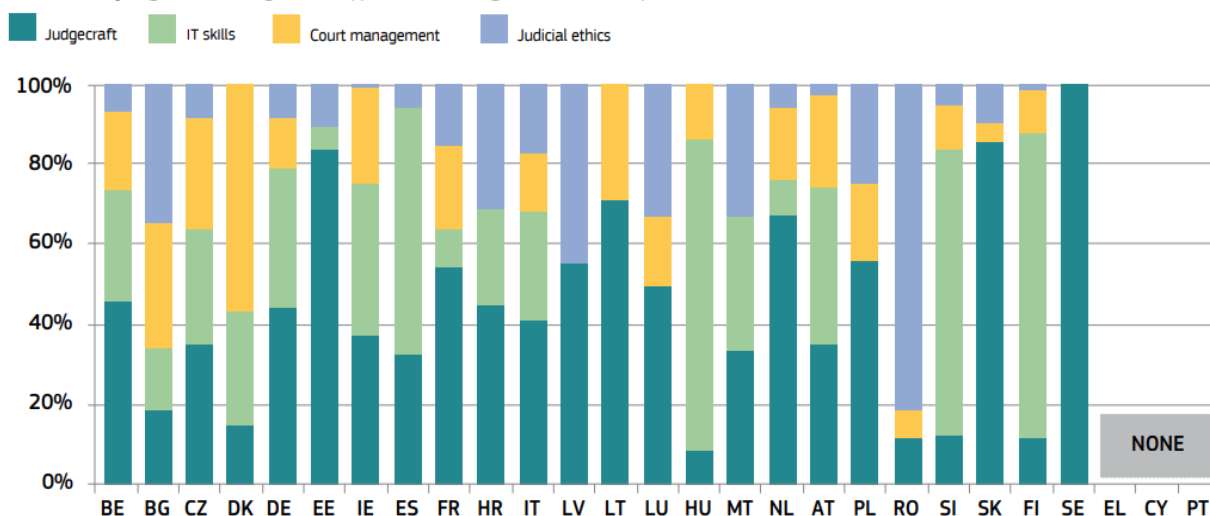


(*) Under CEPEJ methodology a lawyer is a person qualified and authorised according to national law to plead and act on behalf of his or her clients, to engage in the practice of law, to appear before the courts or advise and represent his or her clients in legal matters (Recommendation Rec (2000)21 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the freedom of exercise of the profession of lawyer). **DE:** no distinction is made between different groups of lawyers in Germany, such as between solicitors and barristers. **FI:** since 2015, the number of lawyers provided includes both the number of lawyers working in the private sector and the number of lawyers working in the public sector

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γράφημα σχετικά με το ποσοστό της συνεχιζόμενης κατάρτισης δικαστών σε διάφορα είδη δεξιοτήτων, βάσει στοιχείων του 2019,³⁷ με εξεταζόμενους τομείς την άσκηση δικαστικών καθηκόντων, δεξιότητες ΤΠΕ (ψηφιακές), διοίκηση δικαστηρίων και δικαστική δεοντολογία.³⁸ Όσον αφορά στις επιδόσεις της χώρας μας, υπάρχει η ένδειξη «κανείς», επισημαίνοντας ότι οι εθνικές αρχές κατάρτισης των δικαστών δεν παρείχαν ειδικές δραστηριότητες κατάρτισης στις επιλεγμένες δεξιότητες.

Τα αποτελέσματα αυτά είναι απογοητευτικά, εάν ληφθεί υπόψη η σημασία της κατάρτισης των δικαστών για την ποιότητα των δικαστικών αποφάσεων και των παρεχόμενων στους πολίτες δικαστικών υπηρεσιών.

Figure 35 Share of continuous training of judges on various types of skills, 2019 (*) (as a percentage of total number of judges receiving these types of training) (source: European Commission (67))



(*) Figure 35 shows the distribution of judges participating in continuous training activities (i.e. those taking place after the initial training period to become a judge) in each of the four identical areas as a percentage of the total number of judges trained in these types of training. Legal training activities are not taken into account. Judicial training authorities in **EL**, **MT** and **PT** did not provide specific training activities on the selected skills. **DK**: including court staff. **AT**: including prosecutors.

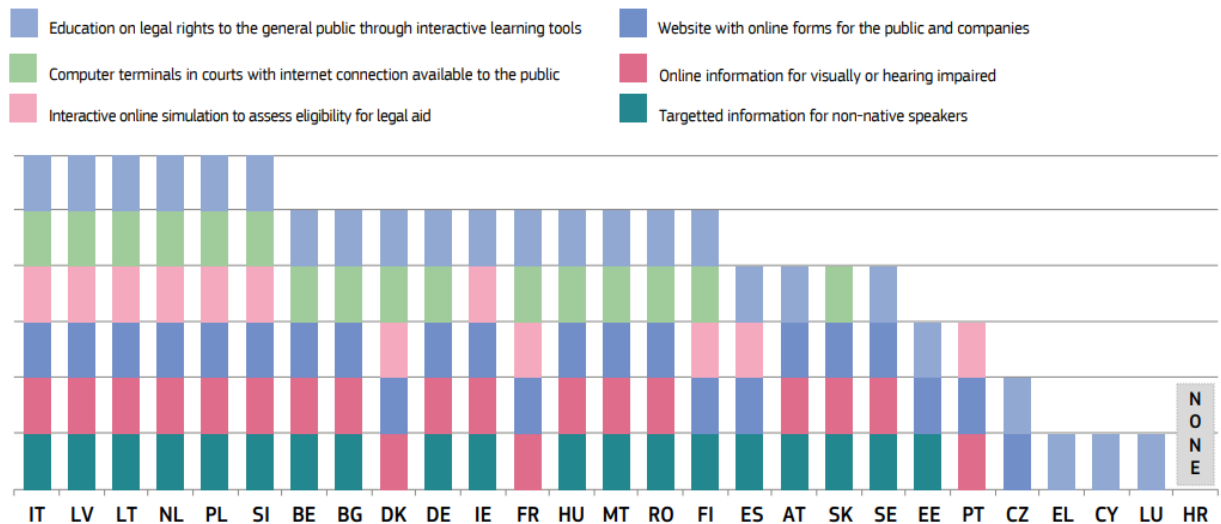
³⁷ Στοιχεία του 2019, τα οποία συλλέχθηκαν σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Κατάρτισης Δικαστικών και τη CEPEJ. Η «άσκηση δικαστικών καθηκόντων» περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως η διεξαγωγή ακροαματικών διαδικασιών, η συγγραφή αποφάσεων και η αγόρευση.

³⁸ Στο διάγραμμα απεικονίζεται η κατανομή των δικαστών που συμμετέχουν σε δραστηριότητες συνεχιζόμενης κατάρτισης (δηλ. σε δραστηριότητες οι οποίες διεξάγονται μετά την αρχική περίοδο κατάρτισης στο επάγγελμα του δικαστή) σε καθέναν από τους τέσσερις προσδιορισθέντες τομείς ως ποσοστό του συνολικού αριθμού των δικαστών που λαμβάνουν τέτοιου είδους κατάρτιση, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη δραστηριότητες νομικής κατάρτισης.

Απογοητευτικά εξακολουθούν να είναι τα αποτελέσματα της έρευνας σε σχέση με ορισμένες παραμέτρους της ποιότητας της Δικαιοσύνης στην Ελλάδα, ειδικά σε ό,τι αφορά την ηλεκτρονική δικαιοσύνη.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ελλάδα είναι - μαζί με την Κύπρο και το Λουξεμβούργο - οι χώρες που έχουν τις λιγότερες διαθέσιμες πληροφορίες για το δικαστικό σύστημα στο κοινό.

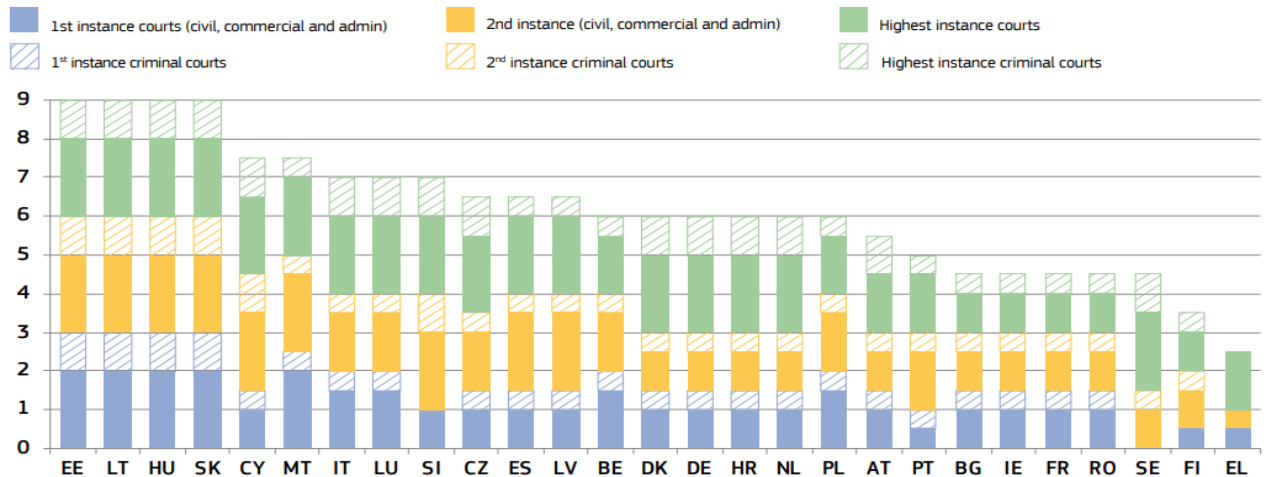
Figure 39 Availability of online information about the judicial system for the general public, 2020(*) (source: European Commission (72))



(*) DE: Each federal state as well as the federal level decide individually which information to provide online.

Η Ελλάδα κατατάσσεται στην τελευταία θέση σε ό,τι αφορά στην διαδικτυακή πρόσβαση σε δικαστικές αποφάσεις από το κοινό, αλλά και στη λήψη μέτρων για την έκδοση μηχαναγνώσιμων δικαστικών αποφάσεων.

Figure 46 Online access to published judgments by the general public, 2020 (*) (civil/commercial, administrative and criminal cases, all instances) (source: European Commission (79))

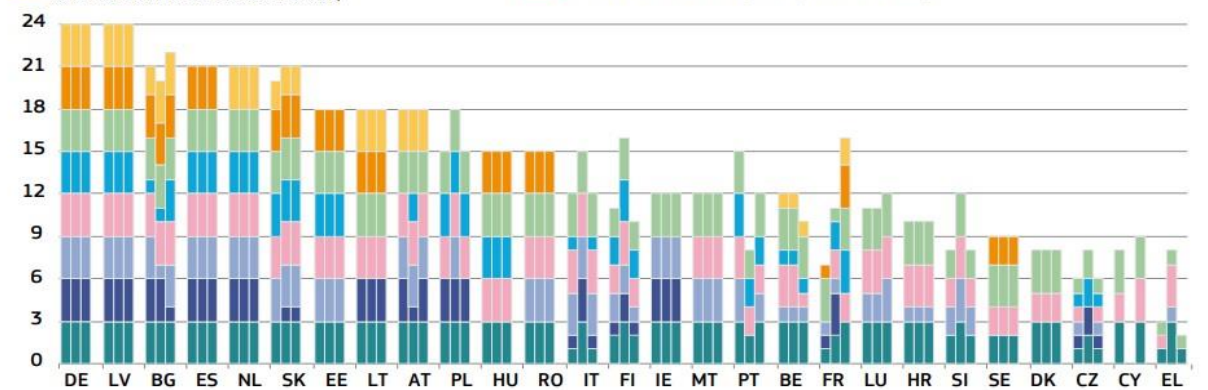


(*) Maximum possible: 9 points. For each court instance, one point was given if all judgments are available for civil/commercial and administrative and criminal cases respectively and 0.5 points when some judgments are available. For Member States with only two court instances, points have been given for three court instances by mirroring the respective higher instance court of the non-existing instance. For those Member States that do not distinguish the two areas of law (civil/commercial and administrative), the same number of points has been given for both areas. **BE:** for civil and criminal cases, each court is in charge of deciding on the publication of its own judgments. **DE:** each federal state decides on online availability of first instance judgments. **IE:** for criminal cases, summary cases are not generally the subject of a written judgment. **AT:** for first and second instance, judges decide which judgments are published. Decisions of the Supreme Court, that reject an appeal without substantial reasoning are not published. **NL:** courts decide on publication according to published criteria. **PT:** for civil and criminal cases, a commission within the court decides on the publication. **SK:** for civil and criminal cases, decisions given in proceedings in which the public is excluded from trial and payment orders are not published. **FI:** courts decide which judgments are published.

Figure 47 Arrangements for producing machine-readable judicial decisions, 2020 (*) (civil/commercial, administrative and criminal cases, all instances) (source: European Commission (80))

For each Member State, the three columns represent the arrangements in place for the following types of cases (from left to right):

1. civil/commercial cases
2. administrative cases
3. criminal cases.



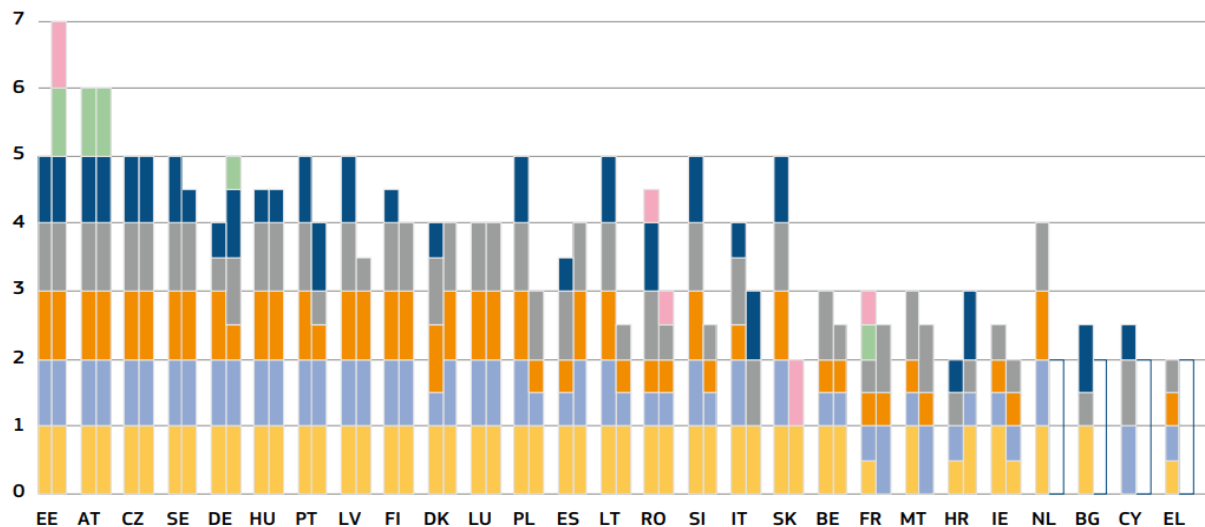
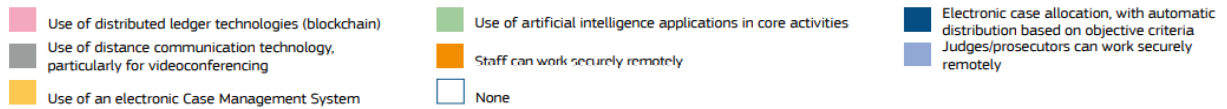
(*) Maximum possible: 24 points per type of cases. For each of the three instances (first, second, final) one point can be given if all judicial decisions are covered. If only some judicial decisions are covered at a given instance, only half point is awarded. Where a Member State has only two instances, points have been given for three instances by mirroring the respective higher instance as the non-existing instance. For those Member States that do not distinguish between administrative and civil/commercial cases, the same points have been allocated for both areas of law. **ES:** The use of the General Council for the Judiciary (CGPJ) database for commercial purposes, or the massive download of information is not allowed. The reuse of this information for the elaboration of databases or for commercial purposes must follow the procedure and conditions established by the CGPJ through its Judicial Documentation Centre. **IE:** Anonymising of judgments is done in criminal proceedings (i.e. where statute requires, or a judge has, in accordance with principles established in case-law, directed, that the identities of parties or persons not be disclosed), and the authoring judge is required to indicate the redaction to be made to any content which would tend to identify a person whose identity should be protected.

Στην τελευταία θέση βρίσκεται η Ελλάδα σε ό,τι αφορά τη χρήση τεχνολογίας από δικαστήρια και εισαγγελείς, αλλά και στη χρήση ψηφιακών εργαλείων επικοινωνίας.

Figure 41 Use of digital technology by courts and prosecution services (*)

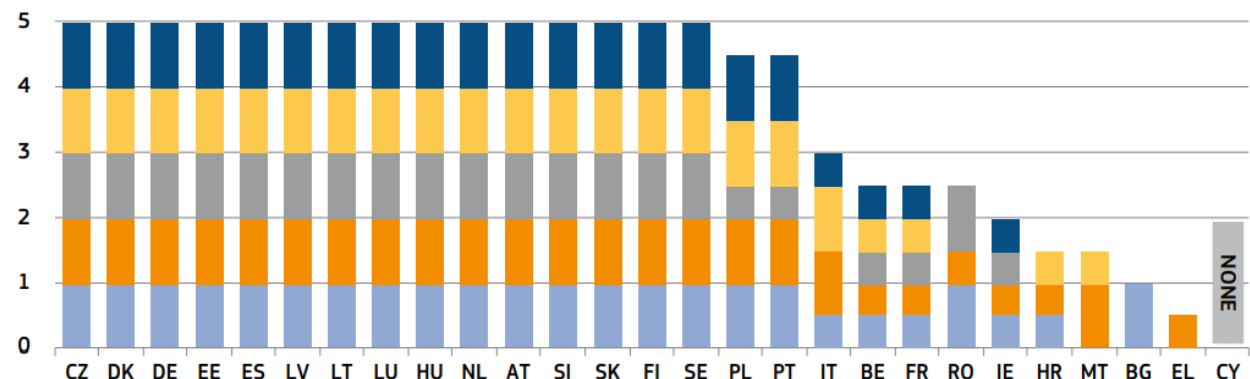
For each Member State, the two columns represent the use of digital technology in the following authorities (from left to right):

1. courts
2. prosecution service



(*) Maximum possible: 7 points. For each criterion, one point was given if courts and prosecution services, respectively, use a given technology and 0.5 point was awarded when the technology is not always used by them.

Figure 42 Courts: electronic communication tools (*)



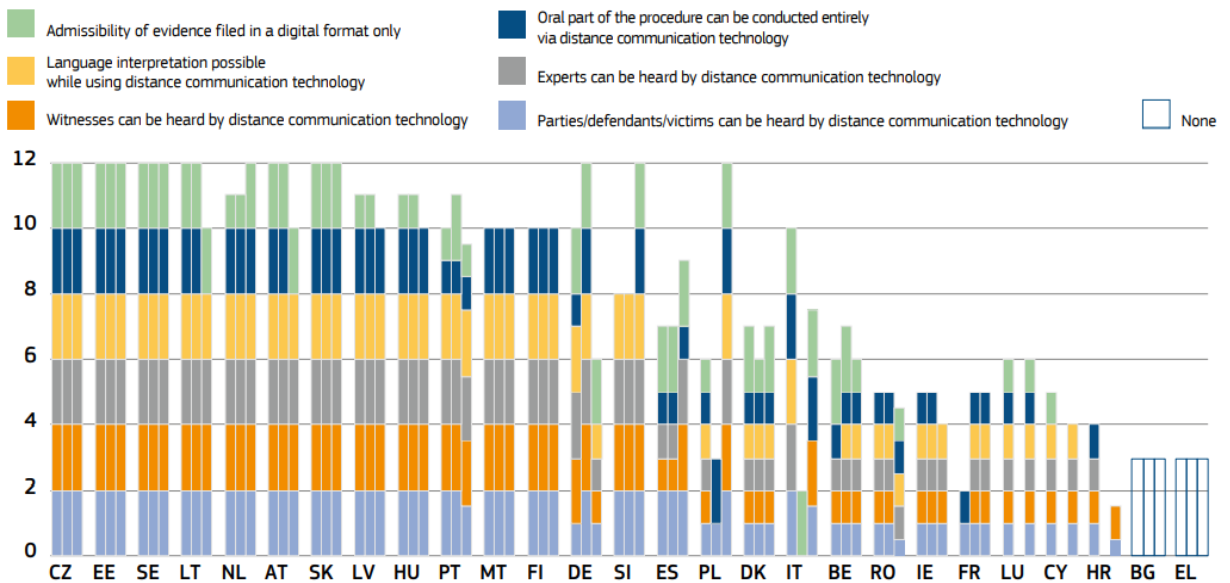
(*) Maximum possible: 5 points. For each criterion, one point was given if secure electronic communication is available for courts. 0.5 was awarded when the possibility does not exist in all cases.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ε.Ε., η Ελλάδα ήταν η μοναδική χώρα (μαζί με τη Βουλγαρία) χωρίς δικονομικές προβλέψεις για τη χρήση τεχνολογίας στα δικαστήρια αστικών/εμπορικών, διοικητικών και ποινικών υποθέσεων.

Figure 40 Procedural rules allowing digital technology in courts in civil/commercial, administrative and criminal cases (*)

For each Member State, the three columns represent procedural rules allowing digital technology in courts in the following types of cases (from left to right):

1. civil/commercial cases
2. administrative cases
3. criminal cases.

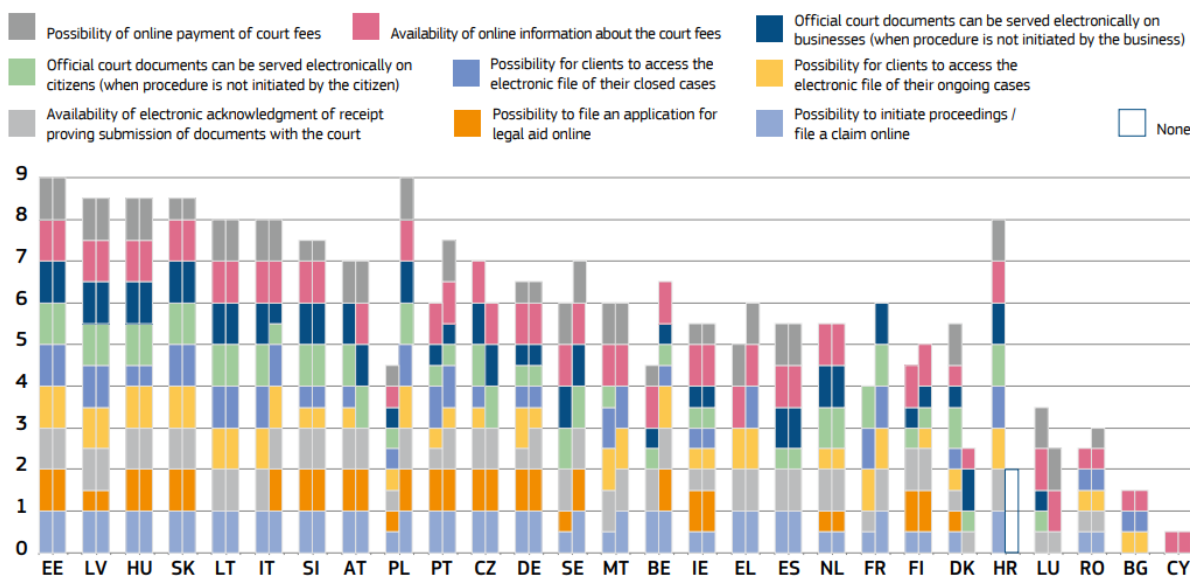


(*) Maximum possible: 12 points. For each criterion, two points were given if the possibility exists in all civil/commercial, administrative and criminal cases, respectively (in criminal cases, the possibility of hearing the parties was split to cover both defendants and victims). The points are divided by two when the possibility does not exist in all cases. For those Member States that do not distinguish civil/commercial and administrative cases, the same number of points has been given for both areas. **LU, CY** and **HR**: none for administrative cases.

Αντιθέτως, η Ελλάδα φαίνεται πως παρέχει μία σειρά από ψηφιακές λύσεις για την κίνηση και την παρακολούθηση διαδικασιών σε πολιτικές, εμπορικές και διοικητικές υποθέσεις.

Figure 44 Digital solutions to initiate and follow proceedings in civil/commercial and administrative cases (*)

For each Member State, the two columns represent the digital solutions to initiate and follow proceedings in the following types of cases (from left to right):
 1. civil/commercial cases
 2. administrative cases



(*) Maximum possible: 9 points. For each criterion, one point was given if the possibility exists in all civil/commercial and administrative cases, respectively. 0.5 point was awarded when the possibility does not exist in all cases. For those Member States that do not distinguish civil/commercial and administrative cases, the same number of points has been given for both areas. **HR:** none for administrative cases.

Παρά την πρόοδο που έχει ήδη συντελεστεί στον τομέα της ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης, ιδίως ενόψει της πανδημίας COVID-19, η οποία λειτούργησε καταλυτικά στην επιτάχυνση υλοποίησης των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων, εξακολουθούν να διαπιστώνονται «προκλήσεις», σύμφωνα με την Έκθεση του 2021 για το κράτος δικαίου στην Ελλάδα.

Ειδικότερα, σημειώνεται ότι η πλήρης υλοποίηση της ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων αντιμετωπίζει καθυστερήσεις, εξακολουθεί να είναι διαθέσιμη μερικώς και χωρής συνέπεια, ενώ περιορίζεται κυρίως σε ορισμένα δικαστήρια. Ακόμη και σ' αυτά τα δικαστήρια, η χρήση της ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων στην πραγματικότητα

εξακολουθεί να είναι ελάχιστη, εν μέρει λόγω της έλλειψης εξοικείωσης των ενδιαφερομένων με τα νέα εργαλεία.

Περαιτέρω, βραδύτητα παρατηρείται ως προς την ψηφιοποίηση των μητρώων και των βάσεων δεδομένων, την ανάπτυξη αξιόπιστων διαύλων επικοινωνίας και απαραίτητων εφαρμογών για την ανταλλαγή αποδεικτικών στοιχείων τόσο μεταξύ εθνικών αρχών όσο και μεταξύ αυτών και των λοιπών κρατών-μελών σε επίπεδο διασυνοριακής συνεργασίας.³⁹

1.4. Η κατάταξη της Ελλάδας σε παγκόσμιο επίπεδο

Από όσα ενδεικτικά παρατέθηκαν ανωτέρω φαίνεται να δικαιολογείται η κατάταξη της Ελλάδας στην 146^η θέση σε σύνολο 190 χωρών παγκοσμίως ως προς την εφαρμογή των συμβάσεων, σύμφωνα με την ετήσια έρευνα Doing Business της Παγκόσμιας Τράπεζας για το 2020.⁴⁰ Η θέση αυτή, μάλιστα, δεν αφήνει ανεπηρέαστη και την κατάταξη της χώρας σύμφωνα με τον δείκτη διευκόλυνσης της επιχειρηματικής δραστηριότητας, Ease of Doing Business της Παγκόσμιας Τράπεζας, η οποία βρίσκεται στην 79^η θέση ανάμεσα σε 190 χώρες.⁴¹

³⁹ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή Των Περιφερειών, Η ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Μια εργαλειοθήκη ευκαιριών, [COM(2020) 710 final].

⁴⁰ Στη συγκεκριμένη κατηγορία μετράται ο χρόνος και το κόστος για την επίλυση μιας εμπορικής διαφοράς από ένα τοπικό πρωτοδικείο και ο δείκτης ποιότητας των δικαστικών διαδικασιών, αξιολογώντας εάν κάθε οικονομία έχει υιοθετήσει μια σειρά καλών πρακτικών που προάγουν την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα στο δικαστικό σύστημα.

⁴¹ Οι κατατάξεις των χωρών παγκοσμίως ανά κατηγορία δεικτών διαθέσιμη σε: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>.

Προσφάτως, μάλιστα, δημοσιεύθηκε και η ετήσια μελέτη του 2021 για την Οικονομική Ελευθερία στον Κόσμο, την οποία εκπονεί το Ινστιτούτο Fraser,⁴² βάσει των θεσμών και πολιτικών που εφαρμόζει κάθε χώρα σε συγκεκριμένα πεδία. Εκτιμώντας δεδομένα του 2019, η Ελλάδα έλαβε την 78^η θέση ανάμεσα σε 165 χώρες του Δείκτη Οικονομικής Ελευθερίας, αναφορικά δε με το πεδίο του κράτους δικαίου και των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, την 56^η θέση, σημειώνοντας πτώση 4 θέσεων σε σχέση με την περσινή. Σύμφωνα με τον σχολιασμό του Χατζή,⁴³ η κατάταξη αυτή επιβεβαιώνει ότι η Ελλάδα παραμένει η χώρα με την περισσότερο κλειστή οικονομία στην Ε.Ε., έχοντας ένα αναποτελεσματικό θεσμικό πλαίσιο, το οποίο χρήζει άμεσων παρεμβάσεων για τη δημιουργία εύλογων προσδοκιών για το μέλλον.

⁴² Σε συνεργασία με ένα δίκτυο ανεξάρτητων ερευνητικών και εκπαιδευτικών ινστιτούτων από περίπου 100 χώρες, μεταξύ των οποίων είναι το ΚΕΦίΜ, Βλ. Gwartney, Lawson, Hall & Murphy (2021).

⁴³ Διαθέσιμος στο σύνδεσμο: <https://kefim.org/>.

§2. ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

2.1. Εισαγωγικά

Έχοντας αποτυπώσει ορισμένες πτυχές της υφιστάμενης κατάστασης στον χώρο απονομής της δικαιοσύνης, γίνεται αντιληπτό το πρόβλημα της αναποτελεσματικότητάς της και μάλιστα όχι μόνο με τη μορφή της βραδύτητας. Το πρόβλημα, όμως, αυτό, όπως έχει υποστηριχθεί (Κεραμεύς 2002 σε Τσούκα 2012: 267), είναι «εγγενές και αιώνιο». Περαιτέρω δε εκθέτει εξακολουθητικά τη χώρα μας διεθνώς, καθότι επιφέρει σωρεία καταδικαστικών σε βάρος της αποφάσεων από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για παράβαση του άρθρου 6 § 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων των Ανθρώπων.⁴⁴

Όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, παρά το γεγονός ότι κατά καιρούς γίνονται στη χώρα μας μεταρρυθμιστικές του δικαστικού μας συστήματος προσπάθειες, δε φαίνεται να έχουν αποδώσει ουσιαστικά αποτελέσματα. Η εφαρμογή ατελών μεταρρυθμίσεων, με μεγάλη δυσκολία μάλιστα, ενδεικνύει ότι στην πραγματικότητα η καθυστέρηση συνιστά απλό «επιφαινόμενο» (Χρυσόγονος 2009 σε Τσούκα 2012: 300), δηλαδή «το αποτέλεσμα μιας σύνθετης σειράς υποκειμένων αιτιών, γι' αυτό και δεν μπορεί να αντιμετωπισθεί με μέτρα «πυροσβεστικού» χαρακτήρα». Επιπλέον, συμβολή στις ατελέσφορες κατ' αποτέλεσμα προσπάθειες έχει και ο σχεδιασμός αυ-

⁴⁴ Η σωρεία αυτή καταδικών της χώρας για παραβίαση της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας οδήγησε το ΕΔΔΑ στην έκδοση «πιλοτικών αποφάσεων» εις βάρος της χώρας μας. Ενδεικτικά βλ. Μιχελιουδάκης κατά Ελλάδος 03.04.2012 για την ποινική δίκη, Γλυκατζή κατά Ελλάδος 30.10.2012 για την πολιτική δίκη, Αθανασίου κ.ά. κατά Ελλάδος 21.10.2010 για τη διοικητική δίκη. Βλ. Δελλής (2018: 46), ο οποίος διακρίνει το (ατομικό) δικαίωμα σε αποτελεσματική δικαστική προστασία από την αποτελεσματική δικαιοσύνη καθαυτή, ως χαρακτηριστικό ενός κομβικού δημόσιου θεσμού, όπως τα δικαστήρια.

τών χωρίς να λαμβάνονται πάντα υπόψη τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα των Ελλήνων πολιτών, καθότι από το 2010 μέχρι σήμερα, τον θεσμικό εκσυγχρονισμό της χώρας μας έχουν «αναλάβει», ουσιαστικά, οι εταίροι/πιστωτές μας (Χατζής 2018: 25).⁴⁵

Ευχερώς, λοιπόν, συνάγεται ότι το πρόβλημα της καθυστέρησης κατά την απονομή της δικαιοσύνης σε όλα τα επίπεδα έχει τις απαρχές του σε πολλαπλές αιτίες. Ως εκ τούτου, για την διαχείρισή του πρέπει να ερευνηθούν και να αντιμετωπιστούν συνολικά όλοι οι παράγοντες που έχουν οδηγήσει στη σημερινή κατάσταση, η οποία συγκροτεί πλέον «πρόβλημα με δομικό χαρακτήρα» (ΟλΣΤΕ σε Συμβούλιο, πρακτικό 17/2011 σε Έρευνες 2019: 57-58).

2.2. Παράγοντες άμεσα συνδεδεμένοι με την αναποτελεσματικού του εθνικού δικαστικού συστήματος: Μια πρώτη διάγνωση

Προς τούτο, στην παρούσα επιχειρείται μια επιλεκτική ανάδειξη των παραγόντων που έχουν συμβάλει αποφασιστικά στην εμφάνιση προσκομμάτων στην οργάνωση και λειτουργία ενός αποτελεσματικού δικαστικού συστήματος στη χώρα μας, όπως αυτά αποτυπώθηκαν κατά την παρουσίαση σχετικών στοιχείων στην προηγούμενη ενότητα.

Εκκινώντας από τις επιμέρους σημειωθείσες «αγκυλώσεις» σε επίπεδο οργάνωσης και λειτουργίας του δικαστικού συστήματος, παρατηρούνται τα εξής:

⁴⁵ Άλλωστε, σύμφωνα με τον Χατζή (2018: 26) «ο θεσμικός εκσυγχρονισμός της Ελλάδας δεν είχε ποτέ την ταχύτητα που θα επιθυμούσαν όσοι πολίτες θεωρούν ότι η χώρα μας θα έπρεπε να υιοθετήσει τις καλές πρακτικές των «συναδέλφων μας» λαών της Ευρώπης, όπως τους χαρακτηρίζει η «Διακήρυξις της Ανεξαρτησίας της Ελλάδος» της 15^{ης} Ιανουαρίου 1822».

Ως προς την χωροταξία των δικαστηριακών μονάδων (δικαστηρίων και εισαγγελιών),⁴⁶ η υφιστάμενη προβληματική κατάσταση της κατανομής τους, πέραν του ότι μπορεί να αποδοθεί ως «αποτέλεσμα μικροπολιτικών υπολογισμών» (διαΝΕΟσις 2021: 6), οφείλεται κυρίως στον αναχρονιστικό πλέον χαρακτήρα του δικαστικού μας χάρτη. Έχοντας σχεδιαστεί σε παλαιότερες εποχές και διαμορφωθεί επί τη βάση εντελώς διαφορετικών δεδομένων (οδικό δίκτυο, μέσα μεταφοράς, τεχνολογία) που αντανακλούν το επίπεδο της χώρας πριν από πενήντα και πλέον έτη, έχει επισημανθεί η ανάγκη αναθεώρησής του από όλους τους αρμόδιους φορείς,⁴⁷ με την αιτιολογία της εξοικονόμησης πόρων και της καλύτερης αποδοτικότητας του συστήματος (διαΝΕΟσις 2021: 11 επ.).⁴⁸

Ως προς τους ανθρώπινους πόρους, υποστηρίζεται⁴⁹ ότι οι καθυστερήσεις στην απονομή της δικαιοσύνης δεν οφείλονται στον αριθμό των δικαστών,⁵⁰ αλλά σε προβλήματα αναπληρώσεων των απόντων, καθώς και στην έλλειψη επαρκούς υποστήριξης

⁴⁶ Το ζήτημα της χωροθέτησης των δικαστηρίων, ανάλογα με το μέγεθος και την τοποθεσία, είναι γνωστό στην οικονομική θεωρία ως «διαχείριση της αλυσίδας παροχής» (supply chain management).

⁴⁷ Στην από 15.11.2015 έκθεσή της, Επιτροπή του Υπουργείου Δικαιοσύνης για τον στρατηγικό σχεδιασμό της πολιτικής δικαιοσύνης προτείνει συνδυασμό δημοσίων πολιτικών επισημαίνοντας, μεταξύ άλλων, την ανάγκη για «χωροταξική αναδιάρθρωση και ανασχεδιασμό των περιφερειακών δικαστηρίων, ώστε να υπάρξει ορθολογική κατανομή δικαστών και δικαστηρίων της χώρας, ανάλογα με τον αριθμό των υποθέσεων και τον πληθυσμό κάθε συγκεκριμένης περιοχής» (διαΝΕΟσις 2021: 11 επ.).

⁴⁸ Αναλυτικότερα για το θέμα: Πικραμένος Μ. (2017), «Χωροταξική οργάνωση και διαχείριση χρόνου των δικών στα διοικητικά δικαστήρια», Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

⁴⁹ Σύμφωνα με την τελική έκθεση του σχεδίου ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία - Έκθεση επιτροπής Πισσαρίδη, (14.11.2020, σ. 67).

⁵⁰ Σύμφωνα με την αναφορά της CEPEJ για το 2018, αλλά και τον Πίνακα αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης 2020 (διάγραμμα υπ' αρ. 35), η Ελλάδα έχει περισσότερους δικαστές αναλογικά με τον πληθυσμό της από τον μέσο όρο της Ε.Ε.. Ενδεικτικά, το 2016 η Ελλάδα είχε 25,8 δικαστές ανά 100.000 κατοίκους, έναντι 21 μέσου όρου στην Ε.Ε., 24,2 στη Γερμανία, 11,5 στην Ισπανία, 10,6 στην Ιταλία, και 10,4 στη Γαλλία. Αν η σύγκριση συμπεριλάβει και δικαστές μερικής απασχόλησης ή με βοηθητικούς ρόλους (π.χ. Rechtspfleger), οι οποίοι δεν υπάρχουν στην Ελλάδα, τότε η Ελλάδα πλησιάζει τον μέσο όρο της Ε.Ε. (ο μέσος όρος στην Ε.Ε. ανεβαίνει σε 25,1 δικαστές ανά κάτοικο).

τους από δικαστικούς υπαλλήλους.⁵¹ Η έλλειψη αυτή, μάλιστα, δεν αφορά μόνο ποσοτικά στοιχεία,⁵² αλλά και τα τυπικά προσόντα των υπηρετούντων υπαλλήλων. Ενώ, δηλαδή, το δικαστικό μας σύστημα έχει ανάγκη από δικαστικούς υπαλλήλους υψηλής κατάρτισης σε τομείς όπως η στατιστική και η επιστήμη υπολογιστών, αλλά και η νομική, τα κριτήρια προσλήψεων και η διαχείριση αυτού του κρίσιμου δυναμικού γίνεται με τρόπο που εξυπηρετεί άλλες ανάγκες. Λαμβανομένου υπ' όψη ότι η χώρα μας κατατάσσεται τελευταία μεταξύ 27 χωρών της Ε.Ε. ως προς τον βαθμό εισαγωγής πληροφοριακών συστημάτων και μηχανογράφησης στα δικαστήρια, ακόμη και στις περιπτώσεις όπου πραγματοποιείται η εισαγωγή αυτών, εντοπίζονται προβλήματα υπολειτουργίας τους εξαιτίας της έλλειψης υποστηρικτικού προσωπικού με επαρκείς ψηφιακές δεξιότητες.

Εξαιτίας της έλλειψης ικανού αριθμού δεόντως εκπαιδευμένων και καταρτισμένων δικαστικών υπαλλήλων δημιουργείται επιπρόσθετος φόρτος εργασίας για τους δικαστές, επιβραδύνοντας τις διαδικασίες και τη διεκπεραίωση των καθηκόντων τους, καθότι σε αρκετές περιπτώσεις αναγκάζονται να ασχοληθούν ακόμα και με δραστηριότητες γραμματειακής φύσεως. Εάν, όμως, δεν υπάρχουν, πέραν των επαρκών εγκαταστάσεων και εργαλείων, και προσωπικό με τα απαιτούμενα προσόντα, δεξιότητες και πρόσβαση σε συνεχή κατάρτιση, η ποιότητα των διαδικασιών και των αποφάσεων τίθεται σε κίνδυνο, σύμφωνα με τον πίνακα αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της

⁵¹ Βλ. Ανδρουλάκης (2015) σε τελική έκθεση του σχεδίου ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία, σ. 67 όπου αναφέρεται για παράδειγμα, ότι, ενώ κατά μέσο όρο στις χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης αντιστοιχούν 3,1 υπάλληλοι ανά δικαστή, η αντίστοιχη αναλογία για το Συμβούλιο της Επικρατείας είναι περίπου 0,5, δηλαδή μισός υπάλληλος ανά δικαστή.

⁵² Είναι σύνηθες το φαινόμενο υποστελεχωμένων γραμματειών σε αρκετά τμήματα των ελληνικών δικαστηρίων λόγω μη πλήρωσης των κενών θέσεων με νέες προσλήψεις ενόψει συνταξιοδοτήσεων ή και δυσχερειών σε αναδιατάξεις ως προσωρινού μέτρου. Ως εκ τούτου, εκτός του δικαστικού λειτουργήματος, δυσχεραίνεται και η καθημερινή εξυπηρέτηση των δικηγόρων και συναλλασσόμενων πολιτών και προκαλούνται τεράστιες καθυστερήσεις ακόμα και σε καθημερινά διαδικαστικά θέματα (π.χ. κατάθεση δικογράφων).

δικαιοσύνης 2021. Ως προς τη διεύθυνση των δικαστηριακών μονάδων, οι ελλείψεις που παρατηρούνται συνδέονται άμεσα με την αποτελεσματικότητα της αντίστοιχης δικαστικής υπηρεσίας (διαΝΕΟσις 2021: 16).

Βάσει του ισχύοντος συστήματος, η διοίκηση των δικαστηρίων ασκείται από δικαστές που διορίζονται με βάση την αρχαιότητα στην περίπτωση των μικρότερων (περιφερειακών) δικαστηρίων⁵³ και εκλέγονται από τους συναδέλφους τους στην περίπτωση των μεγαλύτερων.⁵⁴ Λόγω του ισχύοντος συστήματος, η κατάρτιση ή εμπειρία σε διοικητικές δραστηριότητες δεν είναι απαραίτητο προσόν για την προαγωγή ή εκλογή τους. Αφενός, οι δικαστικοί λειτουργοί εκπαιδεύονται στην Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργιών (ΕΣΔΙ) κυρίως στο δικαιοδοτικό έργο και όχι (επαρκώς) στο διοικητικό,⁵⁵ αφετέρου δεν προβλέπονται νομοθετικά ειδικά κριτήρια για την επιλογή και τοποθέτησή τους σε θέσεις διεύθυνσης, ούτε κριτήρια αξιολόγησης κατά την επιθεώρηση, διακριτά από των λοιπών δικαστικών λειτουργών ενόψει της διαφορετικής φύσης των καθηκόντων.

⁵³ Σημειώνεται μάλιστα ότι για τους διευθύνοντες τα περιφερειακά δικαστήρια και εισαγγελίες, όπου η ανάληψη συνδέεται με την προαγωγή και την τοποθέτηση, η διεύθυνση ενός δικαστηρίου ή μιας εισαγγελίας είναι, συνήθως, ένα αναπόφευκτο «καθήκον», το οποίο έρχεται ως αυτόθροη συνέπεια της τοποθέτησης και διαρκεί λίγο. Είναι δυνατό να διαρκέσει μόνο ένα δικαστικό έτος ή ακόμη και μόνο μερικούς μήνες (για την πολιτική/ποινική δικαιοσύνη). Το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο Διοικητικής Δικαιοσύνης εφαρμόζοντας το άρθρο 50 του ΚΟΔΚΔΛ έχει επεκτείνει την παραμονή σε περιφερειακό δικαστήριο λόγω τοποθέτησης ή μετάθεσης σε δύο έτη.

⁵⁴ Πρόκειται για τα Πρωτοδικεία, τα Εφετεία και τις αντίστοιχες Εισαγγελίες της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης για τα οποία προβλέπεται η εκλογή δικαστικών λειτουργών από τις οικείες ολομέλειες και η λειτουργία τριμελούς συμβουλίου διεύθυνσης στα μεν Πρωτοδικεία και Εφετεία και λειτουργία μονομελούς οργάνου διεύθυνσης στις Εισαγγελίες. Στο συμβούλιο προεδρεύει Πρόεδρος Πρωτοδικών ή Πρόεδρος Εφετών ανάλογα με το αν πρόκειται για Πρωτοδικείο ή Εφετείο και συμμετέχουν δύο ακόμη μέλη: Πρωτοδίκες ή Εφέτες αντίστοιχα. Οι Εισαγγελίες στις πόλεις αυτές διευθύνονται από Εισαγγελέα Πρωτοδικών ή Εισαγγελέα Εφετών αντίστοιχα.

⁵⁵ Στην Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργιών το «δικαστικό management» αποτελούσε αντικείμενο ημερίδων και μόλις πρόσφατα εισήχθη ως διδακτική ενότητα σε μία μόνον κατεύθυνση.

Ως εκ τούτου, μην έχοντας όλοι οι πρόεδροι και εισαγγελείς την ικανότητα να διευθύνουν ή/και αναλαμβάνοντας ως «αναπόφευκτο καθήκον» τη θέση αυτή, παρατηρούνται αρκετές περιπτώσεις δικαστών που ασκούν με αναποτελεσματικό τρόπο διοικητικά καθήκοντα. Βέβαια, ακόμα και σε περιπτώσεις προσπαθειών εκσυγχρονισμού της υπηρεσίας και οργάνωσης σε μια ορθολογική κατεύθυνση εκ μέρους των διευθυνόντων, ιδίως σε περιφερειακά δικαστήρια, παρατηρούνται συχνά φαινόμενα αντιδράσεων από το προσωπικό της γραμματείας ως «θιγομένων» από το «πνεύμα αλλαγής» έναντι της «πάγιας πρακτικής» (λ.χ. επί ζητημάτων ηλεκτρονικής δικαιοσύνης και νέων τεχνολογιών), καταλήγοντας εκ του αποτελέσματος σε παρόμοιες συνέπειες.

Ως προς την αξιολόγηση των δικαστικών λειτουργιών, παρατηρούνται φαινόμενα μη αξιοκρατικής εξέλιξης της σταδιοδρομίας τους λόγω του τρόπου νομοθετικής οργάνωσης της επιθεώρησης που έχει καταστήσει μη αξιόπιστα τα αποτελέσματά της, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα.

Σύμφωνα με την ομάδα έργου της διαΝΕΟσις (2021: 22 επ.), η παθογενής κατάσταση που έχει δημιουργηθεί εκ των προβλημάτων της επιθεώρησης-αξιολόγησης των δικαστικών λειτουργιών οφείλεται στις εξής αιτίες:

Κατ' αρχάς, η επιθεώρηση διενεργείται από δικαστές των ανωτάτων δικαστηρίων κάθε δικαιοδοτικού κλάδου που ορίζονται με κλήρωση, χωρίς να εξετάζονται ειδικότερες δεξιότητες. Η δε ανάθεση είναι ετήσια, με την επιφόρτιση της επιθεώρησης μεγάλου αριθμού δικαστικών λειτουργιών, έτσι ώστε να μην επαρκεί ο χρόνος για ενδελεχή εξέταση του έργου των αξιολογούμενων.

Περαιτέρω, το γενικό πλαίσιο που θέτει ο νομοθέτης για τα κριτήρια και τη μέθοδο αξιολόγησης επιτείνει την εμφάνιση μεγάλων αποκλίσεων μεταξύ των διατυπούμενων αξιολογικών κρίσεων, όπως και την αδυναμία διαμόρφωσης ενιαίας επιθεώρησης για

όλους τους κλάδους με κοινό συντονισμό, επιφέροντας σοβαρές ανισότητες και απομείωση της αξιοπιστίας του θεσμού της επιθεώρησης.

Σε συνδυασμό, αλλά και λόγω των ανωτέρω, δεν υφίσταται ουσιαστικός έλεγχος για το σύνολο του έργου κάθε αξιολογούμενου και ιδίως για την ουσιαστική συμβολή του στο δικαστήριο με την επισκόπηση όλης της δικαιοδοτικής τους δραστηριότητας.⁵⁶ Η κρίση τους διαμορφώνεται κατόπιν υπόδειξης από τους ίδιους τους αξιολογούμενους συγκεκριμένου αριθμού αποφάσεών τους, ενώ μεγάλη σημασία δίνεται στον αριθμό των αποφάσεων που εκδίδεται από καθένα ετησίως.

Καθότι, μάλιστα, στην πράξη δεν αξιολογείται η δυσκολία και η περιπλοκότητα των προς επίλυση ζητημάτων ούτε και ο αριθμός των ομοίων αποφάσεων, δεν αποκλείονται περιπτώσεις αξιολογούμενων που είτε αποφεύγουν την ενασχόληση με δύσκολες υποθέσεις, είτε εκδίδουν αναβλητικές αποφάσεις χωρίς να συντρέχει σοβαρός λόγος, είτε αντιμετωπίζουν τις υποθέσεις καταφεύγοντας σε εύκολες λύσεις (πχ. απορρίπτοντας λόγω αοριστίας ή για ζητήματα παραδεκτού ακολουθώντας συχνά μία τυπολατρική προσέγγιση), είτε επιδιώκουν να χρεώνονται εύκολες υποθέσεις ή όμοιες, προκειμένου να επιτύχουν τον ποσοτικό στόχο. Καθίσταται έτσι εμφανέστατο το πλήγμα στην αποτελεσματική άσκηση του ατομικού δικαιώματος έννομης προστασίας των πολιτών και της δημόσιας εμπιστοσύνης προς τη δικαιοσύνη.

Ως προς την εκπαίδευση των δικαστικών λειτουργών στα πλαίσια των οργανωσιακών εγγυήσεων, η οποία εντάσσεται ως θεματική στην ενότητα των αναφερόμενων «αγκυλώσεων», σύμφωνα με την τελική έκθεση του σχεδίου ανάπτυξης για την ελληνική

⁵⁶ Καθιστώντας πρακτικά ανεφάρμοστη τη διάταξη του άρθ. 84§7 ΚΟΔΚαΔΛ, η οποία προβλέπει ότι οι επιθεωρητές εξετάζουν το σύνολο της εργασίας των δικαστικών λειτουργών.

οικονομία,⁵⁷ παρατηρούνται «ελλείψεις», οι οποίες ανάγονται κυρίως στο περιορισμένο- σε σύγκριση με άλλες χώρες- πρόγραμμα εκπαίδευσης που παρέχει η Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργιών.⁵⁸

Παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζεται το υψηλό επίπεδο των απόφοιτων δικαστών, όπως και της νομικής τους κατάρτισης, σε σχέση με άλλες χώρες της Ε.Ε., εντούτοις, παρατηρείται αδυναμία ανταπόκρισης στα καθήκοντά τους με επάρκεια. Δυσχέρειες ανακύπτουν τόσο κατά την άσκηση των δικαστικών τους καθηκόντων, όπως κατά την εκδίκαση υποθέσεων με σημαντικές οικονομικές πτυχές, λόγω της μη εξοικειώσής τους σε θέματα οικονομικής επιστήμης, λογιστικής και χρηματοοικονομικών, ή κατά τη χρήση των παρεχόμενων ψηφιακών δυνατοτήτων, όσο και κατά την άσκηση των λοιπών καθηκόντων, όπως των διοικητικών, για τα οποία έγινε αναφορά ανωτέρω.⁵⁹

Τέλος, ως προς τις νομοθετικές αστοχίες, ιδίως σε δικονομικό επίπεδο, ενδεικτικά θα αναφερθεί ο επανειλημμένα τροποποιηθείς Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας. Σε συνέχεια της τροποποίησης με τον ν. 4335/2015, η συγκροτηθείσα προς αξιολόγηση των αποτελεσμάτων εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων του τελευταίου νομοπαρασκευαστική επιτροπή ανέδειξε ιδιαίτερα την προβληματική της βασικής «καινοτομίας» που επέφερε στην τακτική διαδικασία ενώπιον των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων (Αρβανιτάκης & Μακρίδου 2020: 226). Ειδικότερα, παρατηρήθηκε ότι η σύνδεση του χρόνου κατάθεσης των προτάσεων και συλλογής του αποδεικτικού υλικού της δίκης σε συνάρτηση με τον χρόνο κατάθεσης της αγωγής, δημιούργησε αναρίθμητα προβλήματα

⁵⁷ Έκθεση επιτροπής Πισσαρίδη, (14.11.2020, σ. 66).

⁵⁸ Χατζής (2018: 98), όπου αναφέρεται στα πλαίσια των αναποτελεσματικών τυπικών θεσμών στην «προβληματική νομική εκπαίδευση που κυριαρχείται από έναν απαρχαιωμένο νομικό φορμαλισμό».

⁵⁹ Βλ. υπ' αριθ. 35 διάγραμμα του Πίνακα αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης 2021 σχετικά με τη συνεχιζόμενη κατάρτιση δικαστών σε διάφορα είδη δεξιοτήτων, όπου σημειώνεται ότι η χώρας μας δεν παρείχε ειδικές δραστηριότητες κατάρτισης στις επιλεγμένες δεξιότητες.

αναποτελεσματικότητας στην απονομή της δικαιοσύνης. Το πιο κρίσιμο ήταν ότι δεν συνοδεύθηκε με κάποια επιτάχυνση της διαδικασίας ή με άλλο πλεονέκτημα, στο μέτρο που και η εισαχθείσα διαδικασία συνδέεται με κάποια συζήτηση, έστω τυπική, ο ορισμός της οποίας, όμως, καταλήγει πρακτικά να εξαρτάται αποκλειστικά από τη λειτουργική διαθεσιμότητα των πινακίων κάθε δικαστηρίου και όχι από τον χρόνο κατάθεσης των προτάσεων.

Το γεγονός της μη απορρόφησης των ανωτέρω μειονεκτημάτων από την πενταετή εφαρμογή της δικονομικής ρύθμισης διαπιστώνεται και στην αιτιολογική έκθεση του όλως προσφάτως ψηφισθέντος ν. 4842/2021.⁶⁰ Ειδικότερα, ο προσδιορισμός δικασίμου σε χρόνο υπερβαίνοντα κατά πολύ την προβλεπόμενη από τον νόμο προθεσμία (160 ημέρες από την κατάθεση της αγωγής) αποδίδεται στο γεγονός ότι ο ν. 4335/2015 δεν εφαρμόστηκε αμέσως και πλήρως, ενόψει του ότι τα πινάκια εκδίκασης των υποθέσεων μέχρι και το έτος 2020 είχαν πληρωθεί κατά ποσοστό περίπου 50% από υποθέσεις που ήταν ήδη εκκρεμείς κατά τον χρόνο εκείνο και δικάζονταν κατά την παλαιά τακτική διαδικασία (ν. 2915/2001),⁶¹ έτσι ώστε να περιορίζεται σημαντικά ο χρόνος εκδίκασης αποκλειστικά των υποθέσεων της νέας τακτικής διαδικασίας (ν. 4335/2015). Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι τα πινάκια επιβαρύνθηκαν χρονικά συνεπεία της κατάθεσης νέων δικογράφων, σε συνέχεια παραίτησης από τα δικόγραφα που είχαν ήδη κατατεθεί με την παλαιά διαδικασία και εκκρεμούσε ακόμα η εκδίκασή τους, προκειμένου να δικασθούν με τη νέα, πιο σύντομη ως διαφαινόταν τότε, διαδικασία. Ιδιαίτερα

⁶⁰ Ν. 4842/2021 (ΦΕΚ Α' 190/13.10.2021): «Ταχεία πολιτική δίκη, προσαρμογή των διατάξεων της πολιτικής δικονομίας για την ψηφιοποίηση της πολιτικής δικαιοσύνης, άλλες τροποποιήσεις στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και λοιπές επείγουσες διατάξεις».

⁶¹ Η οποία προέβλεπε επ' ακροατηρίω συζήτηση, με παράλληλη δυνατότητα εξέτασης μαρτύρων, ευχερέστερη δυνατότητα αναβολών κ.ά.

δε κρίσιμη ανεδείχθη και η υπολειτουργία των δικαστηρίων κατά την περίοδο της πανδημίας.

2.3. Η θεσμική κρίση ως αιτία του προβλήματος: Μια βαθύτερη διάγνωση

Αφότου παρατηρήθηκαν ορισμένοι επιμέρους παράγοντες που έχουν συμβάλει με τον τρόπο τους στην αναποτελεσματικότητα του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, θα ακολουθήσει μια προσπάθεια ένταξης του φαινομένου σε μια γενικότερη προβληματική.

Όλα τα στοιχεία που εκτέθηκαν στην προηγούμενη ενότητα προκειμένου να σκιαγραφηθεί η εικόνα του δικαστικού συστήματος στην Ελλάδα βάσει πρόσφατων ερευνών, καταδεικνύουν ότι οι πενιχρές επιδόσεις που σημειώνει η χώρα μας επί σειρά ετών στον τομέα της απονομής της δικαιοσύνης ανάγονται σε μια βαθύτερη θεσμική κρίση. Έτσι, μπορεί να αιτιολογηθεί η διαιώνιση της αναποτελεσματικότητας του δικαιοδοτικού μας συστήματος. Φαίνεται, μάλιστα, να συνδέεται με τις γενικότερες παθογένειες του ελληνικού κράτους.

Οι καθυστερήσεις και η αναποτελεσματικότητα στην εκδίκαση υποθέσεων, η επικράτηση πολυνομίας, η μη εφαρμογή των ισχυόντων νόμων και η καθυστερημένη εφαρμογή των συμβάσεων⁶² σε καταστροφικό, μάλιστα, για τις επενδύσεις «θεσμικό συνδυασμό» με την βραδυπορούσα ολοκλήρωση της πτωχευτικής διαδικασίας, αποτυπώνουν ορισμένες από τις πτυχές του παρατηρούμενου θεσμικού ελλείμματος της χώρας.⁶³

⁶² Σύμφωνα και με τον North, μεταξύ των σημαντικότερων τυπικών θεσμών συγκαταλέγεται και το δίκαιο των συμβάσεων. Η δε καθυστερημένη εφαρμογή τους καταλήγει, σύμφωνα με τον Χατζή (2018:99), σε αποδυνάμωση του σημαντικού οικονομικού ρόλου που επιτελεί το εν λόγω δίκαιο σε ένα κράτος δικαίου.

⁶³ Mitsopoulos & Pelagidis 2010; Papaioannou 2011, 2017; Colville 2012 (σε Χατζή 2020: 5).

Βεβαίως την εικόνα του κακής ποιότητας θεσμικού περιβάλλοντος της Ελλάδας συμπληρώνουν πέραν των τυπικών και οι άτυποι, εξίσου αναποτελεσματικοί, θεσμοί. Προεξέχον εμπόδιο στην αναπτυξιακή πορεία δημιουργεί το διαχρονικά πολύ χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης (trust). Καθότι χαρακτηρίζεται ως σημαντικότερος δείκτης κοινωνικού κεφαλαίου, η εμπιστοσύνη κρίνεται απαραίτητη όχι μόνο για την οικονομική ανάπτυξη – όπως και οι λοιποί άλλωστε κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς- αλλά και για την ομαλή κοινωνική συμβίωση (Χατζής 2017b: 75).

Καταδεικνύεται, λοιπόν, η κυριαρχία αναποτελεσματικών θεσμών, τυπικών και άτυπων,⁶⁴ που εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία της ελληνικής οικονομίας.⁶⁵ Παράλληλα, όμως, εύλογα διαπιστώνεται η απουσία θεσμών αποτελεσματικών, αναγκαίων για την επιθυμητή βιώσιμη ανάπτυξη, έτσι ώστε η διαχρονική παθογένεια της ελληνικής δικαιοσύνης να αποδίδεται πράγματι σε αυτό που αποκαλείται από τον Χατζή (2017a: 50), «θεσμικό έλλειμμα», με βασικές συνιστώσες τη «θεσμική ανεπάρκεια» και τη «θεσμική αρτηριοσκλήρυνση»,⁶⁶ όπως αποδόθηκαν ανωτέρω.

Όταν, όμως, τα έθνη έχουν κλειστούς και αναποτελεσματικούς θεσμούς (*extractive*), μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται το ατροφικό κράτος δικαίου, η ατελής προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων και η προβληματική εφαρμογή των συμβάσεων, απο-

⁶⁴ Των μεν τυπικών, καθότι παρατηρείται έλλειμμα αποτελεσματικών κανόνων δικαίου και καλής ποιότητας ρυθμιστικού πλαισίου καθώς και έλλειμμα εφαρμογής των κανόνων και των ρυθμίσεων, των δε άτυπων, καθότι υπάρχει έλλειμμα αποτελεσματικών και πλεόνασμα αναποτελεσματικών κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς (Χατζής 2017b: 76, Χατζής 2018: 98-99).

⁶⁵ Υπό το πρίσμα θεώρησης του Coase, (Χατζής 2018: 82), όσο κυριαρχούν οι αναποτελεσματικοί θεσμοί, οι οποίοι αυξάνουν, ή πάντως, δεν περιορίζουν το κόστος συναλλαγών, αποτελώντας εμπόδιο για την οικονομική ανάπτυξη, τόσο απαραίτητοι αναδεικνύονται οι αποτελεσματικοί θεσμοί, οι οποίοι μειώνουν το κόστος συναλλαγών, επιτρέποντας την αποτελεσματική κατανομή των πόρων και των δικαιωμάτων που οδηγεί στη δημιουργία πλεονασμάτων, και τελικά την αύξηση του πλούτου.

⁶⁶ Βλ. Χατζή (2017a: 56, 2018: 88).

τυγχάνουν, σύμφωνα με τον οικονομολόγο Daron Acemoglu και τον πολιτικό επιστήμονα James Robinson (Acemoglu & Robinson 2012). Αντιθέτως, όταν επικρατούν ανοικτοί και αποτελεσματικοί θεσμοί (*inclusive*), όπως ένα σύστημα απονομής δικαιοσύνης που διασφαλίζει τα ανωτέρω, επιτυγχάνουν να αναπτύσσονται σταθερά και μακροπρόθεσμα. Στην ταύτιση του αποτυχημένου κράτους με την ανυπαρξία αρκούντως «ανοικτών» θεσμών είχε καταλήξει και ο Douglass North ήδη από το 1990, συνδέοντας την οικονομική ανάπτυξη με την ύπαρξη σταθερών δομών κράτους δικαίου (Δελλής 2018: 116).

Γι' αυτό και σύμφωνα με τα ανωτέρω, από τη σκοπιά της οικονομικής θεωρίας, η Ελλάδα μπορεί να χαρακτηριστεί ως περίπτωση «αποτυχημένου» κράτους.⁶⁷ Ως μια χώρα σχετικά «κλειστών και δύσκαμπτων αγορών» στην οποία η ευημερία έχει αυξηθεί σε επίπεδο συγκρίσιμο με τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ χάρη σε ορισμένους παράγοντες και μεταρρυθμίσεις, όπως παρατηρείται από τους Μητσόπουλο-Πελαγίδη (2018: 205), αποτελεί αρνητικό παράδειγμα σχέσης ποιότητας θεσμών και ευημερίας. Ναι μεν εξασφάλισε μια γρήγορη ανάπτυξη για ένα δεδομένο χρονικό διάστημα, πλησιάζοντας το επίπεδο των ανεπτυγμένων χωρών, εντούτοις, η ανάπτυξη αυτή βασίστηκε σε ένα πλέγμα θεσμών κακής ποιότητας, μη αρκούντως ανοικτών και δίκαιων. Στη θεσμική αυτή αποτυχία, μάλιστα, αποδίδεται ο «κλειστός» χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας, η αποθάρρυνση των συναλλαγών και η αποτροπή της αποτελεσματικής κατανομής των πόρων.

Η διαπίστωση αυτή εντάσσεται στην προβληματική της αποκαλούμενης, σύμφωνα με τον Χατζή (2021: 5), «θεσμικής παγίδας του μεσαίου εισοδήματος». Το «πλήγμα» μιας τέτοιας παγίδας εκδηλώνεται από την δημιουργία ενός συστήματος οικονομίας που

⁶⁷ Βλ. Δελλής (2018: 146) για τον όρο «αποτυχημένο κράτος» (failed State) στα θεσμικά οικονομικά.

χαρακτηρίζεται από υψηλούς δείκτες ανισότητας, στην προσπάθειά του να επιτύχει ένα επίπεδο ανάπτυξης και αναδιανομής μέσω πελατειακών σχέσεων. Έτσι, εξασφαλίζει μεν μια ισορροπία -μη βιώσιμη βέβαια σε βάθος χρόνου- συνοδευόμενη από την αναπόδραστη «κατάσταση τραγικής ακινησίας».⁶⁸ Τη στιγμή, λοιπόν, που καθίσταται επιτακτική η ανάγκη να μεταρρυθμιστεί προκειμένου να επιβιώσει, εμφανίζεται ως ανάχωμα η πίεση των ωφελούμενων από τους κλειστούς θεσμούς για τη διατήρησή του, προκειμένου να μην απωλέσουν τα προνόμιά τους. Η δε πίεση αυτή βρίσκεται εύφορο έδαφος στο «σπάταλο και ταυτόχρονα αναποτελεσματικό» ελληνικό κράτος.

Συμπεραίνεται, λοιπόν, ότι η Ελλάδα είναι μια κλασική περίπτωση χώρας στην οποία «η ανάπτυξη δεν οδηγεί από μόνη της στην εδραίωση καλών θεσμών», όπως περιγράφεται από τους Kaufman και Kraay (2002) (σε Μητσόπουλο-Πελαγίδη 2018: 205). Έτσι, όταν η βασισμένη στο προμνησθέν μοντέλο οικονομική ανάπτυξη έφτασε στα όριά της (με «θρυαλλίδα» την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 και την ευρωπαϊκή κρίση κρατικού χρέους του 2010), καθιστώντας κρίσιμη την απελευθέρωση της οικονομίας και την επείγουσα υιοθέτηση ανοικτών θεσμών, παρατηρήθηκε αδυναμία των ελληνικών κυβερνήσεων για εφαρμογή των απαραίτητων δομικών μεταρρυθμίσεων, η οποία ακριβώς οφείλεται στη «θεσμική παγίδα του μεσαίου εισοδήματος» (Χατζής 2018: 96). Η αδυναμία αυτή, όμως, επέφερε σειρά θεσμικών εμποδίων στην οικονομική ανάπτυξη, με αποτέλεσμα να παραμείνει στάσιμη η κατάσταση της Ελλάδας, η οποία ακόμα και σήμερα δεν διαθέτει ελεύθερη ανταγωνιστική αγορά, ούτε «ανοικτούς», καλής ποιότητας θεσμούς.

⁶⁸ Ο Χατζής χρησιμοποιεί τους όρους «αποχαλώνωση» και «limbo state» (Χατζής 2017a: 55, 2017b: 63).

§3. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

3.1. Εισαγωγικά

Από την ανάλυση που προηγήθηκε κατέστη φανερό ότι η Ελλάδα υστερεί ακόμα στην υιοθέτηση μεταρρυθμίσεων σημαντικών για την εδραίωση προηγμένων και λειτουργικών θεσμών που θα της επιτρέψουν μια πορεία προς τη βιώσιμη και υψηλή μακροπρόθεσμη ανάπτυξη.

Κατά τον Douglass North (1990 σε Δελλή 2018: 116), η σημασία της θεσμικής εξέλιξης για την ανάπτυξη, τη βιωσιμότητα και την ευημερία είναι κεφαλαιώδης. Σε καμία περίπτωση, όμως, η θεσμική αλλαγή (*institutional change*) δεν αποσυνδέεται από πλήθος σύνθετων εμποδίων, που υπερβαίνουν το στενά εννοούμενο κόστος συναλλαγής και αφορούν σε ιδεολογικές και αξιολογικές αγκυλώσεις στο εσωτερικό κάθε κοινωνίας.

Τα εμπόδια αυτά καλείται επιτακτικώς η χώρα μας να ξεπεράσει, ιδίως την τρέχουσα περίοδο της, συνεπεία της πανδημίας COVID-19, πρωτοφανούς ύφεσης. Η τελευταία έρχεται ως επιστέγασμα της δημοσιονομικής κρίσης που δοκιμάζει επί τουλάχιστον μια δεκαετία τις αντοχές της ελληνικής οικονομίας, όχι απλώς λόγω του πολύ μεγάλου δημόσιου χρέους και της ανισορροπίας του εμπορικού ισοζυγίου, αλλά κυρίως λόγω της θεσμικής κρίσης που βιώνει η ελληνική πολιτεία από ιδρύσεώς της.

Προκειμένου, όμως, να ανταπεξέλθει σε αυτή την ύστατη στιγμή οφείλει να προβεί σε μια ριζική θεσμική μεταρρύθμιση. Η τελευταία θα πρέπει να έχει ως στόχο τη δημιουργία ενός σύγχρονου κράτους δικαίου, «οικοδομημένου» σε ένα ώριμο θεσμικό πλαίσιο, μέσω του οποίου θα κατοχυρώνεται η προστασία της ιδιοκτησίας και των περιουσιακών δικαιωμάτων, η ταχεία εφαρμογή των συμβάσεων και η αποτελεσματική λει-

τουργία της δικαιοσύνης. Παράλληλα, μέσω του κατάλληλου αυτού πλαισίου θα διασφαλίζεται η κρατική παρέμβαση για τη διόρθωση των αποτυχιών των αγορών, την προσφορά κινήτρων για επενδύσεις, την ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας και την πάταξη της διαφθοράς (Posner 1998 σε Χατζή 2017a: 52, 2018: 84, Δελλής 2018: 35). Η επίτευξη του στόχου αυτού αποτελεί μονόδρομο για να τεθεί η χώρα σε μια «μακροπρόθεσμη, βιώσιμη και κοινωνικά σταθερή πορεία ανάπτυξης» (*idem*). Ειδάλλως, παραμένοντας μια θεσμικά ανώριμη χώρα, δεν θα κατορθώσει ποτέ να διασφαλίσει το αναγκαίο υπόβαθρο δικαιοσύνης και αναδιανομής του πλούτου ούτε να υποστηρίξει την επιτυχή άσκηση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Στην παρούσα μελέτη θα καταγραφούν ορισμένες μεταρρυθμίσεις που έχουν προταθεί για τη βελτίωση των συνθηκών απονομής της δικαιοσύνης. Οι θεματικές στις οποίες προσανατολίζονται αφορούν στη διευκόλυνση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, την επάρκεια των πόρων (ανθρώπινων και οικονομικών), τα αποτελεσματικά εργαλεία αξιολόγησης και την ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης, ως αναγνωρισμένους για τη συμβολή τους στην υψηλή ποιότητα των συστημάτων απονομής της δικαιοσύνης παράγοντες.⁶⁹ Για τη δε συμβολή τους στην θεσμική εξέλιξη της χώρας και την επιδιωκόμενη οικονομική ανάπτυξη, χρήσιμες ενοράσεις θα παράσχουν τόσο η σύγχρονη οικονομική ανάλυση του δικαίου⁷⁰ όσο και τα νεοθεσμικά οικονομικά.⁷¹

⁶⁹ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή Των Περιφερειών, «Πίνακας αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης 2021», [COM(2021) 389]: <https://ec.europa.eu/>.

⁷⁰ Για τα αιτήματα που ικανοποιούνται με την οικονομική ανάλυση του δικαίου βλ. και Γέμτο (2015: 91).

⁷¹ Με τις ευλογίες του ίδιου του Coase και σημαντικότερους εκπροσώπους τους Douglass North και Oliver Williamson, είναι γνωστή ως θεωρία των «new institutional economics» (Δελλής 2018: 116).

3.2. Οι οικονομικές θεωρίες ως «σύμβουλοι» μεταρρυθμιστικών προτάσεων

Σύμφωνα με τον Γέμπο (2002 σε Τσούκα 2012: 240), η οικονομική ανάλυση κοινωνικών θεσμών και οργανισμών, όπως είναι η δικαιοσύνη, γίνεται συνήθως επί τη βάσει των χρηματικών μεγεθών του κόστους λειτουργίας τους, χωρίς να εξειδικεύονται επαρκώς οι συνέπειές τους ούτε να τίθενται σαφή κριτήρια αξιολόγησης της συμβολής τους στην κοινωνική ευημερία. Απ' την άλλη, οι νομικές προσεγγίσεις οριοθετούνται τυπικά σε δεοντολογική ανάλυση του ρόλου των θεσμών στο πλαίσιο του κράτους δικαίου και της εφαρμογής αρχών Δικαιοσύνης. Προς συγκερασμό των ανωτέρω, προκρίνεται η σύγχρονη οικονομική ανάλυση του δικαίου, η οποία αξιοποιεί τα πορίσματα της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας, χωρίς να ανατρέπει το παραδοσιακό δεοντολογικό μοντέλο του νομικού δόγματος.

Ειδικότερα, η οικονομική ανάλυση του δικαίου ως αξιολογική θεωρία προσπαθεί να αποτιμήσει τις συνέπειες των νομικών ρυθμίσεων σε δύο επίπεδα. Αφενός σε ένα επίπεδο θετικής ανάλυσης, επί τη βάσει των επιπτώσεών τους σε ανθρώπους που δρουν ορθολογικά στον οικονομικό χώρο.⁷² Αφετέρου σε ένα επίπεδο δεοντολογικής ανάλυσης, επί τη βάσει της συμβολής τους στη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας. Έτσι, αποδίδεται η οικονομική έννοια της αποτελεσματικότητας, η οποία αποβαίνει ιδιαίτερα χρήσιμη κατά την προσέγγιση του προβλήματος της αποτελεσματικότητας της δικαιοσύνης.

Στην αποτελεσματικότητα των θεσμών εστιάζει και η θεωρία των νεοθεσμικών οικονομικών, κατά την οποία οι θεσμοί αντιμετωπίζονται ως εργαλεία για την οικονομική ανάπτυξη και την αύξηση της κοινωνικής ευημερίας. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιώντας

⁷² Κατά το οικονομικό συμπεριφορικό υπόδειγμα του homo economicus.

τα εργαλεία της οικονομικής θεωρίας, ιδίως την προβληματική του κόστους συναλλαγής και τις επί μέρους πτυχές του,⁷³ αναζητούνται ρυθμίσεις που στοχεύουν κυρίως στη δημιουργία κινήτρων για την εφαρμογή των κανόνων δικαίου και στην αποτροπή συμπεριφορών λαθρεπιβάτη (Χατζής 2017α: 62),⁷⁴ προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της θεσμικής ανωριμότητας, όπως εκτέθηκε προηγουμένως. Γνώμονα στην αναζήτηση αυτή αποτελεί η σχέση που συνδέει την οικονομική ανάπτυξη με την αποτελεσματική εξέλιξη των θεσμών, ως εκ των θεμελιωδών διαπιστώσεών της.⁷⁵

Θεωρούμενη από τη σκοπιά της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου και του περίφημου θεωρήματος του ιδρυτή της σχολής αυτής νομπελίστα οικονομολόγου Ronald Coase (1960 και Χατζής 2018), η απονομή της δικαιοσύνης επιτελεί σημαντικό οικονομικό έργο, καθώς εξειδικεύει περιουσιακά, ιδίως, δικαιώματα – ποιος δικαιούται τι.

Υπό τα ανωτέρω, *η εμπλοκή με τους μηχανισμούς της δικαιοσύνης συνιστά η ίδια κόστος συναλλαγής, το οποίο όσο μεγαλύτερο είναι, τόσο παρακωλύει τη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ωφέλειας.* Έτσι, αναδεικνύεται ιδιαίτερα ο ρόλος της ταχύτητας και της προβλεψιμότητας κατά την απονομή της δικαιοσύνης.

Όσο γρηγορότερα και ασφαλέστερα γνωρίζουν τα άτομα ποια ακριβώς δικαιώματα έχουν, τόσο επιτυχεστέρα μπορούν, στη συνέχεια, μέσω των αμοιβαίων συναλλαγών τους να μεγιστοποιήσουν τόσο τη δική τους όσο και εμμέσως τη συνολική κοινωνική ωφέλεια. Όπου, πάλι, η ελαχιστοποίηση του κόστους συναλλαγής είναι δυσχερής, ο καλύτερος μηχανισμός για την επίτευξη των αρίστων δυνατών αποτελεσμάτων είναι εκείνος που επιτυγχάνει την εσωτερίκευση του κόστους από το φορέα της ζημιολογού δραστηριότητας. (Παπαρηγόπουλος & Κυριαζής 2010, σε Τσοούκα 2012: 314).

⁷³ Ασυμμετρία πληροφόρησης, περιορισμένη ορθολογικότητα, οπιορτουπισμός, πρόβλημα αντιπροσώπευσης, δυσμενείς επιλογές και ηθικός κίνδυνος.

⁷⁴ Βλ. Η δικομανία, η άσκηση θνησιγενών ενδίκων βοηθημάτων, η κατάθεση ανούσια πολυσέλιδων δικογράφων, η προβολή υπερβολικού αριθμού νομικών επιχειρημάτων, οι περίπλοκες και παρελκυστικές δικονομικές στρατηγικές, τα συνεχή αιτήματα για αναβολές, η παράλειψη ενεργειών που είναι αναγκαίες για την πρόοδο της δίκης, συνιστούν εκδηλώσεις οπιορτουπιστικής συμπεριφοράς η οποία καταλογίζεται σε όλα τα διάδικα μέρη.

⁷⁵ Βλ. Douglass North (1990) σε Δελλή (2018: 116), όπου επισημαίνεται η κεφαλαιώδης σημασία της θεσμικής εξέλιξης για την ανάπτυξη, τη βιωσιμότητα και την ευημερία.

Περαιτέρω, ως κόστος συναλλαγής αναλύεται σε ιδιωτικό και κοινωνικό κόστος:

Το μεν ιδιωτικό κόστος, το οποίο αφορά στο κόστος των μερών από την ένδικη επίλυση μιας διαφοράς, εκτιμάται βάσει μιας στάθμισης κόστους/οφέλους, στα πλαίσια «ορθολογικών επιλογών» των ατόμων. Από τη μια, τα μέρη «καλούνται» να υπολογίσουν το όφελος από την ένδικη διαδικασία, πολλαπλασιάζοντας το κέρδος από την προσδοκώμενη ευνοϊκή απόδοση με τις πιθανότητες επιτυχίας, υπολογισμός που, όμως, καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής στην πράξη ενόψει διάφορων αστάθμητων παραγόντων (Δελλής 2018: 363).

Από την άλλη, πιο ευχερής είναι η εκτίμηση του κόστους της δίκης ως αθροίσματος, αφενός του αμιγώς χρηματικού κόστους, που συνίσταται στο σύνολο των εξόδων με τα οποία θα επιβαρυνθεί ο διάδικος από τη δικαστική επίλυση της διαφοράς, αφετέρου, του χρονικού κόστους, μέχρι την οριστική ή αμετάκλητη επίλυση της διαφοράς. Σύμφωνα με τον Δελλή (2018: 364), «ο χρόνος εκκρεμοδικίας διατηρεί ή/και επιτείνει την αναποτελεσματικότητα την οποία υποτίθεται πως θα θεραπεύσει η παρέμβαση της δικαιοσύνης».⁷⁶ Αφενός, καθότι κατά το χρονικό αυτό διάστημα αναβάλλεται η απόλαυση των αγαθών για τα οποία οι διάδικοι κινήθηκαν δικαστικά, έτσι ώστε επέρχεται μείωση του οφέλους τους από την πιθανολογούμενη δικαστική δικαίωση. Αφετέρου, επιτείνεται η ανασφάλεια για το νομικό καθεστώς το οποίο διέπει τη διαταραχθείσα έννομη σχέση.

⁷⁶ Βλ. και Μητσόπουλος & Πελαγίδης (2018: 164), όπου το κόστος έναρξης και ολοκλήρωσης της τυπικής διαδικασίας αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα που καθορίζει τον αριθμό των διαφορών που προωθούνται στους μηχανισμούς τυπικής επίλυσης. Υπενθυμίζεται δε ότι οι καθυστερήσεις στην ολοκλήρωση υποθέσεων μειώνουν την αξία της αποζημίωσης που ζητά ο ενάγων και έτσι ισοδυναμούν με αυξήσεις κόστους.

Ως προς το κοινωνικό κόστος της δικαιοσύνης, το οποίο εμφανίζεται με τη μορφή μείωσης της κοινωνικής ευημερίας, περιλαμβάνει δύο κατηγορίες κόστους, το κόστος παραγωγής δικαστικών υπηρεσιών και το κόστος των σφαλμάτων στις δικαστικές αποφάσεις, μορφή του οποίου αποτελεί και η καθυστερημένη απόφαση που αποδυναμώνει το δικαίωμα του αιτούντος δικαστική προστασία.

Από οικονομική λοιπόν άποψη, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην ελαχιστοποίηση του αθροίσματος των δύο κατηγοριών κόστους, τα οποία μάλιστα τελούν σε αντίστροφη σχέση μεταξύ τους. Γι' αυτό και τα μέτρα αναδιοργάνωσης της δικαιοσύνης και απλοποίησης των διαδικασιών της κρίνονται από την επίδρασή τους στα δύο αυτά μεγέθη, έτσι ώστε, αύξηση του κόστους της μιας μορφής να εξετάζεται μόνο εάν επέρχεται μεγαλύτερη μείωση του κόστους της άλλης.⁷⁷

Σε μια δε σύγκριση ιδιωτικού και κοινωνικού κόστους, το πρώτο αποτιμάται ως μικρότερο από εκείνο το οποίο επωμίζεται το κοινωνικό σύνολο.⁷⁸

Κατ' αρχάς, το κοινωνικό κόστος είναι υψηλότερο σε χρήμα λόγω του κόστους λειτουργίας των δικαστηρίων, το οποίο επιβαρύνει το δημόσιο ταμείο και, εν τέλει, τον φορολογούμενο με ποσό πολλαπλάσιο σε σχέση με τα καταβλητέα δικαστικά έξοδα της διαδικασίας.

Ακόμα υψηλότερο, όμως, εκτιμάται το κοινωνικό κόστος σε χρόνο, καθότι η επιβάρυνση της έννομης τάξης συστημικά από την καθυστερημένη απονομή της δικαιοσύνης είναι μεγαλύτερη απ' ό, τι για τους διαδίκους ατομικά. Κάθε νέα διαφορά που εισάγεται προς εκδίκαση στα ήδη υπερφορτωμένα δικαστήρια, αφενός καθυστερεί να

⁷⁷ Λ.χ. εάν μπορεί να δειχθεί ότι η μείωση της διάρκειας της δίκης μειώνει το κόστος παραγωγής χωρίς να αυξάνει το κόστος σφάλματος.

⁷⁸ Βλ. Δελλής (2018: 364), ο οποίος διαπιστώνει ότι η συγκεκριμένη απόκλιση είναι ακόμα μεγαλύτερη στη διοικητική δίκη, όπου για ένα από τα δύο μέρη, τη διάδικο Διοίκηση, το δικό της ιδιωτικό κόστος σε χρήμα και χρόνο εμφανίζεται πλασματικά μηδενικό.

επιλυθεί η ίδια, επιτείνοντας την ανασφάλεια δικαίου, αφετέρου συνεπάγεται, αθροιστικά, καθυστερήσεις στην αντιμετώπιση όλων των υπόλοιπων διαφορών, εκκρεμών και μελλοντικών.

Προκειμένου, λοιπόν, να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα στην ποιότητα της παρεχόμενης έννομης προστασίας, θα πρέπει να επιτυγχάνεται η κοινωνικά άριστη διάρκεια της δίκης. Η τελευταία αντιστοιχεί στο σημείο της εξίσωσης του κόστους μείωσης της διάρκειας της δίκης με την αντίστοιχη πρόσθετη ωφέλεια απ' αυτήν. Σύμφωνα με τον Γέμτο (2002 σε Τσούκα 2012: 244), το κόστος μείωσης συναρτάται με τη χρησιμοποίηση πρόσθετου προσωπικού και υλικών μέσων, ενώ το κόστος της επιμήκυνσης συνδέεται με την απαξίωση της απόφασης για τον αιτούντα έννομη προστασία, αλλά και τη γενικότερη υποβάθμιση της έννομης τάξης.

Μείζονος σημασίας αναδεικνύεται η δεύτερη μορφή κόστους (κόστος επιμήκυνσης, άλλως, κόστος αναμονής), καθότι υποστηρίζεται (Γέμτος 2002 σε Τσούκα 2012: 244) ότι, απαξιωμένα -ως εκ της καθυστέρησης- δικαιώματα λειτουργούν αποτρεπτικά για τις επενδυτικές δραστηριότητες, προκαλούν αντικίνητρα μη εκπλήρωσης των συμβάσεων και επιφέρουν μείωση του συνεργασιακού κοινωνικού πλεονάσματος.

Βέβαια, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί, αναφορικά με την πρώτη μορφή κόστους (κόστος μείωσης, άλλως, κόστος παραγωγής μιας «γρήγορης» απόφασης), το ζήτημα της ανελαστικότητας των δικαστικών πόρων. Το τελευταίο προκύπτει λόγω της σπανιότητας του πόρου της «καλής» δικαιοσύνης, η οποία αδυνατεί να καλύψει τις ανάγκες σε περίπτωση που υπερβούν μια «κρίσιμη μάζα», ήτοι τον ανώτατο αριθμό εκκρεμών υποθέσεων (input) που το δικαστικό σύστημα είναι ικανό να μεταχειρισθεί σε συνθήκες διασφάλισης ικανοποιητικής πρόσβασης των πολιτών στα δικαστήρια και ταχείας, ποιοτικής εξέτασης της υπόθεσης από δικαστές με επαρκείς ικανότητες και

εξουσίες (Δελλής 2018: 365). Προσομοιάζοντας δε με «κοινό αγαθό», κατά την οικονομική θεωρία, ανακύπτει και η ανάγκη αντιμετώπισης της οππορτουνιστικής συμπεριφοράς των διαδίκων για τη βέλτιστη χρήση του, λόγω της έκθεσής του σε κίνδυνο υπερκατανάλωσης και κατάχρησης από αυτούς.

3.3. Μεταρρυθμιστικές προτάσεις σε οργανωτικό και λειτουργικό επίπεδο

Βάσει των ανωτέρω, έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί διάφορες προτάσεις μεταρρύθμισης σε πολλούς επιμέρους τομείς, οι οποίες άπτονται τόσο της οργάνωσης και λειτουργίας του δικαστικού συστήματος όσο και του δικονομικού πεδίου. Στοχεύοντας στην ποιότητα, την ταχύτητα και την καλύτερη προσβασιμότητα στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης, ευνοούν τη βελτίωση της παραγωγικότητας και την οικονομική ανάπτυξη.

Κατόπιν στάθμισης κόστους και ωφέλειας και με προσανατολισμό σε λύσεις που ελαχιστοποιούν το κοινωνικό κόστος απονομής της δικαιοσύνης, μεγιστοποιώντας την κοινωνική ευημερία, εκτίθενται κάτωθι μερικές εξ αυτών.

3.3.1. Χωροταξική οργάνωση & διάρθρωση

Ως αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα, η αποτελεσματικότερη οργάνωση του δικαστικού συστήματος απαιτεί και τον επανασχεδιασμό του δικαστικού χάρτη της χώρας.

Στο πλαίσιο αυτό έχει προταθεί⁷⁹ η συγχώνευση σε μεγαλύτερες μονάδες δικαστηρίων σε γεωγραφικά κοντινές περιοχές της ελληνικής επαρχίας. Ενδεικτικά, εκτιμάται ότι στις περισσότερες περιοχές της χώρας θα πρέπει να υπάρχει ένα πρωτοδικείο ανά

⁷⁹ Τελική έκθεση του σχεδίου ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία (14.11.2020, σ. 70).

νομό και ένα εφετείο ανά περιφέρεια. Αντίστροφα, θεωρείται σκόπιμη η διαίρεση σε μικρότερες μονάδες, δικαστηρίων, όπως το Πρωτοδικείο Αθηνών, που διαχειρίζονται πολύ μεγάλο αριθμό υποθέσεων.

Στο πλαίσιο αυτό, κατά την εκσυγχρονισμό του δικαστικού χάρτη πρέπει να ληφθούν υπόψη παράγοντες, όπως: α) η πρόσβαση στη δικαιοσύνη, υπό την έννοια της εγγύτητας των πολιτών στα δικαστήρια, β) το ελάχιστο μέγεθος δικαστηρίου, ώστε να εξασφαλίζεται η ύπαρξη διαφόρων αρμοδιοτήτων και λειτουργιών, γ) η μείωση του κόστους, δεδομένου ότι οι πηγές των δημοσίων εσόδων είναι περιορισμένες και δεν πρέπει να σπαταλώνται, και δ) η μεγιστοποίηση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Πέραν τούτων, για την υλοποίηση του σχεδιασμού, λαμβανομένων υπόψη του γεωγραφικού και λειτουργικού κριτηρίου, καθώς και των νέων τεχνολογιών,⁸⁰ προϋποτίθεται οριστικοποίηση στην κατανομή της δικαιοδοτικής ύλης μεταξύ των δικαστηρίων, ενώ αποτελεί προαπαιτούμενο προκειμένου να λειτουργήσει ομαλά το νέο, ενιαίο πλη-

⁸⁰ Χρήσιμα κατά τον σχεδιασμό είναι τα κριτήρια που προτείνονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης του Συμβουλίου της Ευρώπης (CEPEJ). Ειδικότερα, μεταξύ των κριτηρίων που καταγράφονται στη μελέτη του 2013 με τίτλο "Guidelines on the Creation of Judicial Maps to Support Access to Justice within a Quality Judicial System", συγκαταλέγονται, η πυκνότητα του πληθυσμού (στα περισσότερα κράτη 1 ή 1 - 2 δικαστήρια ανά 100.000 κατοίκους), το μέγεθος των δικαστηρίων, η ροή των διαδικασιών και ο φόρτος εργασίας, η γεωγραφική τοποθεσία, οι υποδομές και τα μέσα μεταφοράς και επικουρικά το επίπεδο της ψηφιοποίησης, οι παροχές του δικαστηρίου σε τηλεφωνικές και τηλεοπτικές συνδέσεις και η διαμορφωμένη κουλτούρα, το επίπεδο των επιχειρήσεων, οι εναλλακτικοί τρόποι επίλυσης των διαφορών, η επάρκεια της νομικής υποστήριξης, η πρόσληψη δικαστών και γραμματειακού προσωπικού.

ροφοριακό μας σύστημα, το Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων για τη Διοικητική και Πολιτική - Ποινική Δικαιοσύνη.⁸¹ Τέλος, ο ορθολογικός καθορισμός του αριθμού των δικαστηριακών μονάδων μπορεί να επιτρέψει τη δημιουργία οικονομιών κλίμακος (διαχείρισης).⁸²

Στο πλαίσιο της παραγωγής δικαστικών υπηρεσιών για την ορθή επίλυση των διαφορών με το μικρότερο δυνατό κοινωνικοοικονομικό κόστος, κυρίως αναφορικά με το επίμαχο θέμα της εκτέλεσης των συμβάσεων, έχουν διατυπωθεί πολλάκις προτάσεις για τη θέσπιση ειδικού εμπορικού δικαστηρίου ή εμπορικών τμημάτων, των οποίων όμως οι δικαστές θα εξετάζουν αποκλειστικά εμπορικές υποθέσεις.

Αποτελώντας διεθνώς αναγνωρισμένη καλή πρακτική, ενισχύουν ουσιαστικά την αποτελεσματικότητα⁸³. Με την κατάλληλη συγκρότησή τους με ειδικά καταρτισμένους δικαστές, θα αντιμετωπισθεί το φαινόμενο που παρατηρείται κυρίως στα Πρωτοδικεία Αθηνών και Θεσσαλονίκης, τα οποία, αν και διαθέτουν εμπορικά τμήματα, δεν αποσυμφoreίται ο όγκος των εισαγόμενων αστικών/εμπορικών υποθέσεων, καθότι οι δικαστές δικάζουν παράλληλα και ποινικές.⁸⁴

⁸¹ Ήδη το Συμβούλιο της Επικρατείας, στα τέλη του 2020, ξεκίνησε την αναθεώρηση του δικαστικού χάρτη των διοικητικών δικαστηρίων σε εθνικό επίπεδο, ενώ αναφορικά με τα πολιτικά και τα ποινικά δικαστήρια, το Υπουργείο Δικαιοσύνης προτίθεται να ξεκινήσει την αναθεώρηση του δικαστικού χάρτη κατά προτεραιότητα με τη συνδρομή συμβούλου, με τη στήριξη του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας για την υλοποίησή της.

⁸² Βλ. Γιαννίδη (2016: 71), κατά τον οποίο ο πανθομολογούμενος υπερβολικός αριθμός των δικαστηρίων παρακωλύει τη δημιουργία οικονομιών κλίμακος.

⁸³ Τα στοιχεία του *Doing Business* δείχνουν ότι, κατά μέσο όρο, οι 104 χώρες που διαθέτουν τέτοια δικαστήρια, επιλύουν τις εμπορικές υποθέσεις 92 ημέρες συντομότερα. Αυτό συμβαίνει διότι οι εν ενεργεία δικαστές ενός δικαστηρίου ή ενός τμήματος, εξειδικεύονται σε εμπορικά ζητήματα και είναι σε θέση να διεκπεραιώνουν ταχύτερα τις υποθέσεις, καθώς και να εφαρμόζουν με μεγαλύτερη συνέπεια τους νόμους.

⁸⁴ Στη Θεσσαλονίκη, οι δικαστές αναλαμβάνουν κατά μέσο όρο τέσσερις ποινικές υποθέσεις για κάθε αστική υπόθεση.

Βέβαια, καθότι η εισαγωγή ενός τέτοιου δικαστηρίου ή ειδικών τμημάτων ενδέχεται να απαιτεί μετατόπιση πόρων, εξίσου σημαντικό είναι οι αρχές να εξισορροπήσουν δαπάνες και οφέλη και να ακολουθήσουν ενδεχομένως μια σταδιακή προσέγγιση όσον αφορά την εφαρμογή.

Περαιτέρω, πέραν των ειδικών τμημάτων που έχουν θεσμοθετηθεί εδώ και δεκαετίες για υποθέσεις ναυτικών διαφορών⁸⁵ και πνευματικής ιδιοκτησίας,⁸⁶ σε νόμο που εκδόθηκε τον Ιούνιο του 2020,⁸⁷ προβλέφθηκε η σύσταση ειδικών τμημάτων πολιτικών⁸⁸ και διοικητικών δικαστηρίων, με σκοπό τη βελτίωση της εξειδίκευσης, για υποθέσεις αφορώσες το δίκαιο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, της ενέργειας, της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ρύθμισης οφειλών φυσικών προσώπων, καθώς και για ορισμένες κατηγορίες διοικητικών διαφορών.⁸⁹ Ακολούθως, χρήσιμη θα ήταν η επέκταση των ειδικών τμημάτων και σε ζητήματα οικονομικού ενδιαφέροντος και εξειδίκευσης, όπως ο ανταγωνισμός, η πτώχευση και η εταιρική διακυβέρνηση.⁹⁰

3.3.2. Διοίκηση

Σε επίπεδο εσωτερικής οργάνωσης των παραγωγικών συντελεστών με πιο ορθολογικό τρόπο και σε στενή σύνδεση με το προαναφερθέν ζήτημα της χωροταξίας, τελεί και η διοίκηση των δικαστηρίων, υπό τη σύγχρονη εκδοχή του δικαστικού management.

⁸⁵ Στον Πειραιά, με τον ν. 2172/1993.

⁸⁶ Σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Πειραιά, με τον ν. 2479/1997.

⁸⁷ Ν. 4700/2020 (ΦΕΚ Α΄ 127/29.06.2020).

⁸⁸ Στα πολιτικά Πρωτοδικεία και Εφετεία Αθηνών και Θεσσαλονίκης.

⁸⁹ Άρθρα 359 και 360 ν. 4700/2020 (ΦΕΚ Α΄ 127/29.06.2020). Επίσης, στο νέο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (Ν. 4790/2019) προβλέπεται ο καθορισμός από την ολομέλεια των οικείων δικαστηρίων «ιδιαιτέρων» ποινικών τμημάτων στα εφετεία και πρωτοδικεία Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Πειραιά.

⁹⁰ Ενδεικτική πρόταση πολιτικής στο από 14.11.2020 σχέδιο ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία (σ. 71).

Ως προς τα περιφερειακά δικαστήρια και εισαγγελίες, προτείνεται (διαΝΕΟσις 2021: 19) η ανάληψη της θέσης του διευθύνοντος κατόπιν επιλογής από το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο με βάση τον υπηρεσιακό φάκελο και το βιογραφικό σημείωμα, και όχι συνεπεία απλά της αρχαιότητας. Η δε θητεία θα πρέπει να είναι τουλάχιστον διετής, συνοδευόμενη και από κίνητρα.⁹¹ Έτσι, εκτιμάται ότι θα δημιουργηθούν οι αναγκαίες συνθήκες για την ορθολογική διεύθυνση των δικαστηρίων, ιδίως σε συνδυασμό με τη μεταβολή του δικαστικού χάρτη και την ύπαρξη μεσαίου μεγέθους δικαστηρίων και εισαγγελιών.

Ως προς τα δικαστήρια και τις εισαγγελίες των μεγάλων πόλεων, προτείνεται να παραμείνει το ίδιο σύστημα εκλογής, αλλά να δοθεί έμφαση, όπως και στα περιφερειακά, στη βελτίωση των ουσιαστικών προσόντων των προϊσταμένων, μέσω διοργάνωσης επιμορφωτικών προγραμμάτων από την ΕΣΔΙ σε θέματα leadership, διαχείρισης ανθρώπινου δυναμικού, δικαστικής δεοντολογίας, δημοσίων σχέσεων, διαχείρισης κρίσεων.

Έτι περαιτέρω, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η «πρόκληση» της ακεραιότητας του δικαστικού σώματος, όπως αναφέρεται από την ομάδα χωρών κατά της διαφθοράς (GRECO) του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχει καταρτισθεί Χάρτης Δεοντολογίας των δικαστικών λειτουργών του Ελεγκτικού Συνεδρίου⁹² και όλως προσφάτως του Συμβουλίου της Επικρατείας⁹³.

⁹¹ Όπως, λ.χ., η συνεκτίμηση της επιτυχούς άσκησης καθηκόντων κατά την προαγωγική εξέλιξη, την ανάθεση καθηκόντων διδασκαλίας στην Σχολή Δικαστών, την εκπροσώπηση της χώρας σε διεθνείς συναντήσεις κ.λπ.

⁹² Βλ. ΦΕΚ Β΄ 4942/09-11-2020.

⁹³ Διαθέσιμος στο σύνδεσμο: <http://www.adjustice.gr/>

3.3.3. Αξιολόγηση-επιθεώρηση

Σε παρόμοιο πνεύμα κινούνται και οι προτάσεις πολιτικής αναφορικά με την αξιολόγηση και επιθεώρηση των δικαστικών λειτουργιών.⁹⁴

Σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αρχές του ΟΗΕ για τη δικαστική ανεξαρτησία (1985) και τη Γνωμοδότηση 1/2001 του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Δικαστών (CCJE), οι προαγωγές των δικαστικών λειτουργιών δεν πρέπει να στηρίζονται αποκλειστικά στην αρχαιότητα. Αντιθέτως, τη βάση για την προαγωγική εξέλιξη αποτελεί η ατομική αξιολόγηση που στηρίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια, όπως η ικανότητα, η ακεραιότητα και η εμπειρία.

Καταρχάς, για να καταστεί η αξιολόγηση αποτελεσματικότερη θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερο βάρος στο σώμα των επιθεωρητών. Ειδικότερα, θα πρέπει η επιθεώρηση να διενεργείται από δικαστές των ανωτάτων δικαστηρίων που ορίζονται από τις οικείες ολομέλειες, με βάση τα προσόντα και τις δεξιότητες που διαθέτουν σε θέματα διοίκησης, επιθεώρησης και αξιολόγησης. Επίσης, προτείνεται η διαίρεση της χώρας σε περισσότερες περιφέρειες επιθεώρησης, παράλληλα με την επιμήκυνση της θητείας τους πέραν του έτους, προκειμένου να διευκολυνθεί η ουσιαστική αξιολόγηση μικρότερου αριθμού δικαστηρίων και δικαστικών λειτουργιών σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου.

Κρίσιμος είναι και ο καθορισμός με αναλυτικό τρόπο των κριτηρίων και της μεθόδου αξιολόγησης, είτε μέσω ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων είτε μέσω της θέσπισης ενός πρωτοκόλλου επιθεώρησης με απόφαση της Ολομέλειας του οικείου ανωτάτου δικαστηρίου.

⁹⁴ Το θέμα χρήζει ιδιαίτερης προσοχής κατά την προσέγγισή του καθότι το σύστημα επιθεώρησης της απόδοσης των δικαστικών λειτουργιών, όπως αυτό περιγράφεται από το άρθρ. 87§3 Σ. και τα άρθρ. 80-81 και 84-89 ΚΟΔΚαΔΛ, δύναται να ασκήσει επιρροή στη λειτουργική τους ανεξαρτησία.

Ως προς το καθαυτό έργο της αξιολόγησης, θα πρέπει να είναι ουσιαστική και να αφορά όλους τους βαθμούς. Προς τούτο, θα πρέπει οι επιθεωρητές να έχουν πρόσβαση στο σύνολο των αποφάσεων που έχουν εκδοθεί με εισήγηση των αξιολογούμενων και να λαμβάνουν υπόψη τόσο ποσοτικά (π.χ. μέσος χρόνος διεκπεραίωσης υποθέσεων, ποσοστό ανατροπής αποφάσεων στον επόμενο βαθμό) όσο και ποιοτικά χαρακτηριστικά (π.χ. βαθμός δυσκολίας των υποθέσεων), πιθανόν με τη χρήση ενός ειδικά διαμορφωμένου αλγορίθμου. Επικουρικά, διατυπώνονται και απόψεις για τη συμμετοχή του δικηγορικού σώματος στη διαδικασία, ως συλλειτουργού της δικαιοσύνης, μέσω της κατάθεσης έκθεσης του οικείου δικηγορικού συλλόγου για την ποιότητα και την ταχύτητα έκδοσης αποφάσεων των δικαστικών λειτουργών, αμφισβητείται, όμως, εν μέρει ως προς τον πιθανό αντίκτυπο στην αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστικών λειτουργών.

Περαιτέρω, έχει προταθεί η πρόβλεψη ειδικής έκθεσης επιθεώρησης και για τους δικαστές που ασκούν διοικητικά καθήκοντα, εστιασμένη ιδίως στο ζήτημα της διαχείρισης του όγκου των υποθέσεων, ως τομέα ευθύνης τόσο της διοίκησης του δικαστηρίου όσο και κάθε δικαστή ατομικά.

Τέλος, η επέκταση της αξιολόγησης στην απόδοση, πέραν του ατομικού επιπέδου κάθε δικαστή, και στο συλλογικό επίπεδο κάθε δικαστηρίου, θα μπορούσε να συμβάλει στον σφαιρικό έλεγχο των αποτελεσμάτων του δικαιοδοτικού έργου,⁹⁵ ιδίως εάν συνδυασθεί με την αξιοποίηση των πορισμάτων στη διαμόρφωση της δημόσιας πολιτικής

⁹⁵ Άλλωστε η σύνταξη έκθεσης επιθεώρησης για τη λειτουργία κάθε δικαστηρίου και εισαγγελίας (§1) και για κάθε δικαστικό λειτουργό της οικείας περιφέρειας (§2) προβλέπεται από το άρθ. 85 του ΚΟ-ΔΚαΔΛ.

στο πεδίο της δικαιοσύνης. Η υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης JustStat μπορεί να επικουρήσει το έργο αυτό.⁹⁶

Παράλληλα με τις διαδικασίες αξιολόγησης και εξέλιξης, θα πρέπει να επανασχεδιαστούν και οι διαδικασίες κατάρτισης, ώστε να παρέχονται στους δικαστικούς λειτουργούς περισσότερες δυνατότητες και κίνητρα για διαρκή επιμόρφωση κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους. Πέραν της ενίσχυσης του πρακτικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης, η οργάνωση επιμορφωτικών προγραμμάτων, κατά το στάδιο τόσο της εισαγωγικής όσο και της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης των ήδη υπηρετούντων δικαστικών, σε περισσότερο τεχνικά οικονομικά θέματα, όπως ο ανταγωνισμός, η λογιστική και τα χρηματοοικονομικά, αλλά και σε θέματα ανάπτυξης ψηφιακών και διοικητικών δεξιοτήτων, θα συμβάλει στη διαμόρφωση πολύπλευρων προσωπικοτήτων, με κριτική αντίληψη επί σύγχρονων ζητημάτων, πέραν της «στενής» νομικής τους κατάρτισης. Έτσι, θα μπορούν να στελεχώσουν και πιο αποτελεσματικά τα προταθέντα να εισαχθούν ανωτέρω ειδικά τμήματα.

3.3.4. Ανθρώπινοι πόροι

Σε πιο πρακτικό επίπεδο, ενόψει του ότι η χρησιμοποίηση των παραγωγικών συντελεστών στον τομέα της δικαιοσύνης πρέπει να είναι κατανομητικά άριστη,⁹⁷ επιτακτική κρίνεται η αναθεώρηση των αναγκών σε προσωπικό και των προσωρινών πιθανών

⁹⁶ Με το άρθρ. 358 του ν. 4700/2020 (ΦΕΚ Α΄ 127/29.06.2020) συστήθηκε στην κεντρική υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης Γραφείο Συλλογής και Επεξεργασίας Δικαστικών Στατιστικών Στοιχείων (JustStat), μεταξύ των αντικειμένων του οποίου προβλέφθηκε και η μέτρηση της απόδοσης κάθε δικαστικής μονάδας και κάθε δικαστικής περιφέρειας συνολικά, προς διευκόλυνση της αξιολόγησής τους από τα αρμόδια δικαστικά όργανα (§1 περ. δ΄).

⁹⁷ Για την συγκεκριμένη εκτίμηση, ο Γέμτος (2002 σε Τσοúκα 2012: 248), προκρίνει την απάντηση στο ερώτημα εάν η μετακίνηση ανθρώπινων πόρων δημιουργεί μεγαλύτερη χρησιμότητα στο χώρο της Δικαιοσύνης από ό,τι σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες ή εάν η απόδοση της Δικαιοσύνης πρέπει να πραγματοποιηθεί με άλλα μέσα απλούστευσης διαδικασιών και λοιπά χωρίς να χρειαστεί άλλη παρέμβαση.

επιλογών στελέχωσης προς αποσυμφόρηση των βεβαρημένων με συσσωρευμένες εκκρεμότητες δικαστηρίων.

Η ανωτέρω ανάγκη ανακύπτει από την παρατήρηση του γενικότερου φαινομένου της μη ορθής κατανομής του προσωπικού των δικαστηρίων ανάλογα με τις ανάγκες και τον φόρτο εργασίας. Κι ενώ εκ πρώτης όψεως μια λύση θα ήταν η παραχώρηση προσωπικού από δικαστήρια πόλεων με μικρότερο φόρτο εργασίας, σε μικρότερες γειτονικές πόλεις,⁹⁸ εντούτοις, δεν υπάρχουν επίσημοι και συστηματικοί μηχανισμοί αντικατάστασης προσωπικού για κάτι τέτοιο.

Προς τούτο, προτείνεται⁹⁹ η εξέταση εκ μέρους του Υπουργείου Δικαιοσύνης του όγκου των υποθέσεων και των αναγκών σε πόρους των δικαστηρίων, προκειμένου να προσαρμόσει ανάλογα την τοποθέτηση προσωπικού. Τη συνδρομή της θα μπορούσε να παράσχει αποτελεσματικά η νεοσύσταση υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης.¹⁰⁰

Περαιτέρω, μάλιστα, στο πλαίσιο αυτό, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί και αναθεώρηση των εσωτερικών κανονισμών σχετικά με την αντικατάσταση προσωπικού και τους μηχανισμούς της, για να επιτρέπεται στα δικαστήρια να ανταλλάσσουν προσωρινά προσωπικό.

Ειδικότερα ζητήματα ανεπάρκειας προσωπικού εντοπίζονται στη δυσμενή αναλογία δικαστών προς δικαστικούς υπαλλήλους,¹⁰¹ αλλά και στην ανάγκη για εξειδικευμένο

⁹⁸ Σύμφωνα με ερωτηθέντες δικαστές ορισμένων πόλεων που εξετάστηκαν στην έκθεση *Doing Business in the European Union 2020: Greece*.

⁹⁹ Έκθεση *Doing Business in the European Union 2020: Greece*, σ.42.

¹⁰⁰ Υπηρεσία JustStat, ό.π.

¹⁰¹ Βλ. τελική έκθεση του σχεδίου ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία (14.11.2020, σ.70) καθώς και διαΝΕΟσις (2019: 62), όπου παρατηρείται πως ενώ τα τελευταία χρόνια αυξήθηκαν οι θέσεις των δικαστικών λειτουργιών, δεν τηρήθηκαν τα κριτήρια κατανομής των υπαλλήλων στα επί μέρους δικαστήρια

προσωπικό προς πλήρωση θέσεων νεοσύστατων κλάδων και ειδικοτήτων, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των δικαστηρίων όλων των δικαιοδοτικών κλάδων και των εισαγγελιών.

Στο πλαίσιο των ανωτέρω θεσμοθετήθηκε όλως προσφάτως ο νέος Κώδικας Δικαστικών υπαλλήλων,¹⁰² ο οποίος εισήγαγε προβλέψεις, μεταξύ άλλων, για τον επαναπροσδιορισμό i) των προσόντων και των κωλυμάτων διορισμού για την πλήρωση θέσεων των δικαστικών υπαλλήλων, ii) της σχετικής διαδικασίας για την πλήρωση των θέσεων (προγραμματισμός, διενέργεια διαγωνισμού για συγκεκριμένες κατηγορίες και ειδικότητες κ.λπ.), iii) των κατηγοριών των δικαστικών υπαλλήλων, αντίστοιχων των βαθμίδων εκπαίδευσης, iv) των κλάδων και των ειδικοτήτων, με σύσταση νέων κλάδων (ΠΕ Στατιστικής, ΠΕ Βιβλιοθηκονόμων, ΠΕ Τεκμηρίωσης και Επικουρίας Δικαστικού Έργου, ΠΕ Δικαστικής Επικοινωνίας και Διεθνών Σχέσεων κ.λπ.).

Ιδιαίτερα διακρίνεται η σύσταση διακοσίων είκοσι έξι (226) οργανικών θέσεων του νέου κλάδου ΠΕ Τεκμηρίωσης και Επικουρίας Δικαστικού Έργου, με καθήκοντα¹⁰³ που

και υπηρεσίες, με αποτέλεσμα να προκληθούν σημαντικές διαφοροποιήσεις στη μεταξύ τους αναλογία, με περαιτέρω επιπτώσεις στο φόρτο εργασίας κάθε δικαστηρίου και υπηρεσίας. Σημειώνεται, μάλιστα, χαρακτηριστικά ότι η αναλογία των θέσεων με εκείνες των δικαστικών λειτουργών (1:1), υπολείπεται σημαντικά του μέσου όρου των κρατών-μελών της Ε.Ε. (3,5:1).

¹⁰² Ν. 4798/2021 (ΦΕΚ Α' 68/24.04.2021) «Κώδικας δικαστικών υπαλλήλων και λοιπές επείγουσες διατάξεις». Βλ. ενδεικτικά άρθρ. 1 περί σκοπού αναβάθμισης και εκσυγχρονισμού της κατάστασης των δικαστικών υπαλλήλων για την επίτευξη της ουσιαστικής συμβολής τους στην εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία των δικαστηρίων, καθώς και στην ποιότητα και το κύρος της Δικαιοσύνης.

¹⁰³ Άρθρ. 24 Ν. 4798/2021: «Οι δικαστικοί υπάλληλοι του Κλάδου ΠΕ Τεκμηρίωσης και Επικουρίας Δικαστικού Έργου έχουν τα ακόλουθα καθήκοντα: α) επικουρούν άμεσα τους δικαστικούς και εισαγγελικούς λειτουργούς στο έργο τους, υπό την ευθύνη και τον έλεγχό τους, β) απασχολούνται στην ταξινόμηση και την προκαταρκτική επεξεργασία των υποθέσεων, εφόσον αυτό προβλέπεται στον κανονισμό του οικείου δικαστηρίου ή εισαγγελίας, γ) εφόσον προβλέπεται στον κανονισμό του δικαστηρίου ή της εισαγγελίας, επεξεργάζονται τη νομολογία του δικαστηρίου ή της εισαγγελίας τους και συντάσσουν ευρετήρια και δελτία νομολογίας εθνικών, ενωσιακών, διεθνών και αλλοδαπών δικαστηρίων, καθώς και νομοθεσίας, βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας. Με απόφαση της Διοικητικής Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, στην οποία μετέχει χωρίς ψήφο και ο Γενικός Επίτροπος της Επικρατείας των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, μπορεί να ανατίθεται το έργο της ευρετηρίασης της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας και σε υπαλλήλους του κλάδου που υπηρετούν στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια. Με απόφαση

προσομοιάζουν στο θεσμό των «επίκουρων», η εισαγωγή του οποίου στη χώρα μας έχει προταθεί κατά καιρούς για την αποτελεσματικότερη χρήση του χρόνου των δικαστών.¹⁰⁴

Πέραν της συνδρομής των δικαστικών λειτουργιών από το αναγκαίο προσωπικό, στην εξισορρόπηση του φόρτου εργασίας τους θα μπορούσε να συμβάλει και η εισαγωγή ενός αυτοματοποιημένου συστήματος ανάθεσης υποθέσεων και ορισμών δικασίμων¹⁰⁵ βάσει αλγορίθμου που χρησιμοποιεί στοιχεία πραγματικού χρόνου.¹⁰⁶ Φυσικά πρόκειται για μια επένδυση με υπολογίσιμο κόστος, το οποίο θα πρέπει να σταθμιστεί σε σχέση με τα προσδοκώμενα οφέλη από την ανάπτυξη και χρήση ανάλογου συστήματος.

3.3.5. Ψηφιοποίηση

Ενόψει των ανωτέρω, σε συνδυασμό και εν προκειμένω με το ζήτημα της δικαστικής χωροταξίας, εντάσσονται γενικότερα τα μέτρα που οφείλει να λάβει και να προωθήσει η πολιτεία για την εισαγωγή και ανάπτυξη νέων τεχνολογιών που συνθέτουν τη λεγόμενη ψηφιακή δικαιοσύνη.¹⁰⁷

της Διοικητικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου μπορεί να ανατίθεται το έργο της ευρετηρίασης της νομολογίας του Αρείου Πάγου και σε υπαλλήλους του κλάδου που υπηρετούν στα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια και εισαγγελίες».

¹⁰⁴ Βλ. τελική έκθεση του σχεδίου ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία (14.11.2020, σ.70). Παρόμοια και Παπαρρηγόπουλος & Κυριαζής, σε Τσούκα (2012: 316) για την πρόταση εισαγωγής του θεσμού των βοηθών των δικαστών (judicial clerks) που ισχύει στις ΗΠΑ.

¹⁰⁵ Στο δικαστικό μέγαρο Θεσσαλονίκης χρησιμοποιείται ήδη ηλεκτρονικό σύστημα για τη διαχείριση του ημερολογιακού του προγράμματος και την κατανομή των ημερομηνιών των ακροάσεων, σύμφωνα με την έκθεση *Doing Business in the European Union 2020: Greece*, σ. 38.

¹⁰⁶ Βλ. παράδειγμα Ειρηνοδικείου της Μπολόνια, το οποίο διαθέτει ήδη ένα τέτοιο σύστημα, σύμφωνα με την έκθεση *Doing Business in the European Union 2020: Greece*, σ. 42.

¹⁰⁷ Αποκαλούμενη με τον όρο “cyberjustice” στην Ευρώπη και την Βόρεια Αμερική.

Η πρόσφατη έκθεση στρατηγικής ανάλυσης προοπτικών 2020¹⁰⁸ αναγνωρίζει την κρίσιμη σημασία του ψηφιακού μετασχηματισμού των δημόσιων διοικήσεων και των συστημάτων απονομής δικαιοσύνης σε ολόκληρη την Ε.Ε., ενώ τόσο το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο¹⁰⁹ όσο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο¹¹⁰ έχουν αναγνωρίσει την καίρια συμβολή της ψηφιοποίησης στην επανεκκίνηση και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας της Ε.Ε. μετά την κρίση COVID-19.

Σε αυτό το πλαίσιο, αναδεικνύεται ο ρόλος της ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης ως προϋπόθεσης για την περαιτέρω βελτίωση των συστημάτων δικαιοσύνης, λαμβανομένου υπ' όψη ότι η αποτελεσματικότητα των τελευταίων είναι ζωτικής σημασίας για την προσέλκυση επιχειρήσεων και την οικονομική ανάπτυξη.

Η πανδημία COVID-19 ανέδειξε την ανάγκη επιτάχυνσης των εθνικών μεταρρυθμίσεων για την ψηφιοποίηση του χειρισμού των υποθέσεων από τις δικαστικές αρχές, της ανταλλαγής πληροφοριών και εγγράφων με τους διαδίκους και τους δικηγόρους και της συνεχούς και εύκολης πρόσβασης στη δικαιοσύνη για όλους.

Ωστόσο, οι διαδικασίες ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης θα πρέπει να συνεχιστούν με ταχείς ρυθμούς, προκειμένου να αντιμετωπιστεί μια σειρά ανεπαρειών, που εξακολουθούν να επιφέρουν δυσμενείς επιπτώσεις σε επίπεδο κόστους και αποδοτικότητας των δικαστικών διαδικασιών. Για την επιτυχία, όμως, του εγχειρήματος, απαιτείται όχι μόνο η απόκτηση πληροφοριακών συστημάτων, αλλά και η οργανωτική δομή που θα

¹⁰⁸ Διαθέσιμη στο σύνδεσμο: <https://ec.europa.eu/>.

¹⁰⁹ Χάρτης πορείας για την ανάκαμψη – προς μια πιο ανθεκτική, βιώσιμη και δίκαιη Ευρώπη, που εγκρίθηκε στις 23 Απριλίου 2020.

¹¹⁰ Ψήφισμα της 17^{ης} Απριλίου 2020 σχετικά με τη συντονισμένη δράση της Ε.Ε. για την καταπολέμηση της πανδημίας COVID-19 και των συνεπειών της.

διασφαλίσει την αξιοποίηση των προσφερόμενων από αυτά τα συστήματα δυνατοτήτων, υπό την προϋπόθεση διασφάλισης του προηγούμενου εξορθολογισμού των ψηφιοποιούμενων διαδικασιών (Χατζής 2020: 13).

Προς τούτο, αναγνωρίζοντας τον ρόλο της ψηφιακής δικαιοσύνης στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και ποιότητας των παρεχόμενων από το σύστημα απονομής δικαιοσύνης υπηρεσιών, καταρτίστηκε η «Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού» (Ιούνιος 2021)¹¹¹, ως «στρατηγικό εργαλείο».

Θέτοντας ως επιμέρους στόχους στο πλαίσιο της υλοποίησης της εκτιθέμενης στρατηγικής την ταχύτητα στην ολοκλήρωση των υποθέσεων, τη βελτίωση της ποιότητας των αποφάσεων με σεβασμό στην ανεξαρτησία της δικαιοσύνης και διαφάνεια για όλους (επιχειρήσεις, πολίτες, επαγγελματίες κ.ά.), ως συναρτώμενες μεταρρυθμίσεις έχουν ενταχθεί -μεταξύ άλλων- οι κάτωθι σχεδιαζόμενες παρεμβάσεις:

- Επέκταση και Αναβάθμιση των πληροφοριακών συστημάτων του τομέα της Δικαιοσύνης, η οποία περιλαμβάνει α) την επέκταση του Ολοκληρωμένου Συστήματος Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων για την Πολιτική και Ποινική Δικαιοσύνη (ΟΣΔΔΥ-ΠΠ) σε όλα τα ποινικά και πολιτικά δικαστήρια και εισαγγελίες της χώρας σε συνέχεια των τεσσάρων μεγάλων (Αθήνας, Πειραιά, Θεσσαλονίκης και Χαλκίδας),¹¹² β) την αναβάθμιση του Ολοκληρωμένου Συστήματος Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων για τη

¹¹¹ Άρθ. 5 Ν 4727/2020 (ΦΕΚ Α' 184/23.09.2020), διαθέσιμη στο σύνδεσμο: <https://digitalstrategy.gov.gr/>.

¹¹² Οι βασικοί στόχοι του έργου είναι: α) Η επέκταση του ΟΣΔΔΥ-ΠΠ στα υπόλοιπα, εκτός Α' φάσης, ελληνικά δικαστήρια που είναι επιφορτισμένα με τις ποινικές και αστικές υποθέσεις, δηλαδή σε όλα τα ποινικά και πολιτικά δικαστήρια και εισαγγελίες της χώρας σε συνέχεια των τεσσάρων μεγάλων (Αθήνας, Πειραιά, Θεσσαλονίκης και Χαλκίδας). Η επέκταση θα αναβαθμίσει την ποιότητα με την εμπειρία των αποτελεσμάτων από την εφαρμογή της Α' φάσης και την ταχύτητα απονομής δικαιοσύνης μέσω ενιαίου κεντρικού συστήματος στο σύνολο των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων της χώρας και β) Η υποστήριξη διαλειτουργικότητας με πρόσθετα συστήματα άλλων φορέων του Δημοσίου.

Διοικητική Δικαιοσύνη (ΟΣΔΔΥ- ΔΔ),¹¹³ γ) την αναβάθμιση του Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος Εθνικού Ποινικού Μητρώου (ΕΠΜ)¹¹⁴ · επέκταση του υφιστάμενου συστήματος ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων προς ένταξη του συνόλου των διαδικασιών · δημιουργία προδιατυπωμένων εγγράφων (templates) και διάθεσή τους σε ηλεκτρονική πλατφόρμα για συναινετικές προσημειώσεις υποθήκης και διαταγές πληρωμής, με δυνατότητα υποβολής αιτήσεων με ψηφιακή υπογραφή, δικαιολογητικών, καθώς και έκδοσης και παραλαβής αποφάσεων-απογράφου · υλοποίηση ενός δικτύου παροχής υπηρεσιών τηλεδιάσκεψης σε δικαστήρια και σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας,¹¹⁵ · ψηφιοποίηση δεδομένων και ανεκτέλεστων αποφάσεων δικαστηρίων και ενσωμάτωση στα ΟΣΔΔΥ-ΠΠ και ΟΣΔΔΥ-ΔΔ¹¹⁶ · ανάπτυξη συστήματος συλλογής και επεξεργασίας στατιστικών δεδομένων της Δικαιοσύνης, μέσω της αξιοποίησης εξελιγμένων τεχνικών εργαλείων και σύγχρονων διαδικασιών Αποθήκης Δεδομένων και Επιχειρηματικής Ευφυΐας (Business Intelligence – BI) · υλοποίηση εφαρμογών Τεχνητής Νοημοσύνης (AI) για δημιουργία JUSTICE–CLOUD, επεξεργα-

¹¹³ Το έργο στοχεύει στην: α) αναβάθμιση των υποδομών του ΟΣΔΔΥ-ΔΔ που αφορούν στο Συμβούλιο της Επικρατείας και στα Τακτικά Διοικητικά Δικαστήρια, β) αναβάθμιση των εφαρμογών και υλοποίηση νέων λειτουργιών, γ) προσαρμογή στις απαιτήσεις του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων και ενίσχυση της κυβερνοασφάλειας, δ) υποστήριξη διαλειτουργικότητας με τρίτα πληροφοριακά συστήματα, όπως του ΟΣΔΔΥ-ΠΠ, της ΑΑΔΕ, κ.λπ.

¹¹⁴ Αφορά στην ηλεκτρονική κατάθεση αίτησης/λήψης αντιγράφου Ποινικού Μητρώου από πολίτες και φορείς της ΔΔ χωρίς να απαιτείται φυσική παρουσία για την ταυτοποίηση και ενεργοποίηση λογαριασμού χρήστη. Επίσης αφορά στην παροχή πρόσθετων υπηρεσιών κατά την ανάπτυξη διαλειτουργικότητας με άλλα εθνικά συστήματα και προσαρμογές των εφαρμογών ΕΠΜ, ώστε να βελτιωθεί η χρησιμότητα και η αποδοτικότητά του ιδιαίτερα στην έκδοση του πιστοποιητικού ποινικού μητρώου, καθώς και στη μεταφορά και υποστήριξη του συστήματος ECRIS-RI σε υποδομές του ΕΠΜ.

¹¹⁵ Βλ. άρθ. 237§§10 και 11 ΚΠολΔ για τη δυνατότητα παράστασης διαδίκων και πληρεξουσίων δικηγόρων, καθώς και εξέτασης μαρτύρων και πραγματογνωμόνων με απομακρυσμένα μέσα.

¹¹⁶ Πιο συγκεκριμένα, αφορά στην έκδοση και παραλαβή ηλεκτρονικού αντιγράφου δικαστικής απόφασης. Ισχύς εκτυπωμένου εγγράφου για τις περαιτέρω ενέργειες, στην ηλεκτρονική δημοσίευση αποφάσεων με ψηφιακή υπογραφή Δικαστικού Υπαλλήλου, καθώς και στην ηλεκτρονική έκδοση και παραλαβή αντιγράφου δικαστικής απόφασης από τα λοιπά Δικαστήρια της χώρας έως την ολοκλήρωση του ΟΣΔΔΥ-ΠΠ Β΄ Φάση.

σία αρχείων και προετοιμασία αποφάσεων (chatbot) για την πύλη e-Justice- Ελληνικής Νομοθεσίας, καθώς και για την ανωνυμοποίηση και ψευδωνυμοποίηση δικαστικών αποφάσεων · δημιουργία εθνικών ηλεκτρονικών καταλόγων Πολιτικής και Ποινικής Δικαιοσύνης, αφορώσα, μεταξύ άλλων, στην κωδικοποίηση και ταξινόμηση των ουσιαστικών και δικονομικών διατάξεων που τυγχάνουν εφαρμογής στο πλαίσιο της πολιτικής και ποινικής ροής, με απλό και εύληπτο τρόπο · δημιουργία ενός ενιαίου περιβάλλοντος διαλειτουργικότητας του χώρου της δικαιοσύνης (justice service bus) για την εξυπηρέτηση ανταλλαγών δεδομένων μεταξύ των συστημάτων του χώρου της δικαιοσύνης, αλλά και μεταξύ των συστημάτων αυτών με τρίτα συστήματα της Δημόσιας Διοίκησης · δημιουργία Ηλεκτρονικού Μητρώου Αφερεγγυότητας.¹¹⁷

Η προώθηση των ανωτέρω, εκτός από την επίδραση στη μείωση του συνολικού κόστους και την επιτάχυνση του δικαστικού συστήματος, θα διευκολύνει την πρόσβαση των πολιτών δια της ευχερέστερης ενημέρωσής τους. Περαιτέρω, μάλιστα, θα συμβάλει στην ενίσχυση της διαφάνειας και της λογοδοσίας μέσω της ελεύθερης πρόσβασης στα δεδομένα, με ρυθμίσεις που θα προστατεύουν την ιδιωτικότητα και τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα (λ.χ. ανωνυμοποίηση).¹¹⁸

Βέβαια η ψηφιοποίηση των συστημάτων απονομής δικαιοσύνης, η υιοθέτηση των υφιστάμενων και η εισαγωγή νέων ψηφιακών λύσεων προϋποθέτουν σημαντικές επενδύσεις σε υποδομές, σχεδιασμό, εφαρμογή, συντήρηση και κατάρτιση,¹¹⁹ οι οποίες

¹¹⁷ Το έργο εκτιμάται ότι θα συμβάλει στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης στην οικονομία και θα έχει συνέργεια με το έργο «Πληροφοριακό σύστημα Υποστήριξης νέου Ενιαίου Πλαισίου Ρύθμισης Οφειλών και Αφερεγγυότητας Φυσικών και Νομικών Προσώπων» του τομέα της οικονομίας.

¹¹⁸ Το ΣτΕ έχει εντάξει και εφαρμόζει τον μοναδικό κωδικό ECLI (European Case Law Identifier) σε όλες τις αποφάσεις του τις οποίες δημοσιεύει και οι οποίες είναι προσβάσιμες σε κάθε πολίτη της Ε.Ε. μέσω του E-Justice portal.

¹¹⁹ Η κατάρτιση των επαγγελματιών του τομέα της δικαιοσύνης στα ψηφιακά εργαλεία και τις τεχνολογίες εξετάζεται στην ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο Διασφάλιση της δικαιοσύνης στην Ε.Ε. — Στρατηγική για την ευρωπαϊκή δικαστική κατάρτιση 2021-2024 [COM(2020) 713].

απαιτούν χρόνο, αλλά και τους αναγκαίους πόρους. Καθότι το κόστος της διαδικασίας ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης δεν είναι αμελητέο, επωφελής παρίσταται η χρηματοδοτική στήριξη της Ε.Ε., όπως ενδεικτικά του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας¹²⁰ και του Μέσου Τεχνικής Υποστήριξης.¹²¹

Επιπλέον, για την αντιμετώπιση του υψηλού κόστους ανάπτυξης, συντήρησης και διαχείρισης ενός ολοκληρωμένου έργου ψηφιακού μετασχηματισμού της δικαιοσύνης, έχει προταθεί (Αναγνωστόπουλος 2020: 22) η δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Μητρώου εφαρμογών νομικής τεχνολογίας για τη δικαιοσύνη, το οποίο θα περιορίσει το κόστος ανάπτυξης εφαρμογών που έχουν ήδη ενταχθεί και λειτουργήσει επιτυχώς σε άλλα ευρωπαϊκά δικαστικά συστήματα.

Περαιτέρω, μερικά προαπαιτούμενα για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή της ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης είναι η διασφάλιση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προβλέπονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης,¹²² η προώθηση λύσεων απλούστευσης διαδικασιών και η εξασφάλιση της διαλειτουργικότητας¹²³ μεταξύ των ψηφιακών συστημάτων όλων των φορέων, τουλάχιστον του ευρύτερου τομέα της δημόσιας διοίκησης, όπως, επίσης, η υποστήριξη

¹²⁰ Ο οποίος έχει στόχο τη στήριξη των εθνικών επενδύσεων και μεταρρυθμίσεων που είναι απαραίτητες για μια βιώσιμη ανάκαμψη.

¹²¹ Κανονισμός (ΕΕ) 2021/240 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10^{ης} Φεβρουαρίου 2021 για τη θέσπιση Μέσου Τεχνικής Υποστήριξης: <https://eur-lex.europa.eu/>. Το Μέσο Τεχνικής Υποστήριξης (TSI) είναι ένα πρόγραμμα της Ε.Ε. που παρέχει εξατομικευμένη τεχνική εμπειρογνώσια στα κράτη μέλη της Ε.Ε. για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση μεταρρυθμίσεων σε διάφορους τομείς, μεταξύ των οποίων, τη θεσμική μεταρρύθμιση, τη βελτίωση της ικανότητας απορρόφησης των ενωσιακών κονδυλίων, το αποτελεσματικό κράτος δικαίου και τη μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος.

¹²² Όπως το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, το δικαίωμα αμερόληπτου δικαστηρίου και δίκαιης προσφυγής, μεταξύ άλλων για όσους δεν έχουν πρόσβαση σε ψηφιακά εργαλεία ή τις απαραίτητες δεξιότητες για να τα χρησιμοποιήσουν, και λαμβανομένης υπόψη της κατάστασης των ηλικιωμένων και των μειονεκτούντων ατόμων.

¹²³ Λ.χ. το ΟΣΔΔΥ-ΠΠ ήδη λειτουργεί, ταυτόχρονα με συστήματα άλλων υπηρεσιών, όπως η Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων Δημόσιας Διοίκησης, το Αρχηγείο της Ελληνικής Αστυνομίας,

των προγραμμάτων και η στελέχωση των σχετικών υπηρεσιών με προσωπικό που διαθέτει ψηφιακές δεξιότητες.

Σε ενωσιακό δε επίπεδο, όπως ανακοίνωσε στο πρόγραμμα εργασίας της για το 2021,¹²⁴ η Επιτροπή θα προχωρήσει περαιτέρω και θα προτείνει νομοθεσία για την περαιτέρω ψηφιοποίηση των διαδικασιών δικαστικής συνεργασίας σε αστικές, εμπορικές και ποινικές υποθέσεις, ενώ ήδη έχουν διατυπωθεί προτάσεις για την επίτευξη ταχείας διασυνοριακής διαλειτουργικότητας.¹²⁵

3.4. Μεταρρυθμιστικές προτάσεις σε δικονομικό επίπεδο

Πέραν των ανωτέρω, για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, μεταρρυθμιστικές προτάσεις ανευρίσκονται και στο δικονομικό πεδίο.

Πιο συγκεκριμένα, κατά καιρούς διατυπώνονται απόψεις για την καθιέρωση του θεσμού της πιλοτικής δίκης και στην πολιτική-ποινική δικαιοσύνη, την διεύρυνση του θεσμού της «εμπροσθοβαρούς» δίκης,¹²⁶ την «αυστηροποίηση» των προβλεπόμενων προθεσμιών για την πρόοδο και περάτωση των δικών και τη δημιουργία «αντικινήτρων» για την άσκηση καιροσκοπικών ενδίκων βοηθημάτων και μέσων, με την αύξηση

η Ολομέλεια των Δικηγορικών Συλλόγων, το Εθνικό Ποινικό Μητρώο και το Ολοκληρωμένο Σύστημα Πρακτικών Δικαστηρίων.

¹²⁴ Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: https://ec.europa.eu/info/publications/2021-commission-work-programme-key-documents_el.

¹²⁵ Η ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση - Μια εργαλειοθήκη ευκαιριών, Βρυξέλλες, 2.12.2020 COM(2020) 710 final.

¹²⁶ Σε μια εμπροσθοβαρή δίκη, τα απαιτούμενα έγγραφα πρέπει να κατατίθενται στο δικαστήριο εντός καθορισμένης προθεσμίας μετά την εκκίνηση της ένδικης διαδικασίας (κατάθεσης αγωγής, κλπ.). Αντίθετα, σε μια «οπισθοβαρή» δίκη, τα έγγραφα πρέπει να κατατίθενται εντός καθορισμένης προθεσμίας πριν την έναρξη της δίκης. Η ταχύτερη κατάθεση των εγγράφων επιτρέπει να αρχίσει η δίκη νωρίτερα αν οι συνθήκες το επιτρέπουν.

των δικαστικών εξόδων και την επιβολή τους στον διάδικο που ηττάται, έτσι ώστε να εσωτερικεύεται το κόστος συναλλαγής.¹²⁷

Σε επίπεδο πολιτικής δικαιοσύνης, όπως προσφάτως ψηφίσθηκε ο ν. 4842/2021, με τον οποίο τροποποιείται ο ισχύων Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, οι προτεινόμενες ρυθμίσεις αποσκοπούν βραχυπρόθεσμα στη βελτίωση της καθημερινής δικαστηριακής πρακτικής και μακροπρόθεσμα στην ουσιαστική βελτίωση της ποιότητας του συστήματος απονομής δικαιοσύνης στη χώρα μας, μέσω της εύρυθμης λειτουργίας της πολιτικής δίκης με την εφαρμογή και χρήση των σύγχρονων τεχνολογιών.

Πέραν των ψηφιακών δυνατοτήτων που προβλέπονται πλέον ρητά και νομοθετικά, μεταξύ άλλων εισάγονται: Η επαναφορά του μερικού συμψηφισμού και στην περίπτωση της εύλογης αμφιβολίας για την έκβαση της δίκης, έτσι ώστε να μετριάζονται από το δικάσαν δικαστήριο οι οικονομικές συνέπειες της ήττας του διαδίκου που δεν κινητοποίησε καταχρηστικά τον μηχανισμό απονομής δικαιοσύνης¹²⁸ · ο θεσμός της πιλοτικής δίκης,¹²⁹ ως μηχανισμός ταχείας επίλυσης των αναφευομένων νομικών ζητημάτων ήδη πριν την έκδοση μεγάλου αριθμού αποφάσεων σε πρώτο και – κυρίως – σε δεύτερο βαθμό, διασφαλίζοντας, παράλληλα, «την ορθή και ενιαία εφαρμογή του νόμου και την καταστολή κάθε υπόνοιαις άνισης μεταχείρισης και αδικίας, προς όφελος

¹²⁷ Βλ. τελική έκθεση του σχεδίου ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία (14.11.2020, σ.71), Χατζής (2020: 10-11) και Γέμος (2002 σε Τσούκα 2012: 250).

¹²⁸ Με τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 2 του ν. 2915/2001 καταργήθηκε πλήρως η δυνατότητα ολικού ή μερικού συμψηφισμού της δικαστικής δαπάνης λόγω της εύλογης αμφιβολίας των διαδίκων περί την έκβαση της δίκης. Όπως ρητώς αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση του ως άνω νόμου, σκοπός της γενικής κατάργησης της δυνατότητας ολικού ή μερικού συμψηφισμού των δικαστικών εξόδων (και ο περιορισμός μόνο στις δύο περιπτώσεις της ισχύουσας ρύθμισης) ήταν η καταστολή της ευρείας κατάχρησης εκ μέρους των διαδίκων και η εν τοις πράγμασι κατάργηση της αρχής της ήττας κατά την επιβολή της δικαστικής δαπάνης.

¹²⁹ Με την προσθήκη νέου άρθρου (20Α) στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.

εν τέλει της ίδιας της δικαιοσύνης και της κοινωνικής συνοχής»¹³⁰ · η δυνατότητα προβολής ισχυρισμών που γεννήθηκαν μετά την παρέλευση της προθεσμίας για την κατάθεση των προτάσεων και της προθεσμίας αντίκρουσης με προσθήκη στις προτάσεις το αργότερο είκοσι (20) ημέρες πριν από την ορισθείσα συζήτηση,¹³¹ έτσι ώστε να μην υποχρεώνονται οι διάδικοι να ασκήσουν έφεση για την υποβολή και μόνον των ως άνω ισχυρισμών¹³² · η εισαγωγή στοιχείων της εμπροσθοβαρούς δίκης, καθώς και απλοποίησης της διαδικασίας των μικροδιαφορών.¹³³

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το αίτημα της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων για νομοθετικό περιορισμό στον αριθμό των αιτούντων-εναγόντων ανά δικόγραφο,¹³⁴ κατά τα ισχύοντα στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας.¹³⁵ Παρόλο που εκτιμάται ότι θα συμβάλει στην ταχύτητα της απονεμόμενης δικαιοσύνης, αποτρέποντας το φαινόμενο των υπερ-πολυπρόσωπων δικών, εντούτοις, δεν εισακούστηκε κατά την πρόσφατη τροποποίηση.

Περαιτέρω, σύμφωνα με καταρτισθείσα πρόταση-μελέτη της Επιτροπής Ειρηνοδικών για τον διαχωρισμό της καθ' ύλην αρμοδιότητας μεταξύ Πρωτοδικείων και Ειρηνοδικείων,¹³⁶ η οποία υιοθετήθηκε με την από 30.06.2021 απόφαση του Δ.Σ. της Ένωσης

¹³⁰ Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του νόμου, με τον εισαγόμενο θεσμό της πιλοτικής δίκης επιδιώκεται η οριστική επίλυση νομικών ζητημάτων, έτσι ώστε να επιταχυνθεί η διαδικασία της απονομής της πολιτικής δικαιοσύνης και να ενισχυθεί η ασφάλεια δικαίου, κατά το επιτυχημένο πρότυπο της διοικητικής δικαιοσύνης. Βλ. και αντίθετες απόψεις από τον ΔΣΑ και την Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων: <https://www.dsa.gr/> και <https://www.lawspot.gr/>.

¹³¹ Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, διαπιστώθηκε ότι, για λόγους που δεν ανάγονται στη νομοθετική ρύθμιση (βλ. υποστελέχωση – λειτουργική αδυναμία), σε ορισμένες περιπτώσεις μεσολαβεί αρκετά μεγάλο χρονικά διάστημα από το κλείσιμο του φακέλου της δικογραφίας μέχρι τη συζήτηση της υπόθεσης και πρέπει να παρέχεται στους διαδίκους η δυνατότητα προβολής τέτοιων ισχυρισμών.

¹³² Ως απόρροια της πλήρους κατάργησης του άρθρου 269 ΚΠολΔ από τον ν. 4335/2015.

¹³³ Βλ. άρθρ. 468 ΚΠολΔ, ως ισχύει με τον ν. 4842/2021.

¹³⁴ Ενδεικτικά προτείνεται ο αριθμός των 50 εναγόντων-αιτούντων ανά δικόγραφο.

¹³⁵ Βλ. <https://www.lawspot.gr/>.

¹³⁶ Διαθέσιμη στο σύνδεσμο: <https://ende.gr/>.

Δικαστών και Εισαγγελέων, διατυπώνονται μεταξύ άλλων προτάσεις για την επέκταση της εξαιρετικής αρμοδιότητας του Ειρηνοδικείου, λ.χ. σε περιουσιακές μισθωτικές διαφορές, διαφορές για ζημίες από αυτοκίνητα, διαφορές από οριζόντια ή κάθετη ιδιοκτησία, εργατικές διαφορές, ανεξαρτήτως ποσού. Με τον τρόπο αυτό απλοποιείται το πρωτοβάθμιο σύστημα πολιτικής δικαιοσύνης, με κριτήριο την καθ' ύλην και όχι με βάση την αξία τους διάκριση των διαφορών.¹³⁷

Επίσης, έχει προταθεί η διοικητική διεκπεραίωση πολλών υποθέσεων «εκουσίας δικαιοδοσίας», όπως η δημοσίευση διαθηκών, η έκδοση κληρονομητηρίων (Παπαρρηγόπουλος & Κυριαζής, 2010 σε Τσούκα 2012: 315), κρίνοντας ότι έχει παρόμοιες επιπτώσεις με έναν συνδυασμό απλοποίησης των διαδικασιών και μείωσης του αριθμού των υποθέσεων (*Doing Business in 2004*).

Παγίως βέβαια εξακολουθεί να διατυπώνεται το αίτημα για κωδικοποίηση της σωρείας νομοθετημάτων που ρυθμίζουν τις διαδικασίες εκάστου δικαιοδοτικού κλάδου, αλλά και για απλοποίηση των σχετικών δικονομικών πλαισίων, όπου για παράδειγμα στη διοικητική δικαιοσύνη συναντώνται περί τα 150 νομοθετήματα, περιέχοντα δικονομικές ρυθμίσεις.

¹³⁷ Στο πλαίσιο που με το υφιστάμενο δικονομικό καθεστώς διατηρούνται δύο, παράλληλες, πρωτοβάθμιες, μονομελείς συνθέσεις δικαστηρίων για κοινές υποθέσεις. Με την προτεινόμενη ρύθμιση, σε πρώτο βαθμό υλική αρμοδιότητα έχει, κυρίως, μία μονομελής σύνθεση για κάθε διαφορά (το Μονομελές Πρωτοδικείο για τις υποθέσεις, ιδίως, ενοχικού, εμπορικού κ.ο.κ. και το Ειρηνοδικείο για τις υποθέσεις μικροδιαφορών, εκούσιας δικαιοδοσίας, μισθώσεων, οροφοκτησίας κ.ο.κ.).

Προτάσεις διατυπώνονται και στο πεδίο της εναλλακτικής επίλυσης διαφορών (Ε.Ε.Δ),¹³⁸ με εκτιμώμενες επιδράσεις¹³⁹ στη σημαντική μείωση του συνολικού κόστους και επιτάχυνση του δικαστικού συστήματος.

Παρόλο που στην Ελλάδα έχει εισαχθεί η χρήση εξωδικαστικών μηχανισμών, η χρήση τους παραμένει περιορισμένη, χωρίς να έχει δημιουργηθεί μια σχετική «κουλτούρα» εξωδικαστικής διευθέτησης υποθέσεων. Εξαιρέσεις φαίνεται να αποτελούν η επίλυση φορολογικών διαφορών από τη Διεύθυνση Επίλυσης Διαφορών (ΔΕΔ) της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ)¹⁴⁰ και η Διαμεσολάβηση στο πλαίσιο του Συνηγού του Καταναλωτή.

Για την επιτυχία των μηχανισμών εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών προτείνεται από πολλούς η παροχή κινήτρων στα μέρη, καθώς και στους δικηγόρους.¹⁴¹ Τα κίνητρα

¹³⁸ Άλλως, Εναλλακτικοί Τρόποι Επίλυσης Διαφορών (ΕΤΕΔ). Αναφέρονται γενικώς σε κάθε τρόπο ή μέσο επίλυσης ή διευθέτησης διαφορών πέραν της προσφυγής στα δικαστήρια, ήτοι προσφυγή σε εξωδικαστικούς τρόπους επίλυσης διαφορών. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι βασικοί εναλλακτικοί τρόποι επίλυσης διαφορών που χρησιμοποιούνται είναι οι Διαιτησία (Arbitration), Διαμεσολάβηση (Mediation), Συμφιλίωση (Conciliation), Συνήγορος του Πολίτη (Ombudsman) και Επιτροπές Παραπόνων. Η θέσπισή τους συνδέθηκε με την αντιμετώπιση του προβλήματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, ιδίως σε διασυννοριακές υποθέσεις, λόγω του διαρκώς αυξανόμενου όγκου των εισαγόμενων προς δικαστική επίλυση διαφορών και του -επίσης- ολοένα αυξανόμενου χρονοβόρου και δαπανηρού χαρακτήρα των διαδικασιών, σε συνδυασμό με την πολυνομία και πολυπλοκότητα και ασάφεια πολλών νομοθετημάτων, βλ. Commission of the European Communities, Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law COM (2002) 196 final.

¹³⁹ Καθώς και στην βελτίωση της κατάταξης της Ελλάδας στον δείκτη Doing Business κατά τουλάχιστον 3 θέσεις και της συνολικής επίδοσης της χώρας κατά 10 μονάδες εντός δύο ετών, Χατζής (2020: 12).

¹⁴⁰ Σύμφωνα με την τελική έκθεση του σχεδίου ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία, (14.11.2020 : 72), η Διεύθυνση Επίλυσης Διαφορών (ΔΕΔ) της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ) επιλαμβάνεται υποχρεωτικά των διαφορών προτού αυτές εισαχθούν στα διοικητικά δικαστήρια. Μεταξύ 40.570 φορολογικών υποθέσεων (διαφορών φορολογουμένων με τη Φορολογική Διοίκηση) κατά την πενταετία 2015- 2019, οι 32.112 δεν κατέληξαν στα Δικαστήρια διότι οι αποφάσεις της ΔΕΔ έγιναν δεκτές από τον φορολογούμενο.

¹⁴¹ Σύμφωνα με την τελική έκθεση του σχεδίου ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία (14.11.2020 : 72), διατυπώνεται η άποψη περί υπάρξεως στο σημερινό καθεστώς ισχυρών αντικινήτρων για χρήση μηχανισμών εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών από τους δικηγόρους, καθότι η επίλυση μέσω των δικαστηρίων συνεπάγεται περισσότερες διαδικασίες και επομένως υψηλότερα δικηγορικά έσοδα. Βλ. επίσης Χατζής (2020: 12), Παπαρρηγόπουλος & Κυριαζής, 2010 σε Τσουκά (2012: 316).

αυτά μπορούν να είναι είτε αμιγώς οικονομικά (λ.χ. φορολογική πίστωση ή επιστροφή)¹⁴² είτε να έχουν οικονομικές προεκτάσεις, συνδεδεμένα με το δικαστικό σύστημα (λ.χ. επιβάρυνση με το σύνολο των δικαστικών εξόδων του μέρους που επέμεινε να προσφύγει δικαστικά, μη δεχόμενος την πρόταση συμβιβασμού του «αντιδίκου» του, σε περίπτωση που κριθεί ότι η οφειλή του προτείνοντος δεν υπερβαίνει το ποσό στο οποίο ήταν διατεθειμένος να συμβιβαστεί).¹⁴³

Επίσης, στα πλαίσια αυτά, υποστηρίζεται (Χατζής 2020: 12) η τροποποίηση του Αστικού Κώδικα και του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας προς την κατεύθυνση δημιουργίας κινήτρων για ρήτρες προσυμφωνημένης κατανομής του κινδύνου και προσυμφωνημένης αποζημίωσης, εισαγωγής στις συμβάσεις ρήτρας διαιτησίας και διαμεσολάβησης, εφαρμογής ποινικών ρητρών χωρίς ανώτατο όριο, εφόσον έχουν προκύψει ως αποτέλεσμα διαπραγμάτευσης και γνήσιας συναίνεσης και εκ των προτέρων εξυπηρετούν έναν σαφή οικονομικό σκοπό,¹⁴⁴ καθώς και εισαγωγής διαβουλεύσεων¹⁴⁵ στο στάδιο της προδικασίας (Έκθεση Doing Business στην Ευρωπαϊκή Ένωση 2020: Ελλάδα, σ. 43).

¹⁴² Έκθεση *Doing Business in the European Union 2020: Greece*, σ. 43. Ως παράδειγμα, αναφέρεται η ιταλική νομοθεσία (άρθρο 17 του ιταλικού νομοθετικού διατάγματος 28/2010), κατά την οποία παρέχονται κίνητρα υπέρ της διαμεσολάβησης με φορολογική πίστωση (η πίστωση φόρου είναι έως 50.000 ευρώ).

¹⁴³ Βλ. και Αλεξανδρή (2019: 544), όπου βάσει της Μελέτης του 2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την εξέλιξη του θεσμού της διαμεσολάβησης στην Ε.Ε. επισημαίνεται ότι η χρήση κινήτρων -τα οποία μάλιστα χαρακτηρίζονται ως «καρότα» σε αντιπαραβολή προς τους κανονισμούς-«μαστίγια»- ενδείκνυται για την παρακίνηση των ενδιαφερομένων σε κάθε επίπεδο στη συμμετοχή τους στη διαδικασία διαμεσολάβησης.

¹⁴⁴ Λ.χ. ασφαλιστική λειτουργία σύμβασης, εγγύηση καλύτερης του μέσου όρου ποιότητας εκτέλεσης της σύμβασης, σηματοδότηση φήμης.

¹⁴⁵ Οι διαβουλεύσεις στο στάδιο της προδικασίας εισήχθησαν πρώτη φορά στις Ηνωμένες Πολιτείες και σκοπό έχουν να βοηθήσουν τα μέρη να βρουν κοινό έδαφος, να θέσουν επακριβώς τα ζητήματα και να εξετάσουν πιθανές επιλογές διακανονισμού. Επιτρέπουν επίσης στους δικαστές να αποκτήσουν εγκαίρως έλεγχο της υπόθεσης, να προωθήσουν τον διακανονισμό και να περιορίσουν το πλαίσιο της ενδεχόμενης δίκης.

Εναλλακτικές¹⁴⁶ διαδικασίες εισήχθησαν και στον χώρο της ποινικής δικαιοσύνης.¹⁴⁷ Ειδικότερα, για την προώθηση της επιτάχυνσης μέσω της απλούστευσης και σύντμησης της ποινικής δίκης και την αποσυμφόρηση των πινακίων των ποινικών δικαστηρίων, προβλέφθηκαν η δυνατότητα αποχής από την ποινική δίωξη (μικρής ή μεσαίας βαρύτητας πλημμελημάτων, εξαρτώμενη από την εκπλήρωση εξωποινικών όρων προσαρμοσμένων στο είδος του εγκλήματος),¹⁴⁸ της ποινικής συνδιαλλαγής,¹⁴⁹ της ποινικής διαπραγμάτευσης¹⁵⁰ μεταξύ κατηγορουμένου και Εισαγγελέα (ομολογία του κατηγορουμένου με -κύριο-¹⁵¹ κίνητρο την επιβολή μειωμένης ποινής), καθώς και της ποινικής διαταγής (επιβολή σημαντικά μειωμένης ποινής για μικρής απαξίας πλημμελήματα αρμοδιότητας Μονομελούς Πλημμελειοδικείου χωρίς ακροαματική διαδικασία)¹⁵². Παρά τις επιφυλάξεις που διατυπώνονται (Τζαννετής 2019: 4, Δαγκλής 2020: 59

¹⁴⁶ Σύμφωνα με τον Τζαννετή (2019: 3), οι λεγόμενες σε διεθνές επίπεδο κατά παρέκκλιση διαδικασίες (Diversión) αποτελούν το πλέον δημοφιλές και αποτελεσματικό αντίδοτο για την υπερφόρτωση του ποινικού συστήματος.

¹⁴⁷ Με την πρόσφατη τροποποίηση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, που κυρώθηκε με τον ν. 4620/2019 (ΦΕΚ Α' 96/11.06.2019).

¹⁴⁸ Άρθ. 48 και 49 (για κακουρηγηματικού χαρακτήρα εγκλήματα) ΚΠΔ, κατά το πρότυπο της § 153a stop (Γερμανικού Κώδικα Ποινικής Δικονομίας).

¹⁴⁹ Προβλεπόμενη σε δύο στάδια (μέχρι την τυπική περάτωση της ανάκρισης και μέχρι το πέρας της αποδεικτικής διαδικασίας στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο), κατ' άρθ. 301 και 302 ΚΠΔ. Η ποινική συνδιαλλαγή, ως θεσμός εισήχθη το πρώτο στον ΚΠΔ με το άρθ. 17 του Ν. 3904/2010, που προσέθεσε στον τότε ισχύοντα ΚΠΔ, το άρθ. 308B, στο οποίο προβλεπόταν η διαδικασία της ποινικής συνδιαλλαγής, μεταξύ κατηγορουμένου και εισαγγελέα, μέχρι την τυπική περάτωση της ανάκρισης, για τις κακουρηγηματικές μορφές των αδικημάτων της υπεξαίρεσης, απάτης, απάτης με υπολογιστή, απιστίας και τοκογυφίας, αργότερα δε με το Ν. 4312/2014 προβλέφθηκε και για αδικήματα στρεφόμενα σε βάρος του Δημοσίου. Κρίνεται ότι δεν απέδωσε ως θεσμός, έθεσε, όμως, τις βάσεις για τη σταδιακή εξοικείωση με τις εναλλακτικές ποινικές διαδικασίες.

¹⁵⁰ Ο λεγόμενος αγγλοσαξωνικής προέλευσης θεσμός "plea bargaining".

¹⁵¹ Κατά τον Δαγκλή (2020: 59), λοιπά κίνητρα του κατηγορουμένου αποτελούν «η δυνατότητα άμεσης άρσης των επιβληθέντων μέτρων δικονομικού καταναγκασμού με εισαγγελική διάταξη, η απαγόρευση επιβολής προσωρινής κράτησης μετά την κατάρτιση της ποινικής συμφωνίας, η δέσμευση του δικαστηρίου να μην αποκλίνει από το περιεχόμενό της σε βάρος του κατηγορουμένου και η σύντομη εκκαθάριση της υπόθεσης, με την παράκαμψη μιας αναλυτικής και επώδυνης ακροαματικής διαδικασίας με αβέβαιη έκβαση και την αποφυγή του βασανιστικού και ενίοτε ιδιαιτέρως μακρού διαστήματος αναμονής της».

¹⁵² Άρθ. 409 ΚΠΔ, κατά μεταφορά του αντίστοιχου, ιδιαίτερα επιτυχούς, γερμανικού Strafbefehl (§407).

επ.) και το σύντομο - από της εισαγωγής τους- διάστημα εφαρμογής τους, έχει εκτιμηθεί ότι έχουν συμβάλει στην ταχύτερη διεκπεραίωση της μικροεγκληματικότητας, στην διαδικαστική οικονομία,¹⁵³ αξιολογούμενοι ως μια ορθολογική και εύστοχη νομοθετική επιλογή.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, θα μπορούσε στο προσεχές μέλλον να εξεταστεί και η εισαγωγή εναλλακτικών μορφών ελέγχου και δίωξης του οικονομικού και εταιρικού εγκλήματος, για τη γρήγορη και αποδοτική διεύθυνση των σχετικών υποθέσεων,¹⁵⁴ όπως ο θεσμός των προδικαστικών εναλλακτικών συμφωνιών (pre-trial diversion agreement [PDA])¹⁵⁵ μεταξύ επιχειρήσεων και εισαγγελικών αρχών, κατάλληλα προσαρμοσμένου (Αναστασοπούλου 2020: 13).¹⁵⁶

Η σημασία του ευλόγου της διάρκειας των διαδικασιών στον ποινικό χώρο αναγνωρίστηκε νομοθετικά και με σχετικές προβλέψεις του προσφάτως τροποποιηθέντος Ποινικού Κώδικα (ΠΚ).¹⁵⁷ Ειδικότερα, σε μια προσπάθεια αποκατάστασης της βλάβης που έχει υποστεί ο κατηγορούμενος που στιγματίζεται επί μακρό χρόνο από την σε

¹⁵³ Δεν προβλέπεται δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας, δεν πραγματοποιούνται κλήσεις ούτε μεταγωγές, ούτε καλούνται μάρτυρες, εξοικονομώντας εργατώρες που θα απαιτούνταν για την απασχόληση σημαντικού αριθμού προσωπικού.

¹⁵⁴ Βλ. Μπίλλη, 2018: <https://theartofcrime.gr/>.

¹⁵⁵ Ως αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων, οι οποίες μπορούν να λάβουν είτε τη μορφή της συμφωνίας μη δίωξης (non prosecution agreement [NPA]), είτε τη μορφή της συμφωνίας αναστολής της δίωξης (deferred prosecution agreement [DPA]).

¹⁵⁶ Ο θεσμός των συμφωνιών αναστολής της δίωξης χρησιμοποιείται εκτενώς σε χώρες που αναγνωρίζουν την ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων, όπως στις ΗΠΑ και, σε μικρότερο βαθμό, στο Ηνωμένο Βασίλειο.

¹⁵⁷ Κύρωση με τον ν. 4619/2019 (ΦΕΚ Α' 95/11.06.2019).

βάρος του ποινική διαδικασία,¹⁵⁸ προβλέφθηκε ρητώς πλέον¹⁵⁹ η μη εύλογη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας ως ελαφρυντική περίπτωση επιφέρουσα μείωση της ποινής (Αρθ. 84 ΠΚ), καθώς και η πάροδος ασυνήθιστα μεγάλου χρονικού διαστήματος από την τέλεση πλημμελημάτων μικρής βαρύτητας ως λόγος δικαστικής άφεσης της ποινής (Αρθ. 104B § 1 περ. δ΄ ΠΚ, Αποστολίδης 2020: 4 επ.).

3.5. Ένα πρώτο συμπέρασμα

Θα φάνταζε ουτοπικό, εάν οι ανωτέρω προτάσεις, όπως έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί, παρατίθεντο στην παρούσα ως «πανάκεια» του προβλήματος της αναποτελεσματικότητας του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης στην Ελλάδα, με μόνη την εισαγωγή και εφαρμογή τους. Όπως διαφάνηκε, το πρόβλημα είναι βαθύτερο, συνδεδεμένο με το ευρύτερο θεσμικό, εξίσου αναποτελεσματικό, περιβάλλον της χώρας μας. Ωστόσο, μπορούν να αποτελέσουν το έναυσμα για την εκκίνηση μιας νέας εποχής για την δικαιοσύνη και κατ' επέκταση την οικονομία μας, ανάγκη η οποία κατέστη επιτακτικότερη με την έξαρση της πανδημίας COVID-19.

Κρίσιμο είναι σε κάθε προσπάθεια μεταρρύθμισης να εκτιμώνται ρεαλιστικά οι συνθήκες απονομής δικαιοσύνης, έτσι ώστε οι προτάσεις να είναι πρακτικά εφαρμόσιμες και να επιλύουν τω όντι τα προβλήματα κατ' αρχάς του καθημερινού δικαστηριακού βίου.

¹⁵⁸ Βλ. Τσαγκαράκη (2020: 6). Το πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης των συνεπειών που επιφέρει η καθυστέρηση απονομής της δικαιοσύνης, κατοχυρώνοντας δικαίωμα ικανοποίησης του προσώπου του οποίου το δικαίωμα να δικαστεί εντός λογικής προθεσμίας παραβιάστηκε είχε γίνει με τον ν. 4239/2014 (ΦΕΚ Α' 43/20/02/2014) «Δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης, στα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια και στο Ελεγκτικό Συνέδριο και άλλες διατάξεις», που ψηφίστηκε μετά την έκδοση των «πιλοτικών αποφάσεων» από το ΕΔΔΑ σε βάρος της χώρας μας.

¹⁵⁹ Και υπό τον προϋσχόσαντα ΠΚ ήταν δυνατή η αναγνώριση της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας ως ελαφρυντικής περίπτωσης, καθώς οι απαριθμούμενες στο άρθρο 84 παρ. 2 ΠΚ περιστάσεις προβλέπονται ενδεικτικώς

Στη διαδικασία του σχεδιασμού τους, πρέπει να εξασφαλίζεται η συμμετοχή των εμπλεκόμενων πλευρών.¹⁶⁰ Οι τελευταίοι, ως αποδέκτες των σκοπούμενων ρυθμίσεων, έχουν σφαιρική επίγνωση από την εμπειρία τους για τους τομείς που χρήζουν άμεσης παρέμβασης και μπορούν να αξιολογήσουν ευχερέστερα τις συνέπειες από την εφαρμογή αυτών, προκειμένου να επέλθουν οι αναμενόμενες βελτιώσεις.

¹⁶⁰ Των άμεσα ενδιαφερομένων, των “stakeholders” (δικηγόρων, δικαστικών λειτουργών, δικαστικών υπαλλήλων, ατομικά αλλά και μέσω των ενώσεών τους).

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Για να συνοψίσουμε, τα υπάρχοντα δεδομένα καταδεικνύουν ότι η ελληνική κοινωνία υφίσταται ένα σημαντικό κόστος που οφείλεται στην αναποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης, γεγονός που συνεπάγεται την παροχή χαμηλής ποιότητας δικαστικών υπηρεσιών - τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την ταχύτητα απονομής δικαιοσύνης.

Οι παρατηρούμενες αδυναμίες της δικαστικής εξουσίας εντοπίζονται «σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από αδύναμους γενικά θεσμούς, νομοθεσία χαμηλής ποιότητας, και χαμηλά επίπεδα επιβολής των νόμων». Έτσι, «αναδεικνύονται σε κρίσιμα στοιχεία του θεσμικού περιβάλλοντος που υπονομεύει το κράτος δικαίου στην Ελλάδα και συντελεί στην αναπαραγωγή της επιζήμιας ισορροπίας» (Μητσόπουλος & Πελαγίδης 2018: 195).

Πράγματι, όπως διαφάνηκε στην παρούσα μελέτη, οι απαρχές του φαινομένου ανάγονται σε μια βαθύτερη θεσμική κρίση, από την οποία η χώρα μας βρίσκεται σε μόνιμη αδυναμία διαφυγής ως θύμα μιας σισύφειας προσδοκίας που διαρκώς ματαιώνεται. Καθόλου τυχαία, μάλιστα, καθότι η κατ' επανάληψη αποτυχία στην υιοθέτηση «ανοικτών και αποτελεσματικών» θεσμών και η «αποπνικτική» της οικονομικής ανάπτυξης «κατάσταση τραγικής ακινησίας», όπως σχετικά αναλύθηκαν ανωτέρω, ματαιώνουν στην πράξη κάθε μεταρρυθμιστικό σχεδιασμό που θα έθετε τη χώρα σε ένα δρόμο βιώσιμης και υψηλής μακροπρόθεσμης ανάπτυξης.

Ενόψει και της μακροβιότητας της κατάστασης, γίνεται αντιληπτό ότι μάλλον δεν πρόκειται για πραγματικό πρόβλημα, γιατί εάν ήταν έτσι, θα είχε λύση. Δεν έχει, όμως. Γι'

αυτό και στην πραγματικότητα γίνεται λόγος για ένα «(επι)φαινόμενο»,¹⁶¹ το οποίο με τη σειρά του τροφοδοτεί (περαιτέρω) προβλήματα.

Ευσεβείς πόθοι που εκφράζονται κατά καιρούς μέσω εξαγγελιών μεταρρυθμίσεων για ένα σύγχρονο και αποτελεσματικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης διαφεύδονται και μόνο από την προσέγγιση του πολυσχιδούς αυτού ζητήματος. Διότι μόνη η ενασχόληση με τα μακρομεγέθη, δίχως διαχείριση των πραγματικών δεδομένων ενώπιον των οποίων η κατάσταση αυτή μας έχει φέρει, κλωθογυρίζει σε ένα φαύλο κύκλο.

Γι' αυτό και στο σημείο που έχουμε φτάσει, δεν αρκούν κάποιες διορθωτικές παρεμβάσεις, αλλά χρειάζεται να επανεξεταστεί αμέσως όλο το πλέγμα της σύνθεσης, οργάνωσης και αποτελεσματικής λειτουργίας της δικαιοσύνης. Την ανάγκη, μάλιστα, για ενίσχυση της ανθεκτικότητας του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης ανέδειξε εντονότερα η νέα κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα που προκάλεσε η πανδημία COVID-19.

Όπως επισημαίνεται και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή,¹⁶² η βελτίωση της λειτουργίας των θεσμών και της διακυβέρνησης, συμπεριλαμβανομένων των αποτελεσματικών και ανεξάρτητων συστημάτων απονομής δικαιοσύνης, συγκαταλέγεται μεταξύ των ενισχυτικών της παραγωγικότητας μηχανισμών. Ο ρόλος των τελευταίων αναδεικνύεται καθοριστικός για την επιλογή κατάλληλων πολιτικών που θα επιτρέψουν την έξοδο της χώρας από την οικονομική ύφεση βραχυπρόθεσμα.

¹⁶¹ Όπως χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα βάση της απόδοσης του Χρυσόγονου (2009 σε Τσούκα 2012: 300) για την παρατηρούμενη καθυστέρηση στην απονομή της δικαιοσύνης.

¹⁶² Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, την Επιτροπή των Περιφερειών και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, Ευρωπαϊκό Εξάμηνο 2020: Ειδικές ανά χώρα συστάσεις, Βρυξέλλες, 20.5.2020 [COM(2020) 500 final].

Στην εποχή, λοιπόν, της οικονομικής κρίσης, η οποία επιστεγάστηκε από τις ευρείες και αβέβαιες μακροοικονομικές και δημοσιονομικές επιπτώσεις από την έξαρση της πανδημίας COVID-19, η θωράκιση της αποτελεσματικότητας του δικαστικού μας συστήματος δύναται να λειτουργήσει καταλυτικά στην επανάκτηση της εμπιστοσύνης και στην επιστροφή σε τροχιά ανάπτυξης. Διότι σ' ένα κράτος όπου η δικαιοσύνη λειτουργεί σε ένα «προβλέψιμο» περιβάλλον, υπό την έννοια της έκδοσης των αποφάσεων εντός εύλογου χρόνου, καθώς και της διασφάλισης εφαρμογής τους, τίθενται οι κατάλληλες εκείνες δομικές προϋποθέσεις που καθιστούν το επιχειρηματικό τοπίο ελκυστικό. Έτσι, ο θεσμός της δικαιοσύνης συμβάλλει στην εμπιστοσύνη και τη σταθερότητα, οι οποίες συνιστούν αναγκαίες βάσεις για τον κύκλο δράσης των επιχειρηματιών. Προς τούτο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹⁶³ θέτει τα ανεξάρτητα και αποδοτικά συστήματα απονομής δικαιοσύνης μεταξύ των σημαντικών καθοριστικών παραγόντων του επιχειρηματικού περιβάλλοντος ενός κράτους μέλους. Είναι κοινώς αναγνωρισμένος, άλλωστε, από όλους τους φορείς ο αντίκτυπός τους στις επενδυτικές αποφάσεις και στην ταχύτητα έναρξης των επενδυτικών έργων.

Η αύξηση, όμως, των επενδύσεων στα επίπεδα πριν την κρίση, και ακόμα υψηλότερα, φαντάζει μάλλον ο δυσκολότερος αναπτυξιακός στόχος.¹⁶⁴ Για την σταδιακή επίτευξή του, αρχικά η Ελλάδα θα πρέπει να ενισχύσει την ικανότητα απορρόφησης των ευρωπαϊκών πόρων. Μέσω αυτών θα υποστηρίξει τις δικές τις επενδύσεις προς τον σκοπό βελτίωσης των υποδομών και ανάπτυξης ευνοϊκότερου θεσμικού περιβάλλοντος. Συνεπώς, η συνεπεία αυτών αναπτυξιακή δυναμική θα ενισχυθεί από ιδιωτικές επενδύσεις, τις οποίες θα προσελκύσουν οι εφαρμοσθείσες δομικές μεταρρυθμίσεις.

¹⁶³ Ετήσια στρατηγική για τη βιώσιμη ανάπτυξη 2021: <https://eur-lex.europa.eu/>.

¹⁶⁴ Βλ. τελική έκθεση του σχεδίου ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία, (14.11.2020, σ. 50).

Εάν, όμως, δεν προωθηθεί το αναγκαίο πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων, δεδομένης της επικρατούσας νοοτροπίας,¹⁶⁵ και συνεχιστεί η πορεία των τελευταίων ετών, η αναπτυξιακή δυναμική της χώρας μας θα είναι ασθενής, σε καμία δε των περιπτώσεων δεν θα καταφέρει να συγκλίνει με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Έχοντας, λοιπόν, αναδείξει τη συμβολή ενός αποτελεσματικού συστήματος απονομής δικαιοσύνης στην εδραίωση αμοιβαίας εμπιστοσύνης, στην καλλιέργεια επενδυτικού κλίματος και στην εξασφάλιση βιωσιμότητας της επιδιωκόμενης μακροπρόθεσμης ανάπτυξης, επιτείνεται η μεταρρυθμιστική προτεραιοποίηση. Έτσι, καθίσταται ζωτικής σημασίας η προώθηση των μεταρρυθμίσεων εκείνων που θα διευκολύνουν την πρόσβαση στον δικαιοδοτικό μηχανισμό, θα ενισχύσουν την ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης, θα μειώσουν τα συναλλακτικά κόστη που λειτουργούν αποτρεπτικά για την ανάπτυξη ιδίως επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και θα αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη στη λειτουργία του θεσμού της δικαιοσύνης, η οποία παρεμποδίζει -μεταξύ άλλων- την παραγωγική συνεργασία μεταξύ των πολιτών. Μερικές προτάσεις, δυνάμενες να επιφέρουν τα ανωτέρω προς τον σκοπό βελτίωσης της ταχύτητας και ποιότητας του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, ήδη διατυπώθηκαν στην παρούσα.

Εάν, λοιπόν, αντιμετωπίσουμε την υφιστάμενη κρίση ως πρόκληση, εκμεταλλευόμενοι παραγωγικά τη γνώση και εμπειρία του παρελθόντος, μπορούμε να αξιοποιήσουμε την ευκαιρία για επανεκκίνηση μέσω της ταχείας υλοποίησης μιας σειράς μεταρρυθμίσεων στο πλαίσιο του νέου αναπτυξιακού μοντέλου. Αρκεί βέβαια να μην λειτουργήσει ανασταλτικά στην υλοποίηση αυτή, η υπερίσχυση των «υπερτροφικών δεοντολογικών

¹⁶⁵ Βλ. Τσακυράκη (2019: 251), ο οποίος, απογοητευμένος από την κατάσταση της αδυναμίας προώθησης των αναγκαίων βελτιωτικών αλλαγών στο δικαστικό μας σύστημα, γράφει χαρακτηριστικά ότι «αν δεν μας προκύψει κάποιο μνημόνιο για τη δικαιοσύνη που να μας υπαγορεύσει άμεσα τις μεταρρυθμίσεις που χρειαζόμαστε, δεν μπορώ να δω με ποιον τρόπο θα αποφύγουμε την πλήρη κατάρρευση του συστήματος απονομής δικαιοσύνης στη χώρα μας».

κρίσεων» έναντι των συνήθως «περιτμημένων οντολογικών διαπιστώσεων», ανισοσκέλεια που παρατηρείται διαχρονικώς κατά τη λήψη αποφάσεων στη χώρα μας.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Κατά τον Κεραμέα (1992 σε Βλαχόπουλο 2019: 62), ένα από τα εθνικά μας γνωρίσματα συνίσταται στη φυγή από το πραγματικό και στην καταφυγή σε θεωρητικές, όχι πάντοτε κρίσιμες αναπτύξεις, εντοπίζοντας την διατυπούμενη ως άνω ανισοσκέλεια ως χαρακτηριστικό των κρατικών αποφάσεων στην Ελλάδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξανδρής, Σπυρίδων 2018. «Η εμπειρία από την εφαρμογή του θεσμού της Διαμεσολάβησης (Οδηγίας 2008/52/ΕΚ) στα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης» Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας 2019: 526-547.

Αναγνωστόπουλος, Κωνσταντίνος Π., 2020 «Ο Δεκάλογος ενός σύγχρονου συστήματος Δικαιοσύνης υπό το πρίσμα της Νομική Τεχνολογίας.» ΣΥΝήγορος 2020 (Τεύχος 140): 20-23.

Αναστασοπούλου, Ιωάννα Ν. 2020. «Το πλαίσιο των προδικαστικών συμφωνιών μεταξύ επιχειρήσεων και εισαγγελικών αρχών στις ΗΠΑ.» Nova Criminalia 2020 (No 10): 13-14.

Ανδρουλάκης, Β. 2015 «Η Επίκαιρη Παροχή Δικαστικής Προστασίας στη Διοικητική Δικαιοσύνη: Μια Συνεχής Αναζήτηση» Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου 2015: 1 επ.

Αποστολίδης, Νίκος. 2020. «Η πάροδος ασυνήθιστα μεγάλου χρονικού διαστήματος από την τέλεση πλημμελημάτων μικρής βαρύτητας ως λόγος δικαστικής άφεσης της ποινής (άρ. 104B § 1 περ. δ΄ ΠΚ).» Nova Criminalia 2020 (No 10): 4-5.

Αρβανιτάκης Π. – Μακρίδου Κ. 2020 «Η ημιτελής τροποποίηση ως προς την τακτική διαδικασία στα πρωτοβάθμια δικαστήρια (Στο πλαίσιο των εργασιών της από 6.5.2020 νομοπαρασκευαστικής επιτροπής για την τροποποίηση των διατάξεων του ΚΠολΔ).» Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας 2020: 225-232.

Γέμτος, Πέτρος Α. 2015. Θεσμοί ως Κεντρική Μεταβλητή των Κοινωνικών Επιστημών: Μια Φιλοσοφική-Διεπιστημονική Θεώρηση. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Γέμτος, Πέτρος Α. 2002 «Το κόστος της δικαιοσύνης και η κατανομή του» σε: Αποτελεσματική Δικαιοσύνη (δημόσιος επιστημονικός διάλογος, 10.10.2001), έκδοση: Κίνηση Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία, Αθήνα: 19-27, σε Τσούκα Παναγιώτη. 2012. Ο ασάλευτος χρόνος της ελληνικής δικαιοσύνης: εξήντα επτά κείμενα κριτικής 1880-2011. Αθήνα: Εκδόσεις Καλλιγράφος: 240-252.

Γιαννίδης Ιωάννης. 2016. Δικαιοσύνη ως θεσμός και ως οργάνωση. Αθήνα: Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας.

Δαγκλής, Νίκος. 2020. «Το plea bargaining στην Ελλάδα: Η ρύθμιση του άρθρου 303 ΚΠΟΛΔ για την ποινική διαπραγμάτευση». ΣΥΝήγορος 2020 (Τεύχος 141): 56-60.

Δελλής, Γιώργος. 2018. Δήμος και αγορά: Το δημόσιο δίκαιο «αλλιώς», με το βλέμμα της οικονομικής ανάλυσης. Αθήνα: Εκδόσεις Ευρασία.

Δημητρακόπουλος, Νικόλαος Π. 1915. «Η δικαιοσύνη εν Ελλάδι. Η οικονομική σημασία της δικαστικής ανορθώσεως», σε: Δημητρακόπουλος, Νικόλαος Π., Πολιτικά, επιμέλεια εκδόσεως υπό Γεωργίου Σπηλιοπούλου, τόμος Α', Τυπογραφικά Καταστήματα Νέου Άστεως, Αθήνα: 352-355, 371-373 σε Τσούκα Παναγιώτη. 2012. Ο ασάλευτος χρόνος της ελληνικής δικαιοσύνης: εξήντα επτά κείμενα κριτικής 1880-2011. Αθήνα: Εκδόσεις Καλλιγράφος: 56-60.

Δούμπης, Ιάσων. 2002. «Η βραδύτητα στην απονομή της δικαιοσύνης» σε: Αποτελεσματική Δικαιοσύνη (δημόσιος επιστημονικός διάλογος, 10.10.2001), έκδοση: Κίνηση Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία, Αθήνα: 39-42, σε Τσούκα Παναγιώτη. 2012. Ο ασάλευτος χρόνος της ελληνικής δικαιοσύνης: εξήντα επτά κείμενα κριτικής 1880-2011. Αθήνα: Εκδόσεις Καλλιγράφος: 262-266.

Κεραμεύς, Κωνσταντίνος Δ. 1992. Η αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων σε Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος (τόμος 17-επιμ. Χ. Απαλαγάκη), Η αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων-Η δικαστική μειοψηφία-Η κριτική των δικαστικών αποφάσεων: 27. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, σε Βλαχόπουλο Σπύρο, 2019. Οι συνταγματικές διαστάσεις της μεταβολής της νομολογίας, Αθήνα: Εκδόσεις Ευρασία.

Κεραμεύς, Κωνσταντίνος Δ. 2002 «Το πρόβλημα της αποτελεσματικότητας της δικαιοσύνης είναι εγγενές και αιώνιο» σε: Αποτελεσματική Δικαιοσύνη (δημόσιος επιστημονικός διάλογος, 10.10.2001), έκδοση: Κίνηση Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία, Αθήνα: 45-46, σε Τσούκα Παναγιώτη. 2012. Ο ασάλευτος χρόνος της ελληνικής δικαιοσύνης: εξήντα επτά κείμενα κριτικής 1880-2011. Αθήνα: Εκδόσεις Καλλιγράφος: 267-268.

Κλαμαρής, Νικόλαος Καν. 2018. «Η Διαμεσολάβηση (κατά τον ν. 4512/2018).» Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας 2018: 255-256.

Μπίλλης, Εμμανουήλ 2018 «Οι συμφωνίες αναστελλόμενης δίωξης «deferred prosecution agreements) νομικών προσώπων στο αγγλικό δίκαιο.», The Art of Crime (30/11/2018), <https://theartofcrime.gr/>.

Ομάδα έργου διαΝΕΟσις, 2019. Η δικαιοσύνη στην Ελλάδα: Προτάσεις για ένα σύγχρονο δικαστικό σύστημα, Αθήνα: Εκδόσεις διαΝΕΟσις.

Ομάδα έργου διαΝΕΟσις, 2021. Μεταρρυθμίσεις σε τρεις κρίσιμους τομείς του δικαστικού συστήματος (χωροταξία των δικαστηρίων και των εισαγγελιών, διεύθυνση και διοίκηση των δικαστηρίων και των εισαγγελιών και αξιολόγηση των δικαστών και των εισαγγελέων), μελέτη διαθέσιμη στο σύνδεσμο: <https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2021/01/Justice-final.pdf>.

Παπαρρηγόπουλος, Ξενοφών Ιώ. – Κυριαζής Νικόλαος Κ. 2010 «Για την επιτάχυνση και τη βελτίωση της δικαιοσύνης». Βήμα των Ιδεών, Εφημερίδα Το Βήμα, 7.5.2010 σε Τσούκα Παναγιώτη. 2012. Ο ασάλευτος χρόνος της ελληνικής δικαιοσύνης: εξήντα επτά κείμενα κριτικής 1880-2011. Αθήνα: Εκδόσεις Καλλιγράφος: 313-318.

Πελαγίδης Θεόδωρος & Μητσόπουλος Μιχάλης. 2018 (3^η ανατύπωση). Κατανοώντας την κρίση στην Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις Ψυχογιός.

Πικραμένος Μ. 2017. «Χωροταξική οργάνωση και διαχείριση χρόνου των δικών στα διοικητικά δικαστήρια», Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Σακελλαροπούλου Κατερίνα. 2019. «Το σύνταγμα, η δικαιοσύνη και ο δικαστής.» ΕΡΕΥΝΕΣ 2019: 56-63, Αθήνα: διαΝΕΟσις.

Τζαννετής, Αριστομένης Β. 2019 «Η αλλαγή παραδείγματος της ελληνικής ποινικής δίκης στον νέο ΚΠΔ.» Nova Criminalia 2019 (No 6): 3-4.

Τσαγκαράκη, Ειρήνη Ι. 2020 «Η ελαφρυντική περίπτωση της μη εύλογης διάρκειας της ποινικής διαδικασίας.» *Nova Criminalia* 2020 (No 9): 6-7.

Τσακυράκης Σταύρος, 2019. *Δικαιοσύνη: Η ουσία της πολιτικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2017α. «Οι Θεσμικές Προϋποθέσεις για την Οικονομική Ανάπτυξη: 12 ερωτήματα με Αναφορά στην Ελλάδα.» Στο (περιοδικό) *ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ (ΤοΣ)* 1/2017: 49-65.

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2017b. «8 Εμπόδια στις Μεταρρυθμίσεις.» Στο *Κρίση – Μεταρρυθμίσεις*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων / Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή, 2017: 59-93.

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2017c. «Τι Μας Έμαθε η Κρίση.» Αθήνα: *διαΝΕΟσις*. μελέτη διαθέσιμη στο σύνδεσμο: <http://www.dianeosis.org/2017/03/ti-mas-emathe-i-krisi/>.

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2018. *Θεσμοί*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2020. *Δημιουργώντας ένα θεσμικό πλαίσιο για την οικονομική ανάπτυξη*. Αθήνα: Έρευνα του ΚΕΦίΜ, Ελλάδα 2021, Ατζέντα για την ελευθερία και την ευημερία, διαθέσιμη στον σύνδεσμο: <https://kefim.org/>.

Χρυσόγονος, Κώστας Χ. 2009 «Έλλειμμα δικαιοσύνης» *Περιοδικό Δίκη* 40 (2009): 3-9 σε Τσούκα Παναγιώτη. 2012. *Ο ασάλευτος χρόνος της ελληνικής δικαιοσύνης: εξήντα επτά κείμενα κριτικής 1880-2011*. Αθήνα: Εκδόσεις Καλλιγράφος: 300-309.

Acemoglu, D., & Robinson, J. A. 2006. «De facto political power and persistence», *American Economic Association Papers and Proceedings*, 96, 325–330.

Acemoglu, D., & Robinson, J. A. 2012. «Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty», New York: Random House.

Bove, V. and Elia, L., *The judicial system and economic development across EU Member States*, EUR 28440 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2017, doi:10.2760/449912 (online) <https://publications.jrc.ec.europa.eu/>.

Cadiet, Loïc. 2019. “Οι μεταρρυθμίσεις στο γαλλικό σύστημα δικαιοσύνης, μεταξύ των οικονομικών επιταγών και των δημοκρατικών απαιτήσεων”, Εφαρμογές Πολιτικής Δικονομίας 2019: 473-486.

Coase, R. H. 1960. «The problem of social cost», Journal of Law & Economics, 3, 1–44.

Dogru, Bülent. 2012 «Effect of judicial independence to FDI into Eastern Europe and South Asia», Paper No. 40471, Munich Personal RePEc Archive (MPRA), 15/9/2012.
<https://mpra.ub.uni-muenchen.de/40471/>.

Hatzis A. N. Greece's institutional trap. Manage Decis Econ. 2018;39:838–845.
<https://doi.org/>.

North, Douglass C. 1990. Institutions, Institutional Change & Economic Performance. New York: Cambridge University Press.

Organisation for Economic Co-operation and Development, 2013 «What makes civil justice effective?», OECD Economics Department Policy Notes, No. 18, June 2013.
<https://www.oecd.org/>.

Palumbo, G., et al. (2013), "The Economics of Civil Justice: New Cross-country Data and Empirics", OECD Economics Department Working Papers, No. 1060, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/>.

Regional Economic Outlook, International Monetary Fund. European Department. 2017 «Europe: Europe Hitting its Stride», Nov 2017. <https://www.imf.org/>.

Schwab, Klaus, World Economic Forum 2019 «The Global Competitiveness Report 2019» (9/10/2019) <https://www.weforum.org/>.

The Economist Intelligence Unit, 2015: «Risk and Return – Foreign Direct Investment and the Rule of Law». <http://www.biicl.org/>.

ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Πίνακας αποτελεσμάτων της Ε.Ε. στον τομέα της δικαιοσύνης 2021», [COM(2021) 389], διαθέσιμη στο σύνδεσμο: <https://ec.europa.eu/>.

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών «Μακροπρόθεσμο σχέδιο δράσης για τη βελτίωση της εφαρμογής και της επιβολής των κανόνων της ενιαίας αγοράς» [COM(2020) 94].

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Η ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Μια εργαλειοθήκη ευκαιριών», [COM(2020) 710 final].

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Εντοπισμός και αντιμετώπιση των φραγμών στην ενιαία αγορά», [COM(2020) 93 final και SWD(2020) 54].

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, «Έκθεση στρατηγικής ανάλυσης προοπτικών 2020: Στρατηγική ανάλυση προοπτικών – χάραξη της πορείας προς μια πιο ανθεκτική Ευρώπη» [COM(2020) 493 final].

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Πρόγραμμα εργασίας της Επιτροπής για το 2021: Μια Ένωση δύναμης σε έναν εύθραυστο κόσμο», [COM(2020) 690 final].

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Διασφάλιση της

δικαιοσύνης στην Ε.Ε. -Στρατηγική για την ευρωπαϊκή δικαστική κατάρτιση 2021-2024», [COM(2020) 713].

Γραφείο Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ε.Ε. (EUIPO), Πίνακας αποτελεσμάτων των ΜΜΕ στον τομέα της διανοητικής ιδιοκτησίας το 2016, διαθέσιμος στο σύνδεσμο: <https://euipo.europa.eu/>.

Έκθεση του 2021 για το κράτος δικαίου - Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, συνοδεύουσα την ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, [SWD(2021) 709 final].

Έκθεση χώρας – Ελλάδα 2020, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες 26.2.2020, [SWD(2020) 507 final].

Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων, 2021 «Παρατηρήσεις επί του νομοσχεδίου «Ταχεία πολιτική δίκη, προσαρμογή των διατάξεων της πολιτικής δικονομίας για την ψηφιοποίηση της πολιτικής δικαιοσύνης και άλλες τροποποιήσεις στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας», LAWSPOT (27/9/2021), διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <https://www.lawspot.gr/>.

Επιτροπή Ειρηνοδικών, 2021 «Πρόταση-μελέτη της για τον διαχωρισμό της καθ' ύλην αρμοδιότητας μεταξύ Πρωτοδικείων και Ειρηνοδικείων», όπως υιοθετήθηκε με την από 30.06.2021 απόφαση του Δ.Σ. της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων. Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων (5/7/2021), διαθέσιμη στο σύνδεσμο: <https://ende.gr/>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2020, Ψήφισμα της 17^{ης} Σεπτεμβρίου 2020 σχετικά με τη νόσο COVID-19: «Ο συντονισμός των υγειονομικών αξιολογήσεων και της ταξινόμησης των κινδύνων σε επίπεδο Ε.Ε. και οι επιπτώσεις στον χώρο Σένγκεν και την ενιαία αγορά (2020/2780(RSP))», (2021/C 385/19), Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (22/9/2020), διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <https://eur-lex.europa.eu/>.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2020, «Χάρτης πορείας για την ανάκαμψη – προς μια πιο ανθεκτική, βιώσιμη και δίκαιη Ευρώπη», που εγκρίθηκε στις 23 Απριλίου 2020, διαθέσιμος στο σύνδεσμο: <https://www.consilium.europa.eu/>.

Κανονισμός (ΕΕ) 2021/240 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10^{ης} Φεβρουαρίου 2021 για τη θέσπιση Μέσου Τεχνικής Υποστήριξης, διαθέσιμος στο σύνδεσμο: <https://eur-lex.europa.eu/>.

Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία – Έκθεση Επιτροπής Πισσαρίδη, 2020, διαθέσιμη στο σύνδεσμο: <https://government.gov.gr/>.

Χάρτης Δεοντολογίας των δικαστικών λειτουργών του Ελεγκτικού Συνεδρίου, 2020, ΦΕΚ Β΄ 4942/09-11-2020.

Χάρτης Δεοντολογίας των δικαστικών λειτουργών του Συμβουλίου της Επικρατείας, 2022, διαθέσιμος στο σύνδεσμο: <http://www.adjustice.gr/>.

Commission of the European Communities, Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law COM (2002) 196 final.

European Central Bank, 2018: «Structural policies in the euro area», ECB Occasional Paper Series No 210. <https://www.ecb.europa.eu/>.

CEPEJ Guidelines. Guidelines on the Creation of Judicial Maps to Support Access to Justice within a Quality Judicial System. <https://rm.coe.int/>.

Gwartney, James - Lawson, Robert - Hall, Joshua and Murphy Ryan. 2021. Economic Freedom of the World: 2021 Annual Report. Fraser Institute. <https://kefim.org/>.

World Bank. 2019. Doing Business in the European Union 2020: Greece, Ireland and Italy. Washington, DC: World Bank. <https://www.doingbusiness.org/>.

World Bank. 2017. “World Development Report 2017: Governance and the Law”. Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-0950-7. <http://www.worldbank.org/>.